

**BULGARİSTAN HACIOĞLU PAZARCIĞI'NDAKİ (DOBRİÇ)
CAMİLER VE ÇEŞMELER**

Mehmet Emin YILMAZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**HAZİRAN 2006
ANKARA**

Mehmet Emin YILMAZ tarafından hazırlanan BULGARİSTAN HACIOĞLU PAZARCIĞI'NDAKİ (DOBRİÇ) CAMİLER VE ÇEŞMELER adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

Üye : Prof. Dr. Hakkı ACUN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nihal ÇETİNTÜRK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman TUTAL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

Tarih : 23.06.2006

Bu tez, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet Emin YILMAZ

**BULGARİSTAN HACIOĞLU PAZARCIĞI'NDAKİ (DOBRIÇ)
CAMİLER VE ÇEŞMELER
(Yüksek Lisans Tezi)**

Mehmet Emin YILMAZ

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Haziran 2006**

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Bulgaristan Dobruca Bölgesi'ndeki Hacıoğlu Pazarcığı'nda günümüze ulaşan camilerin ve çeşmelerin incelenmesi, böylece Türk mimarlık tarihi ile koruma ve restorasyon faaliyetlerine katkı sağlayacak verilerin tespit edilmesidir. Tezin giriş bölümünde çalışmanın amacı anlatılarak, incelenen yapıların yerleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Dobruca bölgesinin tarihi gelişimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde yapılarla ilgili kaynaklardan söz edilmiştir. Katalog bölümünde, rölöve çizimlerine dayanılarak eserlerin analizleri yapılmış, her bir yapı için restitüsyon önerileri hazırlanmıştır. Kataloğa alınmayan ve günümüze ulaşmamış eserler ise beşinci bölümde incelenmiştir. Genel değerlendirme ve sonuç bölümlerinde, elde edilen bilgiler tartışılarak incelenen cami ve çeşmelerin önemi ve değerleri konusunda somut veriler elde edilmiştir.

Bilim Kodu :803.1.085
Anahtar Kelimeler :Bulgaristan, Dobruca, Derviş Bey, rölöve, restitüsyon
Sayfa Adedi :254
Tez Yöneticisi :Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

**THE MOSQUES AND FOUNTAINS IN
HACIOGLU PAZARCIGI (DOBRICH) IN BULGARIA
(M.Sc. Thesis)**

Mehmet Emin YILMAZ

**GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
June 2006**

ABSTRACT

The subject of this study is researching the mosques and fountains reached today in Hacıoglu Pazarcigi in Bulgaria, and by this way, establishing data which will support Turkish architectural history & conservation and restoration works. In the introduction chapter, the information about locations of the studied monuments are given by explaining the aim of the work. In the second chapter is examined the historical development of Dobruca region. In the third chapter is mentioned about the bibliography concerned with the monuments. In the catalog chapter, the monuments are analysed based on the surveying drawings, and restitution experiments are prepared for each. Historic buildings not included in the catalog and not reached today are studied in the fifth chapter. In the general assessment and conclusion chapter, concrete data about the importance and worth of the mosques and fountains researched are get by discussing obtained information.

Science Code	:803.1.085
Key Words	:Bulgaria, Dobrich, Dervis Bey, measuring, restitution
Page Number	:254
Adviser	:Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren tez danışmanın Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK'e teşekkür ederim.

Yurtdışındaki Türk eserleriyle ilgili çalışmaları teşvik eden Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU'na, yine kıymetli tecrübelerinden faydalandığım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL'e, Dobriç Bölge Müftüsü Bilal DARCAN'a, ayrıca katkılarından dolayı Prof. Dr. Hakkı Acun'a, Yrd. Doç. Dr. Osman TUTAL'a, Yrd. Doç. Dr. Nihal ÇETİNTÜRK'e, Y. Mimar Şakir MERAKİ'ye, M. Hakkı KONYALI'ya, Cafer ÜSTÜNEL'e ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan anneme ve babam Dr. Celâl YILMAZ'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xiv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xxv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xxvi
1. GİRİŞ	1
2. DOBRUCA BÖLGESİ	7
2.1. Dobruca Adı	11
2.2. Dobruca'da Osmanlı Öncesi Dönem	11
2.2.1. Dobruca'da Müslüman Türkler'in ilk yerleşmesi	14
2.3. Dobruca'da Osmanlı Dönemi	15
2.3.1. Dobruca'daki iskân faaliyetleri	17
2.3.2. Dobruca'da yerleşmeyi kolaylaştıran faktörler	18
2.4. Nüfus	20
3. KAYNAKLAR	22
3.1. Vakıf Kayıtları	22
3.2. Seyyahlar	23

	Sayfa
3.2.1. İbn-i Batuta	23
3.2.2. Evliyâ Çelebi	23
3.2.3. Ion Ionescu de la Brad	26
3.3. Günümüz Araştırmacıları	26
3.4. Gravürler, Eski Fotoğraflar, Pullar ve Haritalar	27
4. KATALOG	39
4.1. Derviş Bey Mescidi	39
4.2. Tekke Camii ve Tekke Çeşmesi	51
4.3. İsmail Efendi Camii	65
4.4. Hacı Hasan Ağa Camii ve Mektep	73
4.5. Hacı Ömer Ağa Camii	82
4.6. Hacı Hasan Ağa Camii	90
4.7. Turgut Reis Camii	100
4.8. Habib Ağa Camii	113
4.9. Kavarna Çeşmeleri	120
4.10. İbrahim Ağa Çeşmesi	129
4.11. Akpınar Çeşmesi	133
4.12. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi	141
5. BÖLGEDEKİ DİĞER YAPILAR	146
5.1. Akyazılı Sultan Asitanesi	146
5.2. Hacı Osman Camii	147
5.3. Saat Kulesi	148
5.4. Aslanlı Çeşme	149

Sayfa

5.5. Günümüze Ulaşmayan Yapılar	150
6. GENEL DEĞERLENDİRME	153
6.1. Plan ve Mekân Özellikleri	153
6.1.1. Mescit ve camiler	153
6.1.2. Çeşmeler	154
6.2. Malzeme ve Teknik	155
6.3. Mimarî Elemanlar	157
6.4. Süsleme	160
6.5. Kitâbeler	162
7. SONUÇ	164
KAYNAKLAR	167
EKLER	172
EK-1 Derviş Bey Mescidi, zemin kat planı, doğu görünüşü.....	173
EK-2 Derviş Bey Mescidi, kuzey, güney ve batı görünüşü	174
EK-3 Derviş Bey Mescidi, restitüsyon bilgi kaynakları	175
EK-4 Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi.....	176
EK-5 Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi	177
EK-6 Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi	178
EK-7 Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi	179
EK-8 Tekke Camii, zemin kat planı ve doğu görünüşü	180
EK-9 Tekke Camii, aa kesiti, bb kesiti, batı görünüşü	181
EK-10 Tekke Camii, kuzey ve güney görünüşü	182
EK-11 Tekke Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	183
EK-12 Tekke Camii, restitüsyon önerisi	184
EK-13 Tekke Camii, restitüsyon önerisi	185
EK-14 Tekke Camii, restitüsyon önerisi	186
EK-15 İsmâil Efendi Camii, zemin kat planı	187
EK-16 İsmâil Efendi Camii, aa kesiti ve kuzey görünüşü	188
EK-17 İsmâil Efendi Camii, bb kesiti ve batı görünüşü.....	189
EK-18 İsmâil Efendi Camii, doğu ve güney görünüşü	190
EK-19 İsmâil Efendi Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	191
EK-20 İsmâil Efendi Camii, restitüsyon önerisi	192
EK-21 İsmâil Efendi Camii, restitüsyon önerisi	193
EK-22 Hacı Hasan Ağa Camii, zemin kat planı ve bb kesiti	194

Sayfa

EK-23 Hacı Hasan Ağa Camii, Mektep, plan ve görünüş	195
EK-24 Hacı Hasan Ağa Camii, aa kesiti	196
EK-25 Hacı Hasan Ağa Camii, güney görünüşü	197
EK-26 Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey görünüşü	198
EK-27 Hacı Hasan Ağa Camii, doğu görünüşü	199
EK-28 Hacı Hasan Ağa Camii, batı görünüşü	200
EK-29 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	201
EK-30 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	202
EK-31 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	203
EK-32 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	204
EK-33 Hacı Ömer Ağa Camii, zemin kat planı ve doğu görünüşü	205
EK-34 Hacı Ömer Ağa Camii, aa ve bb kesiti	206
EK-35 Hacı Ömer Ağa Camii, kuzey, güney ve batı görünüşü	207
EK-36 Hacı Ömer Ağa Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	208
EK-37 Hacı Ömer Ağa Camii, restitüsyon önerisi	209
EK-38 Hacı Ömer Ağa Camii, restitüsyon önerisi	210
EK-39 Hacı Ömer Ağa Camii, restitüsyon önerisi	211
EK-40 Hacı Ömer Ağa Camii, restitüsyon önerisi	212
EK-41 Hacı Hasan Ağa Camii, zemin kat planı	213
EK-42 Hacı Hasan Ağa Camii, aa ve bb kesiti	214
EK-43 Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey ve güney görünüşü	215
EK-44 Hacı Hasan Ağa Camii, doğu görünüşü	216
EK-45 Hacı Hasan Ağa Camii, batı görünüşü	217
EK-46 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	218
EK-47 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	219
EK-48 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	220
EK-49 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	221
EK-50 Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon önerisi	222
EK-51 Turgut Reis Camii, zemin kat planı	223
EK-52 Turgut Reis Camii, aa kesiti	224
EK-53 Turgut Reis Camii, bb kesiti	225
EK-54 Turgut Reis Camii, güney görünüşü	226
EK-55 Turgut Reis Camii, doğu görünüşü	227
EK-56 Turgut Reis Camii, kuzey görünüşü	228
EK-57 Turgut Reis Camii, batı görünüşü	229
EK-58 Turgut Reis Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	230
EK-59 Turgut Reis Camii, restitüsyon önerisi	231
EK-60 Turgut Reis Camii, restitüsyon önerisi	232
EK-61 Turgut Reis Camii, restitüsyon önerisi	233
EK-62 Turgut Reis Camii, restitüsyon önerisi	234
EK-63 Turgut Reis Camii, restitüsyon önerisi	235
EK-64 Habib Ağa Camii, zemin kat planı ve batı görünüşü	236
EK-65 Habib Ağa Camii, kuzey ve güney görünüşü	237
EK-66 Habib Ağa Camii, doğu görünüşü	238
EK-67 Habib Ağa Camii, restitüsyon bilgi kaynakları	239

Sayfa

EK-68 Habib Ağa Camii, restitüsyon önerisi	240
EK-69 Habib Ağa Camii, restitüsyon önerisi	241
EK-70 Habib Ağa Camii, restitüsyon önerisi	242
EK-71 Habib Ağa Camii, restitüsyon önerisi	243
EK-72 Kavarna Çeşmeleri, rölöve	244
EK-73 Kavarna Çeşmeleri, restitüsyon önerisi	245
EK-74 İbrâhim Ağa Çeşmesi	246
EK-75 Akpınar Çeşmesi, plan	247
EK-76 Akpınar Çeşmesi, ön görünüş	248
EK-77 Akpınar Çeşmesi, sağ yan görünüş	249
EK-78 Akpınar Çeşmesi, sol yan görünüş	250
EK-79 Akpınar Çeşmesi, restitüsyon önerisi	251
EK-80 Hacı İbrâhim Ağa Çeşmesi, rölöve.....	252
EK-81 Hacı İbrâhim Ağa Çeşmesi, restitüsyon önerisi	253
ÖZGEÇMİŞ	254

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Tez çalışması kapsamında incelenen yapılar	4
Çizelge 2.1. Tez çalışmasında İncelenen yerlerin Türkçe ve Bulgarca adları	10
Çizelge 2.2. 1866 yılında bölgenin nüfusu	20
Çizelge 2.3. 1910 yılında bölgenin nüfusu	20
Çizelge 2.4. 1913 yılında bölgenin nüfusu	20
Çizelge 2.5. 1928 yılında bölgenin nüfusu	21
Çizelge 3.1. Dobruca'daki Türk eserlerinin sayısı	38
Çizelge 6.1. Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki kitâbeler	163

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. İstanbul'da Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1588)	125
Şekil 4.2. İstanbul'da Sultan Ahmet Camii, Avlu kapısında sağ çeşme	126
Şekil 5.1. Akyazılı Sultan Tekkesi	147
Şekil 6.1. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen ahşap hatıllı moloz taş duvar örgü	156
Şekil 6.2. Hacıoğlu Pazarcığı camilerinde görülen cephe düzeni	158
Şekil 6.3. Hacıoğlu Pazarcığı mihrapları	159
Şekil 6.4. Hacıoğlu Pazarcığı minberleri	160
Şekil 6.5. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen kesme taş saçak silme profilleri	161
Şekil 6.6. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen taş süslemeler	161

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. Tez çalışmasında incelenen yapılar	3
Resim 1.2. Razgrad, Maktul İbrahim Paşa Camii	6
Resim 1.3. Şumnu Şerif Halil Paşa (Tombul) Cami	6
Resim 1.4. Romanya – Babadağ, Gazi Ali Paşa Külliyesi	6
Resim 1.5. Romanya – Mecidiye, Mecidiye Camii	6
Resim 2.1. Hacıoğlu Pazarcığı'nın (Dobriç) Genel görünüşü	8
Resim 2.2. Balçık'ın Genel görünüşü	8
Resim 2.3. Balçık'ın hava fotoğrafı	9
Resim 2.4. Kavarna'nın Genel görünüşü	10
Resim 3.1. Bulgaristan, Silistre, XIX. yy ikinci yarısı	27
Resim 3.2. Bulgaristan, Varna, XIX. yy ikinci yarısı	28
Resim 3.3. Romanya, Hırşova, 19. yy	28
Resim 3.4. 1892'de Hacıoğlu Pazarcığı'nın genel görünüşü	29
Resim 3.5. 1920'de Hacıoğlu Pazarcığı'nın genel görünüşü	29
Resim 3.6. 1920'lerde Hacıoğlu Pazarcığı'ndan görünüşler	30
Resim 3.7. Balçık'ın genel görünüşü (1940)	30
Resim 3.8. Eski pullarda Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık ve Kavarna	31
Resim 4.1. Derviş Bey Mescidi, kuzey duvarı	43
Resim 4.2. Derviş Bey Mescidi, batı duvarı	44
Resim 4.3. Derviş Bey Mescidi, kuzey duvarı ve son cemaat yeri	44
Resim 4.4. Derviş Bey Mescidi, son cemaat yeri kalıntısı	44

Resim	Sayfa
Resim 4.5. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarı	45
Resim 4.6. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarındaki niş	45
Resim 4.7. Derviş Bey Mescidi, batı duvarı	45
Resim 4.8. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarı	46
Resim 4.9. Derviş Bey Mescidi, kitâbe	46
Resim 4.10. Bulgaristan Hasköy Eski Cami	46
Resim 4.11. Bulgaristan Hasköy Eski Cami kitâbesi	47
Resim 4.12. Genbemüz'de Samsa Çavuş Camii	47
Resim 4.13. Genbemüz'de Samsa Çavuş Camii	47
Resim 4.14. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)	48
Resim 4.15. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)	48
Resim 4.16. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)	48
Resim 4.17. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)	49
Resim 4.18. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)	49
Resim 4.19. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)	49
Resim 4.20. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)	50
Resim 4.21. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)	50
Resim 4.22. Tekke Camii, doğu cephesi	54

Resim	Sayfa
Resim 4.23. Tekke Camii, batı cephesi	54
Resim 4.24. Tekke Camii, doğu cephesi	55
Resim 4.25. Tekke Camii, doğu cephesi	55
Resim 4.26. Tekke Camii, batı cephesi	55
Resim 4.27. Tekke Camii, harim	56
Resim 4.28. Tekke Camii, harim	56
Resim 4.29. Tekke Camii, harim	56
Resim 4.30. Tekke Camii, mahfil	57
Resim 4.31. Tekke Camii, doğu duvarı ve Tekke Çeşmesi	57
Resim 4.32. Tekke Çeşmesi	57
Resim 4.33. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar	58
Resim 4.34. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar	58
Resim 4.35. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar	58
Resim 4.36. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar	59
Resim 4.37. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar	59
Resim 4.38. Yunanistan, Atina'da Fethiye Camii	61
Resim 4.39. Yunanistan, Kesriye'de Ahmet Paşa Medresesi	61
Resim 4.40. Sırbistan, Preşova Cami-i Atik 2005)	61
Resim 4.41. Sırbistan, Preşova'da Cami-i Atik Çeşmesi 2005)	62
Resim 4.42. Bosna Hersek, Mostar, Ruznameci İbrahim Efendi Camii	62
Resim 4.43. Bosna Hersek, Mostar, Ruznameci İbrahim Efendi Camii Çeşmesi	62

Resim	Sayfa
Resim 4.44. Safranbolu'da Dağdelen Camii	63
Resim 4.45. Safranbolu'da Dağdelen Camii Çeşmesi	63
Resim 4.46. Hacıoğlu Pazarcığı'ndan minare örnekleri	63
Resim 4.47. Tekke Camii, restitüsyon modeli (15.yy'daki olası durumu)	64
Resim 4.48. Tekke Camii, restitüsyon modeli (15.yy'daki olası durumu)	64
Resim 4.49. İsmâil Efendi Camii, doğu duvarı	67
Resim 4.50. İsmâil Efendi Camii, doğu duvarı	67
Resim 4.51. İsmâil Efendi Camii, güney cephe	68
Resim 4.52. İsmail Efendi Camii, kuzey cephe	68
Resim 4.53. İsmail Efendi Camii, harim	68
Resim 4.54. İsmail Efendi Camii, harim	69
Resim 4.55. İsmail Efendi Camii, mahfil	69
Resim 4.56. İsmail Efendi Camii, mahfil	69
Resim 4.57. İsmail Efendi Camii, minare	70
Resim 4.58. İsmail Efendi Camii mihrap	70
Resim 4.59. İsmail Efendi Camii, mihrap	70
Resim 4.60. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)	71
Resim 4.61. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)	71
Resim 4.62. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)	72
Resim 4.63. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)	72

Resim	Sayfa
Resim 4.64. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)	73
Resim 4.65. Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey ve batı cephe	76
Resim 4.66. Hacı Hasan Ağa Camii, batı cephe	76
Resim 4.67. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu cephe	77
Resim 4.68. Hacı Hasan Ağa Camii, minare kaidesi	77
Resim 4.69. Hacı Hasan Ağa Camii, minare	77
Resim 4.70. Hacı Hasan Ağa Camii, şerefe	78
Resim 4.71. Hacı Hasan Ağa Camii, mektep	78
Resim 4.72. Hacı Hasan Ağa Camii, güney duvarı	78
Resim 4.73. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu duvarı	79
Resim 4.74. Hacı Hasan Ağa Camii, kadınlar mahfili	79
Resim 4.75. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap tavan	79
Resim 4.76. Hacı Hasan Ağa Camii, tavan göbeği	80
Resim 4.77. Hacı Hasan Ağa Camii, mahfil altı süsleme	80
Resim 4.78. Hacı Hasan Ağa Camii, minber	80
Resim 4.79. Hacı Hasan Ağa Camii, harime giriş kapısı	81
Resim 4.80. Hacı Hasan Ağa Camii, kitâbelik	81
Resim 4.81. Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1864'teki olası durumu)	81
Resim 4.82. H.Ömer Ağa Camii, güney-doğu cepheleri	85
Resim 4.83. Hacı Ömer Ağa Camii, doğu cephe	85
Resim 4.84. Hacı Ömer Ağa Camii, batı cephe	86
Resim 4.85. H.Ömer Ağa Camii, kuzey duvarındaki kitâbe	86

Resim	Sayfa
Resim 4.86. Hacı Ömer Ağa Camii, metal minare	86
Resim 4.87. Hacı Ömer Ağa Camii, mihrap	87
Resim 4.88. Hacı Ömer Ağa Camii, harim	87
Resim 4.89. Hacı Ömer Ağa Camii, harim	87
Resim 4.90. Hacı Ömer Ağa Camii, kitâbelik	88
Resim 4.91. Hacı Ömer Ağa Camii, kitâbe	88
Resim 4.92. Hacı Ömer Ağa Camii, tavan göbeği	88
Resim 4.93. Hacı Ömer Ağa Camii, minber	89
Resim 4.94. Hacı Ömer Ağa, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu)	89
Resim 4.95. Hacı Hasan Ağa Camii, avlu girişi	92
Resim 4.96. Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey cephe	93
Resim 4.97. Hacı Hasan Ağa Camii, son cemaat yeri	93
Resim 4.98. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu cephe	93
Resim 4.99. Hacı Hasan Ağa Camii, güney cephe	94
Resim 4.100. Hacı Hasan Ağa Camii, batı cephe	94
Resim 4.101. Hacı Hasan Ağa Camii, giriş kapısı	94
Resim 4.102. Hacı Hasan Ağa Camii, kitâbe	95
Resim 4.103. Hacı Hasan Ağa Camii, minber	95
Resim 4.104. Hacı Hasan Ağa Camii, giriş kapısı	95
Resim 4.105. H. Hasan Ağa Camii, mahfil ve doğu duvarı	96
Resim 4.106. Hacı Hasan Ağa Camii, müezzin mahfili	96
Resim 4.107. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap süsleme	96

Resim	Sayfa
Resim 4.108. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap süsleme	97
Resim 4.109. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap dikme	97
Resim 4.110. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap yastık	97
Resim 4.111. Hacı Hasan Ağa Camii, hazire	98
Resim 4.112. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu)	98
Resim 4.113. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu)	99
Resim 4.114. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu)	99
Resim 4.115. Turgut Reis Camii, batı cephe	104
Resim 4.116. Turgut Reis Camii, kuzey cephe	105
Resim 4.117. Turgut Reis Camii, kuzey cephe	105
Resim 4.118. Turgut Reis Camii, kuzey ve batı cephe	106
Resim 4.119. Turgut Reis Camii, güney cephe ve hazîre	106
Resim 4.120. Turgut Reis Camii, mezar taşı	107
Resim 4.121. Turgut Reis Camii, batı cephe	107
Resim 4.122. Turgut Reis Camii, minare	107
Resim 4.123. Turgut Reis Camii, mihrap	108
Resim 4.124. Turgut Reis Camii, mahfil	108
Resim 4.125. Turgut Reis Camii, kürsü	108
Resim 4.126. Turgut Reis Camii, kitâbelik	109
Resim 4.127. Turgut Reis Camii, kitâbe	109

Resim	Sayfa
Resim 4.128. Turgut Reis Camii, ahşap tavan	109
Resim 4.129. minare örnekleri	110
Resim 4.130. minare örnekleri	110
Resim 4.131. Turgut Reis Camii, eski fotoğrafı	111
Resim 4.132. Turgut Reis Camii, eski fotoğrafı	111
Resim 4.133. Turgut Reis Camii, restitüsyon modeli (1876'daki olası durumu)	112
Resim 4.134. Turgut Reis Camii, restitüsyon modeli (1876'daki olası durumu)	112
Resim 4.135. Habib Ağa Camii, genel görünüş	115
Resim 4.136. Habib Ağa Camii, genel görünüş	115
Resim 4.137. Habib Ağa Camii, kuzey cephe	115
Resim 4.138. Habib Ağa Camii, doğu duvarı	116
Resim 4.139. Habib Ağa Camii, minareye geçiş	116
Resim 4.140. Habib Ağa Camii, kible duvarı	116
Resim 4.141. H.Ağa Camii, güneydoğu köşedeki alçı niş	117
Resim 4.142. Habib Ağa Camii, minare	117
Resim 4.143. Minareler	118
Resim 4.144. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu)	118
Resim 4.145. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu)	119
Resim 4.146. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu)	119

Resim	Sayfa
Resim 4.147. Kavarna Çeşmeleri'nden sağdakinin tarihi bilinmeyen bir fotoğrafı	121
Resim 4.148. Kavarna Çeşmeleri, soldaki tek lüleli çeşme	122
Resim 4.149. Kavarna Çeşmeleri, sağdaki iki lüleli çeşme	122
Resim 4.150. Edirne Şair Hayali Çeşmesi (tamir 1324/1906)	123
Resim 4.151. İstanbul'da Ebu Bekir Ağa Çeşmesi (1792)	123
Resim 4.152. Yunanistan, Rodos'ta Değirmen önü Çeşmesi	123
Resim 4.153. İstanbul'da Ahmet Ağa Çeşmesi (1741)	124
Resim 4.154. İstanbul'da Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1588)	124
Resim 4.155. İstanbul'da Sultan Ahmet Camii, avlu kapısında sağ çeşme (1617)	124
Resim 4.156. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli	127
Resim 4.157. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli	127
Resim 4.158. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli	127
Resim 4.159. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli	128
Resim 4.160. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli	128
Resim 4.161. İbrâhim Ağa Çeşmesi, genel görünüş	131
Resim 4.162. İbrâhim Ağa Çeşmesi, genel görünüş	131
Resim 4.163. İbrâhim Ağa Çeşmesi, kitâbesi	131
Resim 4.164. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model	132
Resim 4.165. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model	132
Resim 4.166. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model	132
Resim 4.167. Akpınar Çeşmesi, ön görünüş	136
Resim 4.168. Akpınar Çeşmesi, ön görünüş	137

Resim	Sayfa
Resim 4.169. Akpınar Çeşmesi, sağ yan görünüş	137
Resim 4.170. Akpınar Çeşmesi, sağ yan cephedeki inşa kitâbesi	138
Resim 4.171. Akpınar Çeşmesi, tamir kitâbesi	138
Resim 4.172. Akpınar Çeşmesi, çeşmenin üstündeki silmeler	139
Resim 4.173. Varna'da Türk konağı (1860)	139
Resim 4.174. Varna'da Türk konağı çeşmesi	139
Resim 4.175. Akpınar Çeşmesi, rölöve modeli	140
Resim 4.176. Akpınar Çeşmesi, rölöve modeli	140
Resim 4.177. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, genel görünüş	142
Resim 4.178. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, genel görünüş	143
Resim 4.179. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, oluk	143
Resim 4.180. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, kitâbe	143
Resim 4.181. Edirne, Hadım Ağa Çeşmesi (1868)	144
Resim 4.182. Edirne, Asım Paşa Çeşmesi (1872)	144
Resim 4.183. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli	144
Resim 4.184. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli	145
Resim 4.185. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli	145
Resim 5.1. Akyazılı Sultan Türbesi	146
Resim 5.2. Akyazılı Sultan Tekkesi, İmaret	146
Resim 5.3. Hacı Osman Camii, genel görünüşü	148
Resim 5.4. Hacı Osman Camii, kitâbe	148
Resim 5.5. Hacıoğlu Pazarı, saat kulesi, eski fotoğraf	149
Resim 5.6. Hacıoğlu Pazarı, saat kulesi	149

Resim	Sayfa
Resim 5.7. Aslanlı Çeşme	150
Resim 5.8 Hacıoğlu Pazarcığı'nda cami	150
Resim 5.9 Hacıoğlu Pazarcığı'nda cami	151
Resim 5.10. Hacıoğlu Pazarcığı'nda cami	151
Resim 5.11. Hacıoğlu Pazarcığı'nda çeşme	151
Resim 5.12. Gavursuyu Köyü'nde bir çeşme	152
Resim 6.1. Fındıklılı Hacı Hasan Ağa'nın yaptırdığı alçı mihraplar	159
Resim 6.2. Ahşap tavan göbeği örnekleri (19. ve 20. yy)	162

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Günümüzde Balkanlar ve Dobruca bölgesi	1
Harita 1.2. Bulgaristan ve Dobruca bölgesi	5
Harita 1.3. Dobruca Bölgesi'nin güneyi	5
Harita 2.1. 11.yy'da Balkanlar	13
Harita 2.2. 15.yy'da Balkanlar	17
Harita 3.1. Ali Macar Reis'in çizdiği 1567 tarihli Karadeniz Haritası	32
Harita 3.2. Karadeniz Haritası	33
Harita 3.3. 16.yy'da Silistre Sancağı ve Bazı Vakıf Köyleri	34
Harita 3.4. Güney Dobruca köyleri	35
Harita 3.5. XX. yy başları Bulgaristan Eyaleti haritası	36
Harita 3.6. 1933 yılında Dobruca'daki Türk köyleri.....	37
Harita 4.1. Dobriç şehir merkezi ve Tekke Camii	60

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
----------	----------

c.	Cilt
s.	Sayfa
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren

Kısaltmalar	Açıklama
-------------	----------

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
Ev.K.K.	Evkâf Kayum-u Kadîmesi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
TTK	Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Osmanlı devrinde dünyanın çok geniş bir coğrafyasında hâkimiyet kurmuş olan milletimizin Balkanlar'da bıraktığı maddî kültür eserlerinin büyük bir kısmı çeşitli sebeplerle yok edilmiş veya yok olmaya terkedilmiştir.

Balkanlar, son üç yüz yılını hep savaşlarla geçirmiştir. Üç Osmanlı-Rus Savaşı, iki Balkan Savaşı, iki Dünya Savaşı, iç savaşlar ve komünist iktidarlar, yüzyıllarca bölgeye hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan kültürel mirasta büyük tahribata sebep olmuştur.

Harita 1.1. Günümüzde Balkanlar [1]

Burada takdim edilen tez çalışmasında, Dobruca Bölgesi'nin Bulgaristan sınırları içinde kalan bölümünde yer alan Hacıoğlu Pazarcığı (Dobriç ya da Tolbuhin) şehri ile, Hacıoğlu Pazarcığı'na bağlı Balçık ve Kavarna kasabaları ile İkizce (Benkovski), Esirce (Enevo), Fındıklı (Leskovo), Turpçular (Orlyak) ve Umur Fakîh (Jeglartsi) köylerinde günümüze ulaşan sekiz cami ve mescit ile altı çeşme çalışılmıştır (Resim 1.1., Çizelge 1.1. ve Harita 1.3.). Her yapı için; mimarî özellikler, malzeme ve teknik, süsleme, kitâbe, tarihlendirme ve restitüsyon başlıkları altında incelenerek rölöve ve restitüsyon proje önerileri hazırlanmıştır. Böylece, bölgedeki hiç incelenmemiş Türk yapıları belgelenerek, söz konusu yapıların korunmasına ve tanınmasına hizmet etmek amaçlanmıştır.

Tez çalışması kapsamındaki yapılar, Balkanlar ve Anadolu'daki benzer yapılarla karşılaştırmalı çalışma yöntemiyle incelenerek restitüte edilmiştir. Yapılarla ilgili kaynak olabilecek eserler, çağdaş araştırmacıların yayınları, vakıf kayıtları, gezginlerin notları (seyahatnâmeler), gravürler, pullar ve eski resimler *kaynaklar* bölümünde açıklanmıştır. *Katalog* bölümünde ise incelenen bölgede günümüze ulaşan mescit-camiler ve çeşmeler yer almaktadır. Katalog bölümüne alınmayan yapılar ise *bölgedeki diğer yapılar* başlığı altında sunulmuştur.

Günümüzde, Dobruca bölgesinin kuzeyi Romanya, güneyi ise Bulgaristan sınırları içindedir. Güney Dobruca'da Hacıoğlu Pazarcığı dışında diğer şehirlerdeki Türk eserleri daha önce E.H.AYVERDİ, O.KESKİOĞLU, M.KİEL, ve A.CEBECİ tarafından incelenmiştir (Resim 1.2. ve Resim 1.3.). Fakat Hacıoğlu Pazarcığı'nın (Dobriç) şehir merkezi, beldeleri ve köylerindeki Türk yapıları ile ilgili günümüze kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Dobruca Bölgesi'nin Romanya sınırlarında kalan bölümündeki (Babadağ, Köstence, Mecidiye, Tulça, İshakça, Mangalya, Maçın, Mecidiye ve Hırşova) Türk eserleri 1975 yılında E.H.AYVERDİ tarafından, 2000 yılında da T.YAZAR tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenerek Şumnu'da sempozyumda sunulmuştur (Resim 1.4. ve Resim 1.5.) [bkz. Ayverdi, 2000 ve Yazar, 2001].

E.H.AYVERDİ'den (1975) sonra, bölgedeki eserlerin envanteri henüz yapılabilmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun "Yurtdışındaki Türk Eserleri Envanter Çalışması" kapsamında, Bulgaristan'da, Haziran-Temmuz 2004 tarihlerinde Yrd.Doç.Dr. Mehmet İBRAHİMGİL (G.Ü. San. Tar. Böl.), Mehmet Emin YILMAZ (Mimar), Neval KONUK (TTK) ve Prof.Dr. Lubomir MİKOV'dan (Bulgaristan Bilimler Akademisi) oluşan ekip tarafından inceleme yapılmıştır. 2001 yılında başlayan Bulgaristan çalışması, 2004'te sonuçlanmıştır. TTK'nın yaptığı bu çalışma bir envanter çalışması niteliğinde olduğundan, eserler ayrıntılı olarak incelenmemiş; her yapı, fotoğrafı çekilerek, video görüntüleri alınarak ve plân krokileri¹ çıkartılarak belgelenmiştir. Sunulan tez çalışmasında ise yapılar, ayrıntılı olarak analiz edilerek eserlerin rölöveleri ve restitüsyon proje önerileri sunulmuştur.

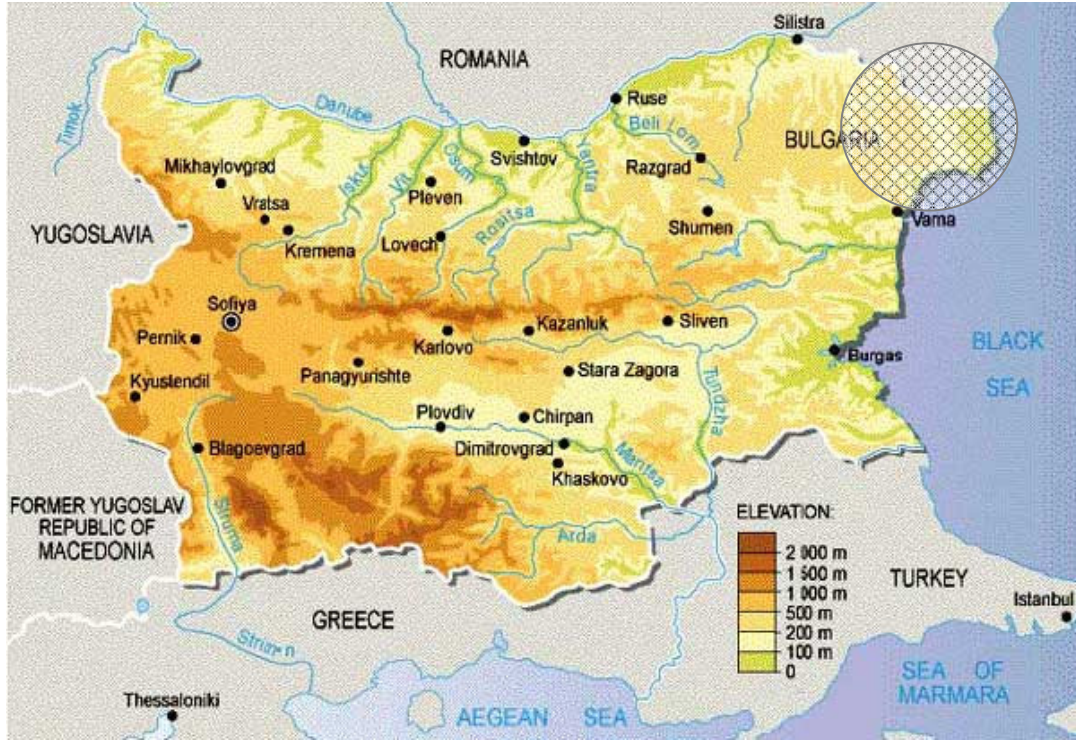

Resim 1.1. Tez çalışmasında incelenen yapılar (M.E.Yılmaz, 2004)

¹ Türk Tarih Kurumu'nun 2004 yılında Bulgaristan'daki envanter çalışmasında, tarafımdan eserlerin ölçüleri alınmış ve rölöve plân krokileri çizilmiştir (Mehmet Emin YILMAZ).

Çizelge 1.1. Tez çalışması kapsamında incelenen yapılar

Tez çalışması kapsamında incelenen yapılar							
	no	eserin yeri	eserin adı	bânîsi	yapım tarihi	onarım tarihi	durumu
MESCİT ve CAMİLER	1	Umur Fakih Köyü	Derviş Bey Mescidi	Derviş Bey	1299	1716 1862	harap
	2	Hacıoğlu Pazarcığı	Tekke Camii ve Çeşme	bilinmiyor	15.yy	1992	kullanılıyor
	3	Esirce Köyü	İsmail Efendi Camii	Molla Ali bin İsmail Efendi	1862	1970	kullanılıyor
	4	Turpçular Köyü	Hacı Hasan Ağa Camii	Hacı Hasan Ağa	1864	---	kullanılıyor
	5	Turpçular Köyü	Hacı Ömer Ağa Camii	bilinmiyor	19.yy	1867 1971	kullanılıyor
	6	İkizce Köyü	Hacı Hasan Ağa Camii	bilinmiyor	19.yy	1868	kullanılıyor
	7	Balçık	Turgut Reis Camii	Turgut Reis	18.yy	1876	kullanılıyor
	8	Fındıklı Köyü	Habib Ağa Camii	Habib Ağa	1860'lar	---	harap
ÇEŞMELER	9	Kavarna	Kavarna Çeşmeleri	bilinmiyor	17.yy	19.yy	kullanılıyor
	10	Umur Fakih Köyü	İbrahim Ağa Çeşmesi	Sadrazam Kapı Binbaşısı İbrahim Ağa	1713	20.yy	kullanılıyor
	11	Balçık	Akpınar Çeşmesi	Es-seyyid Arab İsmail Alemdar	1788	1866	kullanılıyor
	12	Balçık	Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi	Balçıklı Böcekzade Hacı İbrahim Ağa	18.yy	1859	kullanılıyor

Harita 1.2. Bulgaristan ve Dobruca Bölgesi [2]

Harita 1.3. Dobruca Bölgesi'nin güneyi [3]

Resim 1.2. Razgrad, Maktul İbrahim Paşa Camii [4]

Resim 1.3. Şumnu Şerif Halil Paşa (Tombul) Cami [5]

Resim 1.4. Romanya – Babadağ, Gazi Ali Paşa Külliyesi [6]

Resim 1.5. Romanya – Mecidiye, Mecidiye Camii [7]

2. DOBRUCA BÖLGESİ

Dobruca bölgesinin batısında ve kuzeyinde Tuna nehri ile bunun kollarından Lom ve Provadi nehirleri, doğusunda Karadeniz, güneyinde Deliorman yer alır. Coğrafi yapı ve iklim bakımından Romanya ve Bulgaristan'dan farklıdır. Kuzeyde bulunan ve fazla yüksek olmayan dağ silsilesi Maçin'den Tulça'nın güneyine kadar uzanır. Dobruca'nın güneybatısı eskiden sık ormanlarla kaplı olduğu için bu bölge öteden beri Deliorman diye adlandırılmıştır.

Dobruca'nın yüzölçümü 23.262 km² olup, kuzey bölümünü oluşturan 15.492 km²'si Romanya'da, güneydeki 7.880 km²'si de Bulgaristan sınırlarındadır. Maçin, İsakça, Tulça, Babadağ, Köstence, Mecidiye, Silistre, Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık önemli şehirleridir [8].

Bu tez çalışması kapsamında güney Dobruca'da incelen eserlerin bulunduğu yerler şunlardır:

Hacıoğlu Pazarcığı (Dobriç, Tolbuhin); Kuzeydoğu Bulgaristan'da, 43° 34' kuzey enleminde, 27° 49' doğu boylamında, Dobruca yaylasında, Varna'nın 50 km kuzey batısında bulunmaktadır. XV. yy'da Türklerce Roma döneminden kalma bir yerleşim yerinde kuruldu. 1573'te Pazarcık kasabası olarak ünlendi.

Bükreş (1913) ve Neuilly (1919) Antlaşması'na göre Romanya'ya verildi. Krayova Antlaşması'na göre Bulgaristan'a geri verildi. 1882'den 1949'a dek Dobriç adını taşıdı. O tarihte Sovyet mareşali F.İ.TOLBUHİN'in adı verildi. Eskiden büyük bir hayvan pazarıydı. Eskicuma (Tırgovişte) panayırının devamı olarak büyük bir panayır da kurulurdu [9].

Resim 2.1. Hacıoğlu Pazarcığı'nın (Dobriç) genel görünüşü [10]

Osmanlı dönemindeki adı “Hacıoğlu Pazarı” olan Dobriç şehri adını, Dobruca’da devlet kuran ilk Türk olan Balık’ın kardeşi Dobrotiç’ten almıştır [11].

Balçık; 43° 25' kuzey enleminde, 28° 10' doğu boylamında, Hacıoğlu'nun 37 km güneydoğusunda, Varna'nın 31 km kuzeyinde yer almaktadır. Karadeniz kıyısında 13.500 nüfuslu [12] liman şehridir.

Resim 2.2. Balçık'ın genel görünüşü [13]

Resim 2.3. Balçık'ın hava fotoğrafı [14] (1. Turgut Reis Camii, 2. Akpınar Çeşmesi, 3. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi)

Kavarna; Karadeniz kıyısında, 12.225 nüfuslu nüfuslu bir liman şehridir. Balçık'ın 18 km kuzeydoğusunda kurulmuştur. Türklerce kurulduğu 1573 yılından beri *Kavarna* olarak bilinir. Halkının çoğunu Gagavuz Türkleri oluşturur. 1877–78 Osmanlı-Rus savaşında Ruslar ve Bulgarlarca işgal edildi. 1913 yılına dek Bulgar işgalindeyken, Bükreş anlaşmasıyla Romanya'ya bırakıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1942'de tekrar Bulgarlara verildi.

Resim 2.4. Kavarna'nın genel görünüşü [15]

Hacioğlu Pazarcığı'ndan başka Bulgaristan'da Hasköy (Haskovo), Burgaz, Eski Zağra (Stara Zagora), Varna, Yanbol ve Silistre'ye bağlı *Fındıklı* ismini taşıyan köyler mevcuttur. Ayrıca, İslimye (Sliven) iline bağlı *İkizce* köyünün adı da 1906'da değiştirilerek *Bliznets* olmuştur [9].

Çizelge 2.1. Tez çalışmasında İncelenen yerlerin Türkçe ve Bulgarca adları

<i>Türk dönemindeki adı</i>	<i>Günümüzdeki adı</i>
Hacioğlu Pazarcığı	Tolbuhin, Dobriç
Balçık	Balçık
Kavarna	Kavarna
İkizce	Benkovski
Esirce –Esirgi-	Enovo
Umur Fakih	Jeglartsi
Fındıklı	Leskovo
Turpçular	Orlyak

Dobruca'nın siyasi tarihini stratejik mevkii tayin etmiştir. Rusya ve Ukrayna steplerinden İstanbul'a ve Ege'ye giden en kısa yolun Dobruca'dan geçmesi bölgenin en eski tarihlerden beri çeşitli kavimlerin geçit yeri olmasına sebep olmuştur. Bu kavimlerin her biri Dobruca'da çeşitli izler bırakmıştır. Osmanlılar da Dobruca'nın bu stratejik özelliklerinden faydalanmışlar,

Lehistan ve Rusya'ya yönelik seferlerde, Kırım Hanlığı ile bağlantılarda hep bu bölgeyi kullanmışlardır [11].

2.1. Dobruca Adı

Dobruca'da devlet kuran ilk Türk *Balik*'tir. Adını Türkçe balıktan alan Balık'in kurduğu devlet, desteğini Dobruca'nın güneyinde yaşayan Hristiyanlaşmış Oğuzlardan (Gagavuzlar) almıştır. Balık'in *Dobrotiç* adındaki kardeşi bir yıl İstanbul'da kalmış, Bizans imparatoru ile akrabalık kurmuş, 1359'da Kuzey Dobruca'yı işgal ederek Venedik ve Bizans'la yakın ilişkiler içinde olmuştur. Burada ilk müstakil devleti kuran Dobrotiç bölgeye kendi adını vermiş, Dobruca adı "*Dobrotiç'in ülkesi*" anlamında ortaya çıkmıştır [8].

2.2. Dobruca'da Osmanlı Öncesi Dönem

Dobruca'nın bilinen en eski halkı Traklar ve Getler'dir. Milattan önce VII. yy.'da Helenler'in de ticaret amacıyla Karadeniz sahillerine giderek yerleştikleri ve bazı koloniler kurdukları bilinmektedir. Daha sonra İskitler Dobruca'ya yerleşmişler ve Scythiaminor (Küçük İskitler) şeklinde bölgeye adlarını da vermişlerdir. İskitler'den sonra burada bir süre Germanler kalmış, ardından Romalılar milattan önce 29'da Dobruca'yı işgal ederek yaklaşık 250 yıl bölgede hakimiyet kurmuşlardır. Romalılar'dan kalma anıtlar arasında, Adamelisi köyünde bulunan ve Romalılar'ın Daklar'ı yenmesi şerefine milattan sonra 109'da dikilen 40 m yüksekliğindeki sütunun önemli yeri vardır. Milattan sonra 250 yıllarında Dobruca'yı Gotlar istila etmiş, bir süre sonra da Hunlar gelerek Roma idaresini zor durumda bırakmışlardır. VI. ve VII. yüzyıllarda kuzeyden Avarlar ve Slavlar'ın girmesi üzerine Roma idaresi Dobruca'nın ortasında uzun bir müdafaa duvarı inşa ettirmiştir. Bu duvarın izlerine hala rastlamak mümkündür. Romalılar istila kuvvetleriyle başa çıkamayınca Dobruca'dan çekilmiş, bölge XIII. yüzyıla kadar kuzeyden gelen Türk kavimlerinin istilasına maruz kalmıştır. Volga Bulgarları, Asparuh'un (Isperich) idaresinde 678 yılında Tuna'yı geçerek Dobruca'nın kuzeyinde İsakça

ve Nikulitzel bölgesinden güneye kadar uzanan topraklar üzerinde yaşayan Slavlar'ı hâkimiyetleri altına almışlardır. Ancak zamanla Slavlaşan Türk Bulgarları (Proto Bulgarlar) 681 yılında bir devlet kurmayı başarmışlar ve bir süre sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na karşı bağımsızlıklarını ilan etmişlerse de Ortodoks Hristiyanlığı'nı kabulden sonra tekrar Bizans'ın nüfuzu altına girmişlerdir. Bulgarlar'ın ve Balkanlar'a gelen öteki kavimlerin en büyük amacı bağımsızlıklarını kazanmak ve Bizans İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'u almaktır. Fakat Bizans İmparatorluğu 1018'de Bulgar Devleti'ne son vererek Dobruca üzerindeki hâkimiyetini XIII. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür, Dobruca ve bugünkü Bulgaristan'ın kuzeydoğusunu bir eyalet haline getirerek Silistre'den idare etmiştir. Dobruca'da Bizans idaresi, yaklaşık olarak ikinci Bulgar devletinin kuruluş yılı olan 1186'ya kadar sürmüştür. Ancak bundan çok önce 1048 yılı civarında Peçenekler'in Kuzey Dobruca'ya gelerek yerleştikleri bilinmektedir. Savaşçı fakat sayıları az bir Türk kavmi olan Peçenekler'den kalma bir köy olan Pecineaga halen bu adla anılmaktadır. Daha sonraki yıllarda Uz (Oğuz) Türkleri, XII. yüzyıl başlarında ise Kuman, Kıpçak ve diğer bazı Türk kavimleri Dobruca 'ya gelmişler ve Peçenekler'in siyasi nüfuzu altına girmişlerdir. Ancak Bizans Kumanlar'la anlaşarak Peçenekler'i 1091'de mağlup edince sınırlarını Kumanlar'a açmış, Balkanlar'ın güneyine ilerleyen bu Türk kavmi Bizans kilisesinin tesiri altına girerek Ortodoks Hristiyanlığı'nı kabul etmiştir. 1186'da Kumanlar tarafından kurulan ikinci Bulgar devleti varlığını, Dobruca'nın 1241'de Moğollar tarafından istilasına kadar sürdürmüştür. Esasen İstanbul'un 1204-1261 yılları arasında IV. Haçlı ordusunun işgaline maruz kalması, bu bölgedeki Bizans nüfuzunun iyice azalmasına sebep olmuştu. Moğol hâkimiyetine giren Dobruca, böylece hem Bizans hem de Bulgarlar'a karşı muhtariyet kazanarak bağımsız bir gelişme göstermiştir [11].

Harita 2.1. 11.yy'da Balkanlar [16]

2.2.1. Dobruca'da Müslüman Türkler'in ilk yerleşmesi

Türklerin Dobruca ile ilk temasları Karadeniz'in kuzeyinden bölgeye gelen Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenek ve Kuman Türk boylarıyla olmuştur. Bununla beraber kalıcı ilişkiler 13. yy'dan itibaren Anadolu'dan gelen Osmanlı Türkleri ile sağlanmıştır. Bu yüzyılda Balkanlar'a Türk kültürünü ve İslâmiyet'i yaymak için başta Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğrencisi Sarı Saltuk olmak üzere, kolonizatör Türk dervişleri gelmiştir [17].

1240 yılındaki Babaî isyanıyla zayıflayan Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ Savaşı ile de Moğollar'a mağlup olmuştu. O sırada tahtta bulunan II. Gıyaseddin Keyhüsrev acz içinde bulunuyordu ve Moğollar Anadolu topraklarına peyderpey girmeye başlamışlardı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğü zaman arkasında bıraktığı üç şehzadeden birisi, annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir rahibin kızı olan İzzeddin (II. Keykavus)'tu. Anadolu'nun bu karışık döneminde II. Keykavus, annesinden dolayı yakınlığı bulunan Bizans'a sığındı. Bizans İmparatoru VIII. Mihail, II. Keykavus'u, emrindeki Türkmenler'le birlikte, uç bölgede, kuzeyden gelen saldırılara karşı kullanmak amacıyla 1263'te Dobruca Bölgesi'ne iskân etti. Çoğunluğu Sinop'tan gelen, Çepni Boyu'na mensup Türkmenler'in başında Sarı Saltuk bulunuyordu ve sayıları 10 000 -12 000 kadardı [18].

Sarı Saltuk'un maiyetindeki Türkler, başta adını Sarı Saltuk'tan (Saltuk Baba) alan Babadağı olmak üzere Dobruca'da birçok yerleşim merkezi kurmuşlardır [11].

Sarı Saltuk'un vefatından sonra (1293), bu Türkmenler'in bir kısmı Anadolu'ya geri gelmiş ve Karesi iline yerleşmişlerdir. Dobruca'da kalanlar ise çok geçmeden Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Günümüzde Moldova'da yaşayan Gagavuzlar (Keykâvus'un adamları - Gökoğuz) 'ın temel kökeni olmasa bile, kökenlerinden biri de bu Türkmenlerdir. Bir aşiret reisi, Kalenderî Şeyhi ve Derviş Gazi olarak Sarı Saltuk, *Balkanlar'a vukû bulan Anadolu*

kökenli ilk Türk iskânının yöneticisi olması ve şahsiyetinin yerel bazı Hristiyan azizlerinkiyle özdeşleşmiş bulunması açısından çok önemlidir [18].

Sarı Saltuk'un Dobruca'daki faaliyeti ve faaliyet alanıyla ilgili en geniş bilgi Seyahatname'de bulunmaktadır. Seyahatname' de Evliya Çelebi sık sık gerçeklerle efsaneleri birbirine karışmıştır [19].

Yazıcızade Ali II. Murad'a ithaf ettiği Tarih-i Âl-i Selçuk'da, Rumeli'ye giden göçmenlerin bir kısmının Halil Ece ile birlikte Karesi İline geri döndüklerini, kalanların ise Sarı Saltuk'ın etrafında toplândıklarını kaydetmiştir [18]

Osmanlılar'ın askerî harekâtı başlatmadan önce buraya kolonizatör Türk dervişlerini gönderip dergâhlar açması, bölge insanının Türk kültürü ve İslâmiyetle tanışmasını sağlamıştır. Türk dervişlerine sempati ile bakan yerli halk, 14. yy'da Osmanlılar'ın askerî harekâtını kolaylaştırmıştır [20].

2.3. Dobruca'da Osmanlı Dönemi

Dobruca'nın Osmanlı idaresine giriş tarihi kesin olarak belli değildir. Güney Dobruca'nın en önemli şehri olan Silistre, Tırnova Çarı Şişman (Susmanos) tarafından I. Murad'a verilmiştir. Dobruca Hâkimi Ivanko da bu tarihlerde karşı koymaksızın, hatta bir rivayete göre gönüllü olarak Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir. Ancak Silistre valisi şehri Osmanlılar'a teslim etmeyince savaş yeniden başlamıştır. Bu karışık durumdan faydalanmak isteyen Eflak Beyi Mircea, 1388'de kısa bir süre Dobruca'nın güney batı kısmını ele geçirmişse de 1394'te Yıldırım Bayezid tarafından mağlup edilerek Dobruca'yı terketmek zorunda kalmıştır. Mircea, Ankara Savaşı'ndan sonraki karışıklıklar sırasında tekrar Dobruca'ya girmiş, Çelebi Mehmed'e karşı Musa Çelebi'yi desteklemiş, ancak 1416'da Çelebi Mehmed'e yenilmiştir. Çelebi Mehmet, Dobruca kalelerini fethetmekle kalmamış, Eflâk'ı da ele geçirerek Mircea'ya Osmanlı hâkimiyetini kabul ettirmiştir (1419). Böylece Osmanlı idaresine giren Dobruca 460 yıl kadar Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Bir ara Kazıklı Voyvoda

diye bilinen Eflak Beyi Vlad Tepeş'in istilasına maruz kalan bölge halkı büyük zarar görmüş, bu sırada 40.000 kadar Müslüman öldürülmüştür [11].

Harita 2.2. 15.yy'da Balkanlar [21]

2.3.1. Dobruca'daki iskân faaliyetleri

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtiği andan itibaren yerli halkla iyi geçinme politikası uygulamış, “istimalet” vererek yerli halkın Osmanlı'ya meyletmesini sağlamışlardır. Prof. Dr. Halil İnalçık'ın tespitine göre Osmanlı padişahları bürokraside de bu prensibi uygulamış “Reaya fukarası”nı “zi-kudret ekâbire karşı” korumuşlardır. Özellikle Balkanların fethinde “Toprak ve reaya sultanındır” prensibini ilan ederek yerli feodallere karşı toprağı ve köylü emeğini; devlet veya tımar rejiminin garantisi altına sokmuşlar, yerel feodallerin yerine merkezi imparatorluk rejimini ihya etmişlerdir. Balkan tarihçilerinden N. İorga; anarşiden bıkmış olan köylülerin Osmanlı'nın merkeziyetçi yapısını uygun bulduklarını ve benimsediklerini kaydetmiştir [22].

Sağ koldaki iskân hareketi daha Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa ve Kara Timurtaş Paşanın askeri faaliyeti sırasında başlamıştı. Buna rağmen Saruhan ilinden sağ kola göç ancak Osmanlı Devleti Saruhan Beyliği'ne sahip olduktan sonra yoğun şekilde gerçekleşti. Önce gelenler daha ziyade askeri faaliyet içinde yer almış olan beylik mensuplarıydı. Kroniklerde Sağ Kol'a yapılmış olan sürgün ve iskâna değinilmemiş olmasına rağmen Rumeli'nin haritası sayılan bir Tapu Tahrir defterinde [23] sürgünler hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Kanuni döneminde düzenlenmiş olan bu defterde Sağ Kolda yer alan Aydos, Pravadı, Varna, Hacıoğlu Pazarı kazalarında bulunan köylere Saruhan ilinden kaçır hane sürgünün yerleştirildiği kaydedilmiştir. Bu bilgi, Saruhan bölgesinden Sağ Kol'a da yoğun nüfus nakli olduğunun açık işaretidir. Sürgünler genellikle 10 haneyi geçmeyen gruplar halinde yerleştirilmiştir. Bazı hallerde köy ve mezralara iskân edilenler birlikte yazılmış, bu durumda dahi iskân edilen hane sayısının toplam 14–15 haneyi geçmediği görülmektedir. Saruhan ilinden ilk gönderilenler daha önce belirtildiği gibi ilk göçmenler disiplinsiz davranışları ve yörede uygulanan “tuz yasağına” karşı çıkan göçerlerdi. Devlet bu yöntemle bir taraftan Batı Anadolu'daki nüfus yoğunluğunu azaltıp asayiş sağlarken öte yandan

Rumeli'nin iskânı ve şenlendirilmesi işini gerçekleştirmiş oluyordu. Sağ koldaki iskân yerleri toponimik olarak incelendiği zaman köylerin adlarının Saruhan'daki yerlerin adı, çeşitli su kaynakları ve şahıs adları ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Kara Murad Pınarı, Ak Kuyu, Osman Pınarı, Yunus Pınarı gibi [24].

Daha sonraki yıllarda Anadolu'daki bazı ayaklanmaları bastırmak ve muhalif toplulukları dağıtmak, aynı hareketi tekrarlayacak nüveyi yok etmek amacı ile topluluklar sürgün şeklinde Rumeli'ye gönderildi. Uygulanan yöntem ne olursa olsun Kuzeydoğu Bulgaristan'ın kırsal kesiminde Türk nüfusun yoğunluğu artmıştır. Kentlerde Türklerin sayısı, oran olarak kırsal kesimin gerisinde kalmıştır. En yoğun iskân bölgesi Dobruca ve Deliorman olmuştur. [25]

II. Bayezid zamanında yapılan sayımda, takip eden yüzyıllardaki kayıtlarda veya XIX. Yüzyılda yapılan nüfus sayımlarında özellikle Balkanların kuzeydoğusunda, Dobruca ve Deliorman'da bulunan köylerin tamamına yakınının Türkçe adlar taşıdığı görülmektedir. Tuna nehri ile Balkan Dağları arasına yerleştirilen ve geri hizmet Kurumu olarak Yörükler yörede Türk ve Müslüman nüfusun yoğunluğunu daha da arttırmıştır [24].

2.3.2. Dobruca'da yerleşmeyi kolaylaştıran faktörler

Kuzey doğu Bulgaristan'da fetih hareketi devam ederken, gaziler, burada Türkçe konuşan, oldukça kalabalık bir Müslüman ve Hristiyan nüfusla karşılaştılar. Bunların başında, hemen hemen bir yüzyıl önce Sarı Saltuk önderliğinde gelip bölgeye yerleşmiş olan Türkmen nüfus bulunuyordu. Aşiret reisleri ve aşiret üyelerinin Hacı Bektaş'a ve Sarı Saltuk'a yakınlık duyması nedeniyle yeni gelenlerle yerleşik nüfus kolaylıkla bütünleşti. Diğer taraftan, o tarihte yıkılmış olan Altınordu Devletine mensup olan Müslüman ahali henüz Kuzeydoğu Bulgaristan'dan ayrılmamıştı. Altınordu halkının aynı bölgede oturması da Dobruca'nın fethini ve iskânını kolaylaştırıyordu. Ayrıca

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan ve Hristiyanlaşmış olan Kuman, Kıpçak ve Gagavuzların aynı dili konuştuklarına şahit oldular. Onlar da Hristiyan olmalarına rağmen Anadolu'dan gelen Türkmenler gibi şamani inanç motiflerini henüz terk etmemişlerdi. Bu nedenle aralarında kolayca iletişim kurabildiler. Bu suretle toplumların bir arada yaşaması kolaylaşmış devletin iskân politikası ilk aşamada başarıya ulaşmış oluyordu. Daha önce belirtildiği gibi Sarı Saltuk, Dobruca'da oturan bütün Türk toplumları tarafından aziz kabul ediliyordu. İbn-i Batuta bu durumu gözlemiş ve eleştirel bir dille ifade etmiştir. Arap gezgin 1328 yılında Babadağ'da türbesini ziyaret ettiği Sarı Saltuk'un İslamiyet'e hizmetinden ve kerâmetlerinden söz etmiş, ancak bunların bazılarının şeriata uygun olmadığını belirtmeden geçememiştir [24].

Ortodoks mezhebine bağlı olan Gagavuz Türkleri arasında Sarı Saltuk'un özel bir yeri vardır. Bu ilginin sebebi Gagavuz tarihi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Gagavuzların kökeni ile ilgili tezlerden biri de, Gagavuzların değişik Türk boylarının karışması ve kaynaşması ile oluştuğu düşüncesidir. Tedeusz Kowalski, bu görüşleri değerlendirmiş ve Gagavuzların üst üste üç Türk tabakasından meydana geldiği tezini ortaya atmıştır. T. Kowalski'ye göre en eski tabaka kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalıntısıdır. İkinci tabaka Osmanlıların Balkanlara gelişinden önce güneyden gelen bir Türk topluluğudur. Üçüncü tabaka ise Osmanlı devrinin Türk kolonilerinden ve Türkleşmiş unsurlarından meydana gelmiştir. İkinci tabakayı meydana getiren güneyli Türk topluluğu içerisinde II. İzzeddin Keykavus ve Sarı Saltuk kumandasında Anadolu'dan Balkanlara geçen Türkler de yer almaktadır. Tevârih-i Al-i Selçuk'ta Sarı Saltuk'un ölümünden sonra Balkanlarda kalan ve Hristiyan olan bu Türklerin, Gagavuzların asıl nüvesini teşkil eden Hristiyan Türklerle karıştığı bilinmektedir. Bu sebeple Gagavuz Türkleri de Sarı Saltuk'u baba olarak adlandırmakta, tarihî köklerini buldukları bir tarihî kişilik olarak görmektedirler. Gagavuzların yaşadıkları bölgelerde Sarı Saltuk'a ait bir ziyaret bulunmamaktadır, ancak Gagavuz aydınları Sarı Saltuk'tan büyük bir saygıyla söz etmekte, onu bir aziz olarak kabul etmektedirler [26].

2.5. Nüfus

1866 yılında H. Pazarı ve Balçık'taki erkek nüfusları şöyledir: [27]

Çizelge 2.2. 1866 yılında bölgenin nüfusu

	Balçık	Hacıoğlu
Bulgar	482	653
Müslüman	1155	1838
Müslüman Göçmen (Tatar)	421	2738
Çingene (Müslüman)	100	210
Çingene (Müslüman olmayan)	---	15
Ermeni	6	192
Diğer	---	38
<i>Toplam</i>	2164	5684

1910 yılındaki bir Bulgar istatistiğine göre Güney Dobruca'nın nüfusu şöyledir:

Çizelge 2.3. 1910 yılında bölgenin nüfusu

Şehir	Bulgar	Türk	Tatar	Romen	Toplam
Tutrakan	16.855	24.442	1.608	4.447	47.312
Silistre	42.201	33.810	1.014	969	77.994
H.Pazarcığı	42.821	19.577	6.040	657	68.596
Balçık	20.460	6.439	2249	84	28.232
Kurtpınar	11.482	22.770	673	242	35.167
	<i>133.119</i>	<i>106.038</i>	<i>11.585</i>	<i>6.369</i>	<i>257.300</i>

Güney Dobruca, 1913 yılında Romanya'ya bağlandıktan sonra, Romanya Hükümeti tarafından aynı yıl içinde düzenlenmiş olan nüfus sayımı sonuçlarında Türklerin sayısı şöyledi:

Çizelge 2.4. 1913 yılında bölgenin nüfusu

Şehir	Türk	%	Tatar	%	Bütün nüfus	Türk. Nüf.Oranı
Tulça	5.159	3,0	1.141	0,7	170.859	3,7
Köstence	14.933	7,2	20.209	10,1	209.581	17,3
H.Pazarcığı	58.405	32,4	9.419	6,3	148.220	45,7
Silistre	95.443	58,0	2.975	1,8	164.558	59,8
	<i>173.940</i>	<i>25,1</i>	<i>33.744</i>	<i>5,0</i>	<i>693.208</i>	<i>30,1</i>

Rumen Hükümeti'nin 1928 yılında düzenlediği nüfus istatistiğine göre, Türklerin Dobruca'daki bütün nüfusunun 171.298 kişiye indiği görülmektedir:

Çizelge 2.5. 1928 yılında bölgenin nüfusu

Şehir	Rumen	Bulgar	Türk-Tatar
Tulça	93.338	28.361	5.785
Köstence	167.291	22.630	28.074
Silistre	24.361	72.720	88.088
H.Pazarcığı	25.622	60.357	49.351
	<i>310.540</i>	<i>184.064</i>	<i>171.298</i>

1929-39 yılları arasında Dobruca'dan Türkiye'ye 109.653 kişi göç etmiştir [8]. Günümüzde Dobriç eyaletinin nüfusu 215.200'dür [28].

3. KAYNAKLAR

3.1. Vakıf Kayıtları

VGM arşivinde, Evkâf Nezâreti'nin kuruluşu olan 1826 tarihinden 1911'e kadar, bugünkü Bulgaristan'da 403 adet vakıf kaydı bulunmaktadır. Tez çalışmasında incelenen bölgedeki vakıflar şöyledir:

Sokollu Mehmet Paşa Vakfiyesi; Kanuni Sultan Süleyman'ın ünlü sadrazamlarından Sinan Bey oğlu Sokollu Mehmet Paşa, Balçık'ta 1 bedesten, 48 dükkân, 10 mahzen, 20 tuvalet vakfetmiştir. Sokollu Mehmet Paşa'nın bu hayratını ihtiva eden 1573 M. tarihli vakfiyesi, VGM Arşivi'nin 527 numaralı defterinin 27. sayfa 20. sırasında kayıtlıdır.

Mirza Mehmet Sait Paşa Vakfiyesi; 21 Muharrem 1262 H. (20.01.1846 M.) tarihli Silistre Müşiri Mirza Mehmet Sait Paşa, Hacıoğlu'nda 1 medrese, 1 cami, çeşme ve kuyular; Balçık'ta, Batun nehri üzerinde 1 değirmen vakfetmiştir. Bu vakfiye VGM Arşivi'nde 581 numaralı defterin 277. sayfa, 279. sırasında kayıtlıdır [29].

İsmail Ağa Vakfı; Balçık'ta 1714 tarihli olan vakfiye, 1505 sıra numarası ile kayıtlıdır. *Hacı Kurd Vakfı*; Hacıoğlu Pazarı'nda 1714 tarihli olan vakfiye, 1671 sıra numarası ile kayıtlıdır. *Hamza ve Mahmut Çavuş Vakfı*; Hacıoğlu Pazarı'nda 1714 tarihli olan vakfiye, 1470 sıra numarası ile kayıtlıdır. Osmanlı döneminde, 1697–1716 tarihleri arasındaki Hurufat Defteri kayıtlarına göre Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki yapılar şöyledir [30]:

Yapı Türü	Yapının Adı	Belge Tarihi	Numara
Cami	Camii Atik	1714	1671
Cami	Mir Ali Mescidi	1714	1363

3.2. Seyyahlar

3.2.1. İbn-i Batuta

İbn-i Batuta, kısaca Rihle (seyahatnâme) diye de bilinen Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr (Garip Ülkeler ve Tuhaf Seyahatlerle İlgilenenlere Hediye) adındaki ünlü eserinde, Karadeniz'in kuzeyinde Kıpçak ellerinde yaptığı seyahati anlatırken, *Baba Saltık* adıyla anılan bir şehir ve *Baba* kelimesinin anlamı hakkında bilgi vermektedir [31].

3.2.2. Evliyâ Çelebi

Rebiyulâhir 1062 (Mart-Nisan 1652) yılında Dobruca Bölgesi'ne gelen Evliya Çelebi'nin, Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık ve Kavarna şehirleri ile ilgili izlenimleri şöyledir:

“... Hacıoğlu Pazarı: Yıldırımzâde Musa Çelebi emirlerinden Hacıoğlu adında bir yiğit tarafından kurulduğu için, Hacıoğlu kasabası derler. Dobruca vilayeti toprağında ve Silistre eyaletinde paşa hassıdır. Yedi hazine kesesi ile paşa ağalarından bir ağa, elli adamıyla idare eder. Şeriat tarafından üçyüz paye ile şerif kazâdır. Toplam yedi nahiyesi, yetmiş sekiz aded köyü vardır. Yılda kadısına ve voyvodasına altışar kese gelir olur. Sipâh kethüdâ yeri, yeniçeri serdari ve muhtesibi vardır. Kalesi olmadığından dizdari, müftü ve nakib gibi görevlileri yoksa da âyân ve eşrafı çoktur. Açık bir bayırda iki bin haneli bir şehir olup evlerinin çoğu kiremitlidir. Bir kısmı da şenderelidir. Yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Şiddetli kışından dolayı meyveleri yoktur. Mahalleleri: Musluefendi, Şeyh Efendi, Gazibaba, Hacı Mehmed, Hacı Hızır, Eski ve Çavuşpazarı mahallelerinden ibarettir. Câmilerinden; Çarşı Câmii, Çavuş Câmii, Eski Cami ve Şeyh Efendi Câmii meşhurlarıdır. Bunlardan başkaları mesciddir. Medresesi falan yoktur. Amma on bir aded çocuk mektebi, üç aded hamamı, üç hanı, iki yüz kadar da dükkanı vardır. Köprülüzade Ahmet Paşa kethüdası Ebu'l-hayır İbrahim Ağa, çarşı içinde iki başı kapılı, kâgir, kiremit örtülü, cadde üzerinde yüz aded dükkan ile süslü bir bedesteni yaptırıp şehre şöhret verdirmiştir. Allah şöhretli âfetten koruya. Bitişğinde bir bedestan hamamı yaptırmış ki, gönül açıdır.

Bu şehir, susuzluk ile meşhur idi. Bütün halkı acısı kuyularına muhtaç idiler. Hattâ Derviş Mehmed Paşa Özü valisi iken bu şehirde muhafaza ile beklediği vakit, şehirden askerine kırk bin kuruşluk su içirdiği sicilde kayıtlıdır. Bu para,

bütün reaya ve berâya kesesinden çıkmıştır. Hatta Melek Ahmet Paşa efendimiz orada iken, üç ayda askerine üç bin kuruşluk su içirmiştir. Böyle susuz bir şehirdir ki, reâyâsı paşalara fıcı fıcı su taşırlar. Bu hâl bir yerde yoktur. Yine Köprülüzâde kethüdası İbrahim Ağa bu şehre yetmiş bin kuruş harcayıp, ruznâmecî İbrahim Efendi, çırağı Babaoğlu Bekir Ağa'nın önderliği ile, iki konaklık yerden dağları, sahraları delip, yeraltından bir değirmen çevirip, hayat verici suyu bir senede Hacıoğlu şehrine getirmiştir. Dokuz yerde çeşmeler yaptırarak halkı susuzluktan kurtarmıştır. Ayrıca bütün hayvanları, bağ ve bahçeleri de hayat bulmuş, bostan ve bahçeleri de cennet bahçelerine dönmüştür. Bu kere de şehir halkı, <şehrimizi sel basıp, çamur oldu> diye hayır sahiplerini şikayet ettiler. O kerem sahibi dahi mertlik edip parasından üç bin kuruş borç vererek, çeşme yollarına ve diğer yollara halkın geçmesi için kaldırımlar yaptırıp şehri temizledi.

Yapılan çeşmeler için yazılan tarihler şunlardır:

“Görenler didi ayli tarihin,
Ne güzel çeşme âbî âb-ı hayat”

Diğer çeşme:

“Fekâle evliyâ tarîh-i kudsî
Cerîül-ayn tusemmâ selsebil.”

Diğer çeşme:

“Sular câri olunca çeşmelerden teşneler hayli,
Didiler nûş idüb târih-i pâkin çeşme-i Kevser.”

Diğer çeşme:

“Seyr idüb bu aynı târihin didim,
Oldu câri çeşme-i mâi hayat.”

Diğer çeşme:

“Nûş eyleyenler âbın tahsîn idüb didiler,
Tarih-i ism-i ayn aynân-ı tecrîân.”

Diğer çeşme:

“Ey tecelli Hâtîf-ı Kudsî didi tarihini,
Akdi yer yer âb-ı Zemzem ayn-ı İbrahimden.”

Diğer çeşme, hayırsahibi hayırbabasının güftesi:

“Kendi bizzât beddîhî didiler târihin,
Ben hemân vâsıtayım şah-ı naimindir su.”

Diğeri, Nafizzâde Ömer Bey'in:

“Didiler ehl-i beled Rahmi bize târih içün,
Geldi İbrahim câri itdi cuy-ı zezemi.” Sene 1084.

Son tarih, Nasuh Paşazâdenindir. Amma Rahmi Çelebi'ye ihsan etmiştir. Rahmi Çelebi de hayır sahiplerinden yüz sikke aldı. Ben de geliş tarihimiz için yüz aded flori (altın) ihsan aldım. Hala o can verici pınarları ile şehir halkı beslenip hayır dua ederler. Özellikle vilâyet reâyâsı, bütün gelen gidenler, genç ve ihtiyarlar duacıdırlar. Allah rahmet eyleye.

Bu Hacıoğlu'nun havası gayet hoştur. Halkının çoğu çuha ferace ve kontuş giyer. Yeniçerisi ve sipahı çoktur. Amma âlimi yoktur. Orta halli olanları

pogasya kaplı kuzu kürkü ve başlarına kalpak giyip, Tatar ile sefere uşarlar. Zira Dobruca halkı derler, namlı ve cesur yiğitleri vardır. Ticaret ve savaş ile uğraşıp kazanç sağlarlar. Bu şehrin yiyecek ve içeceklerinden beyaz ekmeği ve bal suyu meşhurdur. Sanatından, sırmalı deri üzerine işlenmiş oklukları bir yerde yoktur. Yüz kuruşa sedef işletip, İstanbul'un ileri gelen kimselerine hediye gönderirler. Şehrin ortasında geniş bir meydan vardır.haftada bir kere köylerden ve kasabalardan binlerce insan toplanıp mallarını satarlar. Bu şehir reâyâsına "Dobruca Çıtağı" derler. Turfa lisan, garip görünüşlü insanlardır.

Buradan kalkarak, doğu tarafına giderek Kodoman köyüne geldik. Üçyüz hanesi ve misafirhanesi olan bir müslüman köyüdür. Hatta hanedan sahibi Kodoman Ağa, Paşaya büyük bir ziyafet çekip üç adet salihli yorga at hediye verdi. Buradan yine doğuya gidip, Batova sahrasına geldik. Karadeniz kenarında, iç açıcı, lalelik bir yerdir. Burada kırk gün kaldık. Atlarımız, tırfıl, yonca ve ayrik otları ile beslenip öyle semiz oldular ki anlatılamaz. Civarındaki kasabalardan pazarcılar gelip büyük bir ordu pazarı oldu. Deniz kenarında olan Varna benderi ile Yalçın, Kovarna, Minkalye kasabalarını Akkazak şerrinden koruduk. Yine bu sahradaki Akyazılı ziyareti türbesine yakın idik.

Balçık Benderi: Karadeniz sahilinin Rumeli tarafında yalçın kayalı yüksek bir dağın eteğinde kurulmuştur. Özü eyaletinde, Hacıoğlu voyvodalığı idaresinde yüzeli akçelik kazadır. Sipâh kethüda yeri ve yeniçeri serdari vardır. Müftüsü ve âyânı olmayıp, fukarası çoktur. Damları kiremit ve şendere tahta ile örtülü beş yüz kadar evleri vardır. Hepsi beş mahalle ve beş mihrapdır. Meşhurları iskele başında Emin Câmiî'dir. Üç sıbyan mektebi, bir hanı, yedi aded tüccar hanı, bir de hamamı vardır. Hamamı, Esmâhân Sultan vakfıdır. Kazaklar, göz açıp kapayıncaya kadar hamamın bakır kazanını çıkarıp götürmek sevdasına tutuşmuşlar. Yüzeli kadar dükkânı, deniz kenarında mahzenleri, bayırlarda üzüm bağları vardır. Eskiden liman imiş, gün geçtikçe kum ve toprak ile dolmuştur. Hala kible ve gündeğusu rüzgarından gemiler dörder beşer demir ile yatamazlar, mutlaka karaya düşerler. Açık bir limandır. Bir tarafı balçıklı liman olduğundan, Balçık iskelesi derler. Fakat işlek iskeledir. Alaca yağmumu meşhurdur. Buradan kalkıp, yine kuzeye giderek Kovarna İskelesi'ne geldik.

Kovarna İskelesi: Karadeniz sahilinde zorlu bir dağ eteğindedir. Doğu tarafı deniz olup, güzel bir iskeledir. Sahilde sadece buğday mahzenleri ve hayat suyu gibi su kaynakları vardır. Başka bir şey yoktur. Rus korkusundan, bütün binaları dağ başındadır. Bu da Silistre eyâleti toprağında vezir-i âzamların haslarındandır. Balçık kazasının nahiyesidir. Hâkimi, vezir-i âzam ağasıdır. Kethüda yeri filan yoktur. Hepsi üç yüz kadar, kiremit örtülü, küçük ve fakir evlerdir. Bağ ve bahçesi, fukarası çoktur. Birkaç dükkân, bir han ve bir hamamdan başka bir şey yoktur. Köylerinin mahsulü çok olduğundan, gemilere iskele olmuştur. Amma gemiler mallarını alıp hemen kaçarlardı. Zirâ limanı yatak değildir. Havası da ağırdır. Taşlık bir yerdir. Kaynak suları çoktur ..."

Evliya Çelebi'nin verdiği rakamlara göre 1652 yılında, Dobruca'da, 9 cami, 14 mektep, 12 han, 5 hamam, 1 bedesten, 11 çeşme bulunmaktadır [19].

3.2.3. Ion Ionescu de la Brad

Osmanlı idâresinin verdiği görevle, Romen asıllı tarımcı, bilim adamı **Ion Ionescu de la Brad** Dobruca'da araştırmalar yapmıştır. Dobruca'da yaptığı tespitler ve gözlemler sonucunda 1850 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na bir rapor hazırlamıştır. (*Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja, Constantinople, 1850*) Dobruca'ya yapılan tarım gezisi İstanbul'da yayınlanmıştır. Bu raporda; Dobruca'nın etnografik haritasını yapmış ve bu haritada 245 meskûn kasaba ve köy adını geçirmiştir [32].

3.3. Günümüz Araştırmacıları

Ekrem Hakkı Ayverdi; Balkanlar'daki Türk eserleriyle ilgili en önemli kaynak E.H.Ayverdi'nin, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri* isimli külliyyatıdır. Ancak Ayverdi, siyasi sebeplerden dolayı Dobruca'ya gidememiş; envanterini hazırlarken çoğunlukla Evliyâ Çelebi'yi ve VGM arşiv kayıtlarını kaynak göstermiştir. E.H.Ayverdi'nin, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri* isimli külliyyatının IV. cildi, Bulgaristan'daki eserlerle ilgilidir. Ayverdi'nin verdiği rakamlara göre bu tez çalışması kapsamında incelenen yerlerde, 55 cami, 11 medrese, 15 mektep, 1 tekke, 1 imaret, 5 han, 5 hamam, 4 türbe ve 1 kale bulunmaktadır [33].

Vakıflar Dergisi'nde Bulgaristan'daki Türk vakıfları ve vakıf eserleriyle ilgili çeşitli araştırmacıların makaleleri bulunmaktadır: *Osman Keskiöğlu*, Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Âbideleri [34], Bulgaristan'da Bazı Türk Âbideleri ve Vakıf Eserleri [35], Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâlî Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu [36], Bulgaristan'da Türk-İslâm Eserleri [37], Şumnu'da Türk İslâm Eserleri [38], *Tuncer Baykara*,

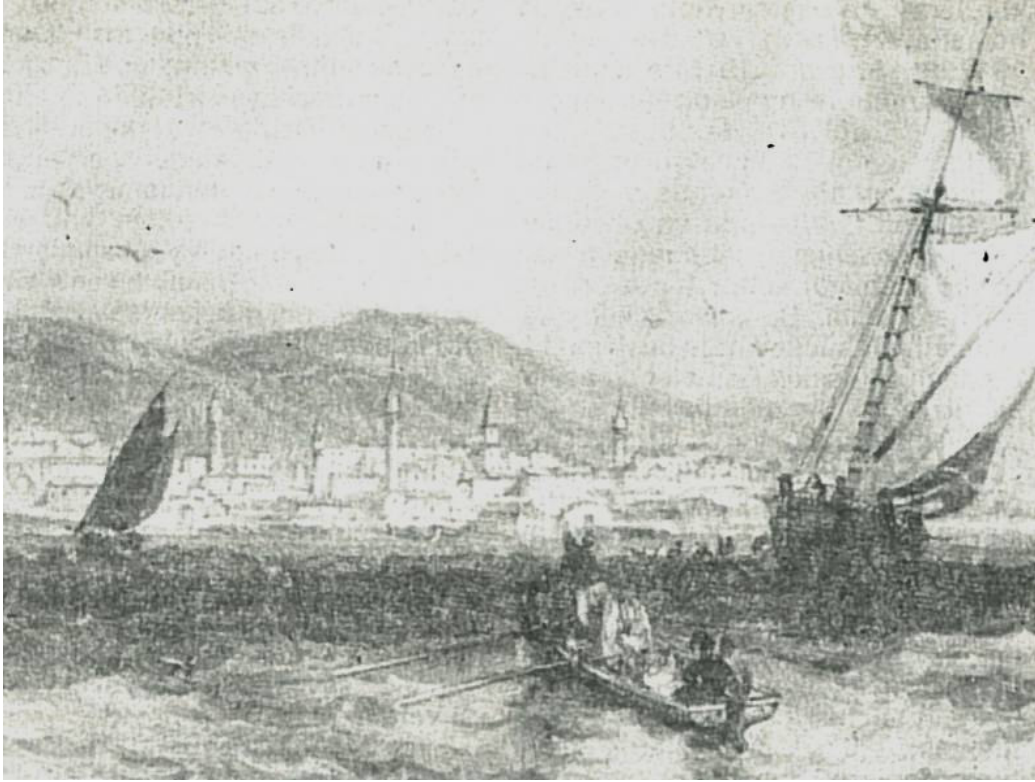
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna [39], *M. Kamil Dürüst*, Varna'da Akyazılı Sultan Tekkesi [40], *Ahmet Cebeci*, Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561) [41], *İ. Aydın Yüksel*, Bulgaristan'da Türk Mimarî Eserleri [42], *Sadi Bayram*, Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri [43], *Hüseyin Memişoğlu*, Bulgaristan'da Türk Kültür ve Sanat Eserleri [44], Bulgaristan'da Cemaati İslamiye ve Vakıf Kurumları [45].

3.4. Gravürler, Eski Fotoğraflar, Pullar ve Haritalar

Dobruca Bölgesi ile ilgili gravür, eski fotoğraf, pul ve haritalar aşağıdadır:

Resim 3.1. Bulgaristan, Silistre, XIX. yy ikinci yarısı [46]

Resim 3.2. Bulgaristan, Varna, XIX. yy ikinci yarısı [46]

Resim 3.3. Romanya, Hirşova, 19. yy [47]

Resim 3.4. 1892'de Hacıoğlu Pazarcığı'nın genel görünüşü [48]

Resim 3.5. 1920'de Hacıoğlu Pazarcığı'nın genel görünüşü [48]

Resim 3.6. 1920'lerde Hacıoğlu Pazarcığı'ndan görüşler [48]

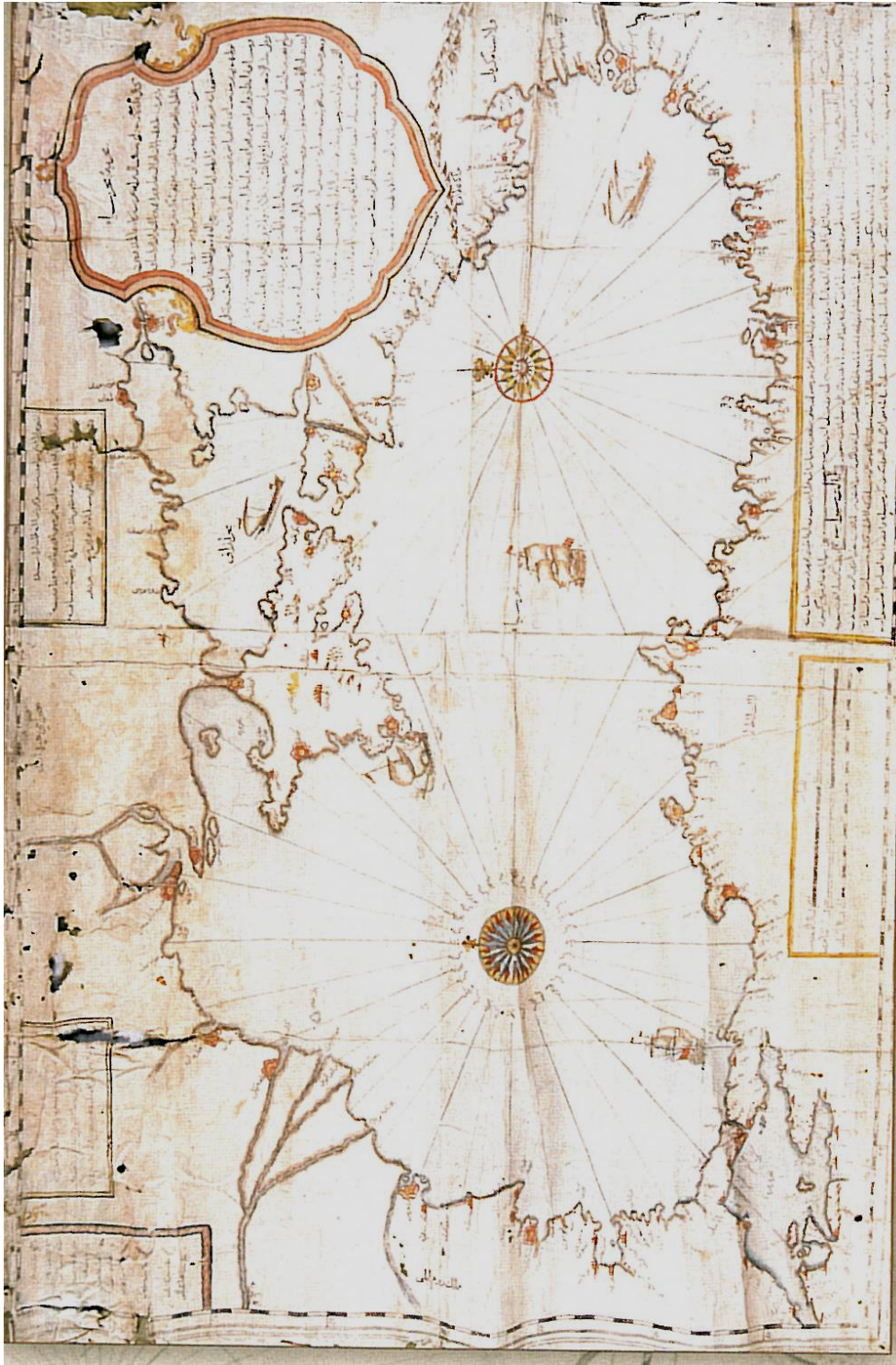
Resim 3.7. Balçık'ın genel görünüşü (1940) [47]

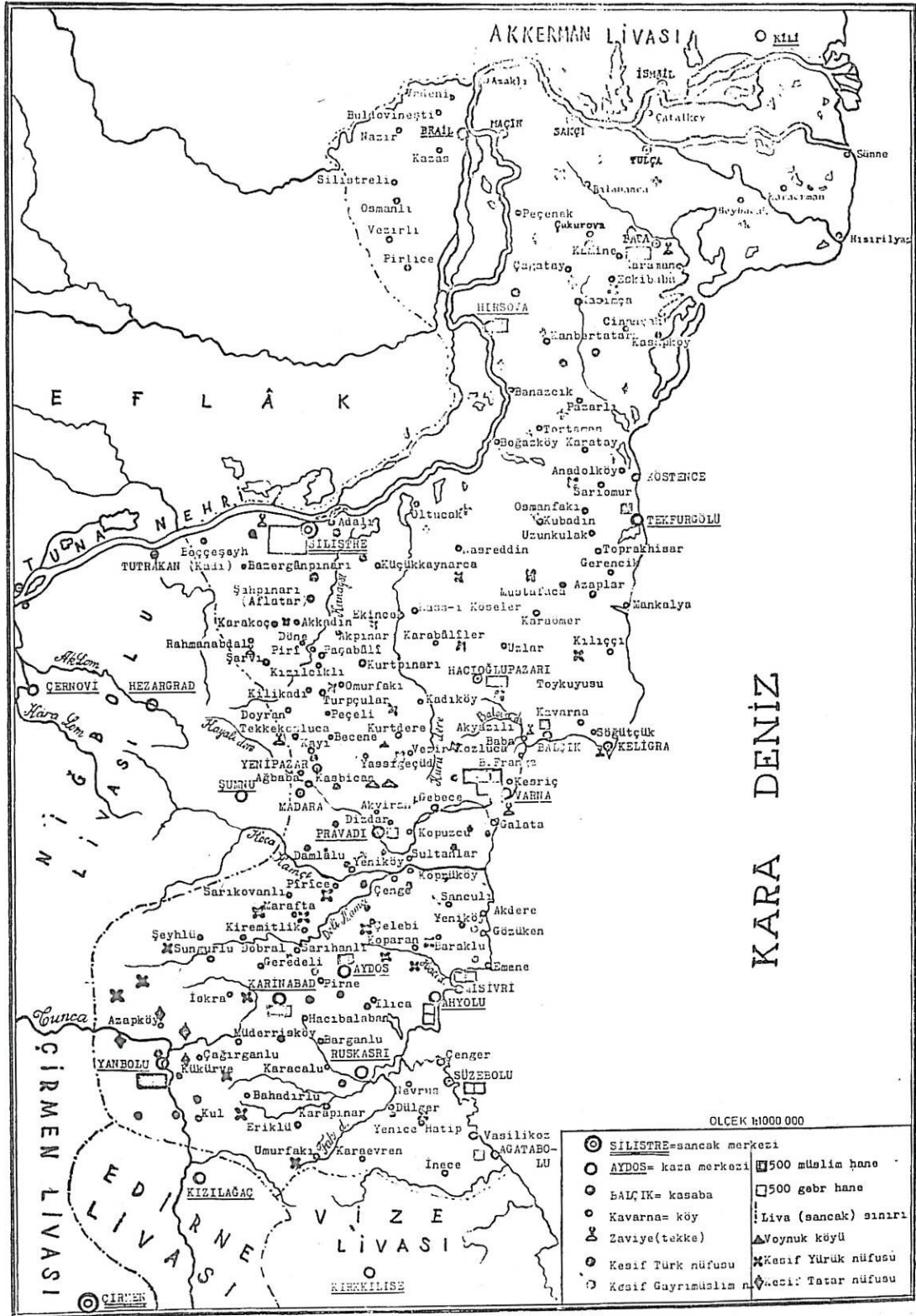
Resim 3.8. Eski pullarda Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık ve Kavarna [47]

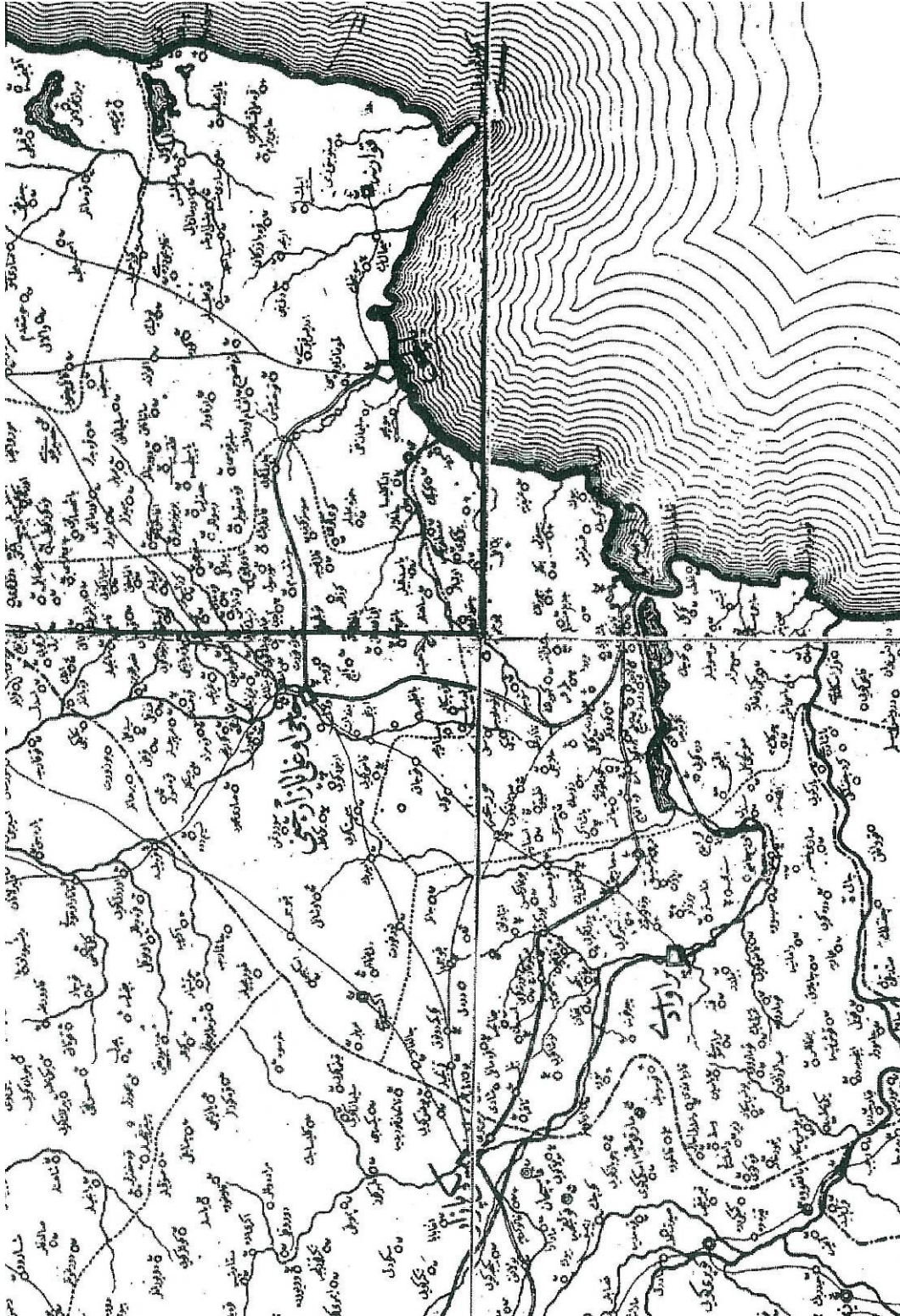
Harita 3.1. Ali Macar Reis'in çizdiği 1567 tarihli Karadeniz Haritası [49]

Harita 3.2. Karadeniz Haritası [49]

Harita 3.3. 16.yy'da Silistre Sancağı ve Bazı Vakıf Köyleri [41]

Harita 3.4. Dobruca Bölgesi'nin güneyi [33]

Harita 3.5. XX. yy başları Bulgaristan Eyaleti Haritası [50]

Çizelge 3.1. Dobruca'daki Türk eserlerinin sayısı (Tablo yalnızca Hacıoğlu Pazarcığı, Balçık, Kavarna, şehir merkezi ve köylerini kapsamaktadır.) [19], [41], [33]

<i>Çeşitli dönemlerde Dobruca Bölgesi'ndeki Türk eserlerinin sayısı</i>				
	Evliyâ Çelebi (1652)	Tuna Vilâyeti Salnâmesi (1868)	Ekrem Hakkı Ayverdi (1975)	Tez çalışması (2004)
Cami	9	30	55	8
Mektep	14	15	15	2
Han	12	---	5	---
Hamam	5	---	5	1
Bedesten	1	---	---	---
Çeşme	11	---	---	6
Kale	---	---	1	---
Türbe	---	---	4	---
İmaret	---	---	1	---
Medrese	---	5	11	---
Tekke	---	2	1	1
<i>TOPLAM</i>	<i>52</i>	<i>52</i>	<i>98</i>	<i>17</i>

4. KATALOG

4.1 Derviş Bey Mescidi

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Umur Fakih Köyü
Yapım	: Derviş Bey H698 (1299)
Onarım	: İbrâhim Ağa H1128 (1716) ve köy halkı H1278 (1862)
Mevcut durumu	: harap
Resim no	: Resim 4.1.-Resim 4.21.
Rölöve	: EK-1-2
Restitüsyon	: EK-3-4-5-6-7

Mimarî Özellikleri: Mescit, dıştan 8.7x11.7 m ölçülerinde, mihrap yönünde dik uzanan dikdörtgen plânlı harimden meydana gelmektedir. Yakın zamandaki yangından sonra kullanılmayan mescit, günümüzde harap bir durumdadır. Tavan tamamen yanmış; duvarlar ise kısmen ayakta. Tüm cephelerde ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Yalnızca kible duvarının batısında üst pencere mevcuttur, diğer duvarlarda üst pencere olup olmadığı bilinmemektedir. Yapıda minare bulunmamaktadır; minare kaidesine ait herhangi bir iz de yoktur.

Malzeme ve Teknik: Mescit, kapı-pencere ve cephe köşelerinde kaba yonu, orta kısımlarda ise moloz taş örgülü beden duvarlarına sahiptir. Taş duvar örgüleri içerisinde, dört sıra halinde cephe yüzeylerini kuşatan ahşap hatıllar kullanılmıştır. Harimin kırma çatı ile örtülü olması muhtemeldir; bugün tamamen çökmüş olan üst örtüye ait kiriş kalıntıları halen görülebilmektedir.

Süsleme: Mescitte günümüze ulaşan herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

Kitâbe: Derviş Bey Mescidi'nin talik üslubunda yazılmış tek sütun ve altı satırdan oluşan kitâbesi² şöyledir:

- ۱- اولاجامع شريفك بنا اولمسنه صاحب الخيرات
- ۲- والحسنات درويش بك موفق اولدى سنه ۶۹۸
- ۳- ثانيا صاحب الخيرات والحسنات ابراهيم اغا
- ۴- تعمير ايتديرمت موفق اولدى سنه ۱۱۲۸
- ۵- ثالثا كافه اهالى قريه صاحب الخيرات
- ۶- والحسنات تعميرين موفق اولدى سنه ۱۲۷۸

Evvela camii şerifin bina olmasına sâhibûl hayrât
vel hâsenât Derviş Bey muvaffâk oldu sene 698
sâniyâ sâhibû'l-hayrât ve'l-hâsenât İbrâhim Ağa
tamir ettirmiş muvaffâk oldu sene 1128
Sâlisen kâffeten ahâlî karye sâhibûl hayrât
vel hâsenât tamirine muvaffâk oldu sene 1278

Anlamı; İlk önce, camiyi iyilik ve güzellik sahibi Derviş Bey yaptırdı (sene M1299), sonra iyilik ve güzellik sahibi İbrahim Ağa tamir ettirdi (sene M1716), üçüncü olarak iyilik ve güzellik sahibi köy halkı tamir ettirdi (sene 1862).

Tarihlendirme, Restitüsyon ve Değerlendirme: Kitâbeden anlaşıldığına göre, mescit H698 / M1299 yılında Derviş Bey tarafından yaptırılmıştır. İkinci olarak İbrahim Ağa tarafından H1128 / M1716 yılında tamir görmüştür. Son olarak da köy ahalisi tarafından H1278 / M1862 senesinde onarılmıştır.

² Mescit kullanılamaz hale geldikten sonra, mescidin kitâbesinin, Umur Fakih Köyü'ndeki Türkler tarafından yerinden sökülerek muhafaza edilmekte olduğu, bu çalışma için köye gidildiğinde anlaşılmıştır (Mehmet Emin YILMAZ, 2004).

Ekrem Hakkı Ayverdi, Derviş Bey Mescidi'ni Ev. K.K.'ya göre Hacı Hasan Ağa Camii olarak kaydetmiştir [33]. Fındıklılı Hacı Hasan Ağa'nın İkizce ve Turpçular köylerindeki yapım-onarım tarihleri de 1860'lı yıllardır. Bu bilgiler ışığında, mescidin, kitâbede bahsedilen son onarımını Hacı Hasan Ağa'nın yaptırdığını söyleyebiliriz. Sadrazam Kapı Binbaşı İbrahim Ağa, Umur Fakîh Köyü'ne 1125(1713) yılında bir çeşme yaptırmıştır. Derviş Bey Mescidi'ni 1128(1716) yılında onaran İbrahim Ağa ile çeşmeyi yaptıran Sadrazam Kapı Binbaşı İbrahim Ağa'nın aynı kişi olduğu düşünülmektedir.

Mescidin kuzeyindeki kalıntılar, bir son cemaat yerinin var olduğunu göstermektedir. Yapının içindeki izlerden, harimin örtüsünün (tavan) ahşap olduğu bellidir. Mescidin batı duvarında, üst sıra pencere, yarım daire kemerlidir. Kitâbede bahsedilen 1862'deki son onarım ile, Derviş Bey Mescidi'nin, tek mekânlı, kadınlar mahfili bulunan, ahşap tavanlı, ahşap direkli son cemaat yeri bulunan tipik bir mahalle-köy mescidi biçimini aldığı düşünülmektedir.

Osmanlılar'ın Dobruca'da kalıcı olarak hüküm sürmeleri 1400'lü yıllarda Yıldırım Beyazıt dönemindedir. Derviş Bey Mescidi'nin yapım tarihi (1299) ise Osmanlılar'ın bölgeye gelmesinden yüz yıl önceki tarihe rastlamaktadır.

Dobruca'ya ilk olarak gelen Müslüman topluluk, X. Ve XI. yy.larda İsmâîlî mezhebine mensup Başkırt Türkleri'dir. Bunlar, azınlık oldukları için varlıklarını koruyamayıp asimile olmuşlardır. Daha sonra Bizans imparatoru VIII. Mihail döneminde, 662/1263-64 yıllarında İzzettin Keykavus'un tabiyetindeki Çepni boyuna mensup Türkmenler (on veya on iki bin kişi), Sarı Saltuk'un önderliğinde, kuzeyden gelecek Moğol akınlarına karşı tampon bölge olarak Dobruca'ya iskan edilmiştir (Bkz.2.2.1. Dobruca'da Müslüman Türklerin İlk Yerleşmesi). Bu Türkmenler'in Dobruca'da Sarı Saltık'ın vefatına kadar kaldıkları, onun vefatından sonra ise Balkanlar'da meydana gelen siyasi gelişmeler sonucu, bir kısmının Anadolu'ya geri döndüğünü, bir kısmının da Dobruca'da kaldığını biliyoruz. Bu geri dönüş, Sarı Saltuk'un

vefatından sonra Türkmenler'in başına geçen Halil Ece'nin başkanlığında gerçekleşmiş ve Türkmenler gemilerle Karesi iline geçerek orada yerleşmişlerdir. Dobruca'da kalanlar ise çok geçmeden Hristiyanlığı kabul etmişlerdir, ki bunlara *Ahıryân* (sona kalanlar) deniliyordu. Bugünkü Gagavuzlar(Keykâvus'un Adamları)'ın temel kökeni olmasa bile köklerinden birisi bu Türkmenlerdir [18].

Derviş Bey Mescidi'nin de Osmanlılar'dan önce bölgeye gelen Sarı Saltuk'un tabiyetindeki bu Türkmenler'in döneminden kaldığını düşünülmektedir. Derviş Bey Mescidi'nin yapım tarihi olan 1299-1300 yıllarında Anadolu'da beylikler dönemi yaşanmaktaydı. Bu dönemde Anadolu'da da tek mekânlı, basit mescit örnekleri sıkça görülmekteydi. Karamanoğulları'ndan kalma Ermenek Akça Mescit (yapım tar. H700/1300), Candaroğulları'ndan kalma Kastamonu Kemah Köyü'nde Halil Bey Camii (765/1363), Taşköprü'de Beyköyü Camii ve Osmanoğulları'ndan Samsa Çavuş Camii plân tipi ve yapım teknikleri açısından benzerdir [51] [33].

Osmanlı Devleti'nin iskân çalışmalarının dışında, aslında resmî olmayan, fakat birçoğu orduyla birlikte bizzat fütühata katılan veya ordunun ardından hareket eden târikat mensubu kimseler, ıssız yerlerde, yolların geçtiği önemli mevkilerde inşa ettikleri zaviyeler ve tekkelerle iskâna katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı kaynaklarında *Alperen* adıyla geçen ve bu hareketi gerçekleştirenler, Ö.L.Barkan tarafından *Kolonizatör Türk Dervişleri* şeklinde adlandırılmıştır [17]. Meselâ Rumeli'yi bu şekilde iskân eden Sarı Saltuk ile Bursa'nın fethinde rol oynayan Geyikli Baba, bunların başında gelmektedir. Tahrir Defterleri'nde, buna benzer olmak üzere pek çok yerleşim biriminin isminde *Ahî*, *Baba*, *Abdal* ve *Fakîh* kelimeleri bulunmaktadır. Nitekim çeşitli yerlerde kurulmuş olan zaviyeler bunu teyid etmektedir. Gümölcine'de *Süpüren Kasap*, *Börkçiler*, *Konukçu Şemseddin*, *Ahî Evren*, *Hacı Şemseddin* zaviyeleri bulunurken, Enez'de *Yokuşluk*, Ferecik'te *Dolu Dede* ve *Ahî Turasan*, Dimetoka'da *Abdal Cüneyt*, *Timur Baba*, *Karagöz Bey Zaviyesi* ve *Ahî Denek* zaviyeleri yer almakta idi. Yine aynı kazalarda *Abdal Cüneyt*,

Abdal Fakîh, Hacı Fakîh, Habib Fakîh, Saltuklu, Abri Fakîh, Ahad Baba, Baba Uruz isminde köylere rastlanmaktadır [52].

Bu bilgiler ışığında, kolonizatör Türk Dervişlerinden olması muhtemel Derviş Bey, Sarı Saltuk döneminde bölgeye yerleşerek 1299 yılında bir mescit yaptırmıştır. Daha sonra, Osmanlı döneminde, 14. yy'da Umur Fakîh ismindeki bir Alp-Eren köye iskân edilmiş ve günümüze kadar köyün ismi Umur Fakîh olarak gelmiştir. Erken dönemde kurulan Müslüman-Türk yerleşimlerinin çoğunlukla zaviye ve tekkelerin etrafında geliştiği düşünüldüğünde, 13. ve 14.yy'larda Kolonizatör Türk Dervişleri'nin iskân edildiği yer olması dolayısıyla, Umur Fakîh Köyü'nde de (veya yakınında) bir tekke-zaviye bulunması gerektiği düşünülmektedir. Fakat günümüze ulaşan bir tekke-zaviye yapısı mevcut değildir. Derviş Bey Mescidi'nin ilk yapıldığı dönemde bir tekke zaviye hüviyetinde olduğu, zaman içinde çeşitli onarımlarla ve müdahalelerle günümüzdeki halini almış olabilir. Derviş Bey Mescidi'nde ve yakın çevresinde yapılacak bir kazı ile olması muhtemel zaviyenin izlerinin bulunabileceği düşünülmektedir.

Derviş Bey Mescidi tespit edilene kadar Trakya ve Balkanlar'daki bilinen en eski camiler Tekirdağ Bolayır'daki Süleyman Paşa Camii ile Hasköy'deki (Haskovo) 797/1395 tarihli Eski Cami'dir.

Resim 4.1. Derviş Bey Mescidi, kuzey duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.2. Derviş Bey Mescidi, batı duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.3. Derviş Bey Mescidi, kuzey duvarı ve son cemaat yeri (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.4. Derviş Bey Mescidi, son cemaat yeri kalıntısı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.5. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.6. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarındaki niş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.7. Derviş Bey Mescidi, batı duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.8. Derviş Bey Mescidi, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.9. Derviş Bey Mescidi, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.10. Bulgaristan Hasköy Eski Cami (B.Süleyman, 2006)

Resim 4.11. Bulgaristan Hasköy Eski Cami kitâbesi ³(B.Süleyman, 2006)

Resim 4.12. Genbemüz'de Samsa Çavuş Camii [33]

Resim 4.13. Genbemüz'de Samsa Çavuş Camii [33]

³ Bulgaristan Hasköy (Haskovo) Eski Cami'nin 797(1395) tarihli kitâbesinde Kuran-I Kerim'de Sâf suresinin 12. ayeti yazılıdır.

Resim 4.14. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

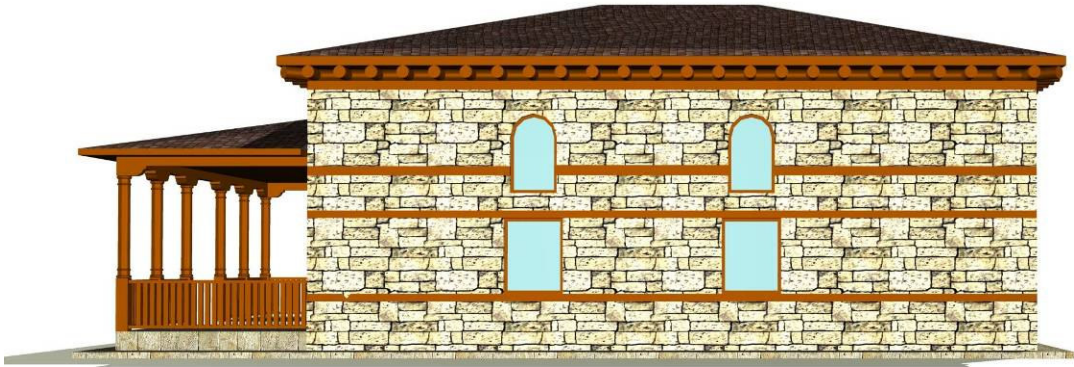
Resim 4.15. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

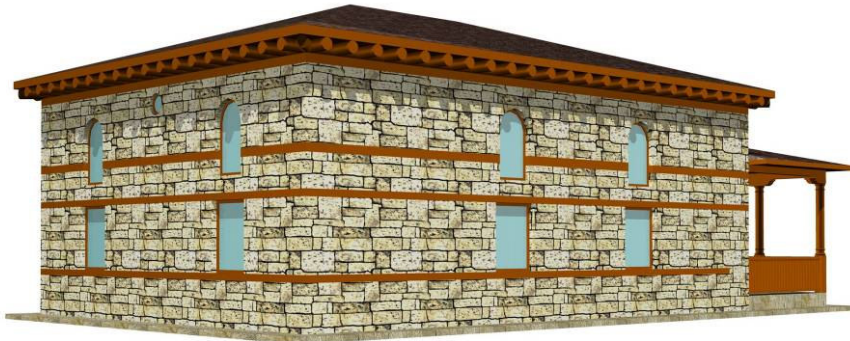
Resim 4.16. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.17. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1299'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.18. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.19. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.20. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.21. Derviş Bey Mescidi, restitüsyon önerisi (1862'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

4.2 Tekke Camii ve Tekke Çeşmesi

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, şehir merkezi Ulitsa Konstatntin Stayelov No:1
Yapım	: 15.yy
Onarım	: 1992
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.22.-4.48.
Rölöve	: EK-8-9-10
Restitüsyon	: EK-11-12-13-14

Halen ibadete açık olan caminin bir bölümü Dobriç Bölge Müftülüğü olarak kullanılmaktadır.

1948 yılında Bulgaristan yönetimi Tekke Camii'ne el koyup ibadete kapatmıştır. 44 yıl kapalı kalan cami, 1992 yılında Dobriç Bölge Müftülüğü'ne iade edilmiştir. Bu tarihte cami onarılarak tekrar ibadete açılmıştır.

Mimarî Özellikleri: Cami, dıştan 13.5 x 9.1 m ölçülerinde, dikdörtgen plânlı harim ile kuzeydeki 5.25 m enindeki müftülük binasından meydana gelmektedir. Harime müftülük binasından geçilmektedir.

Harim, içten düz çatalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde ikişer sıra pencere yer almaktadır. Alt sıradaki pencereler düz, üsttekiler ise yarım daire kemerlidir.

Kadınlar mahfili, kuzey duvarına paralel sıralanmış 5 adet ahşap direklerle taşınmaktadır. Kadınlar mahfiline, müftülük binasının üst katından geçilmektedir; harimden kadınlar mahfiline herhangi bir geçiş yoktur. Ortada 1.1m x 2.1m çıkma yapan mahfilin, düz profilli ahşap korkulukları mevcuttur. Yarım daire kemerli mihrap, yarım daire plana sahiptir. Kible duvarının sağ köşesinde demir profilli minber yer almaktadır. Camide minare yoktur.

Caminin doğu cephesinde, cepheye yaslanmış bir eşme yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan Tekke Camii eşmesi, tek yüzöl, hazneli, duvar eşmesi niteliğindedir. Ayna taşı bulunmayan çeşmenin cephesinde bir sabunluk yer alır. Sivri kemerle dışa taşırılmış olan cephe, üçgen alınlıkla bitmektedir. Çeşmenin sağ yan cephesinde hazne kapağı bulunmaktadır. Mevcut zeminin yükselmesinden dolayı, çeşmenin özgün zemini aşağıda kalmıştır. Üç basamakla inilen bu kotta 45x90 cm ebatında bir tekne yer almaktadır.

Malzeme ve Teknik: Caminin harim kısmı 95 cm kalınlığında moloz taş duvardan yapılmıştır. Yapının içi tamamen sıvalıdır; dış cephelerde ise moloz taş derzleri çimento harcı ile sıvalıdır. Doğu cephesinde, alt sıra pencerelerin üstü ve altı ahşap hatıllarla geçilmiştir. Güney ve batı cephesinde ise üç sıra moloz taşta bir ahşap hatıl dizilmiştir. Alt sıradaki pencere açıklıkları ve kapı boşluğu ahşap hatıllarla geçilmiştir. Alt sıra pencerelerin tümünde demir korkuluk vardır. Harimin ve mahfilin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, merdivende, doğramalarda ve döşemede ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının çatı kaplamasında alaturka kiremit, saçaklarda ise tuğla kullanılmıştır.

Süsleme: Cephelerde, üç sıra tuğladan kirpi saçak ve içe doğru dış yapan üst sıra pencere kemerleri göze çarpan süsleme unsurlarıdır. Harimde, duvarların özgün halinde kalem işi süsleme bulunduğu anlaşılmaktadır. Son dönemde yapılan onarımlarda bu süslemelerin bir kısmı korunmuştur.

Kitâbe: Camiye ait herhangi bir kitâbe yoktur.

Tarihlendirme, Restitüsyon ve Değerlendirme: Tekke Camii'nde, harimin kuzeyindeki Müftölük olarak kullanılan mekânların sonradan yapıldığı yapıdaki izlerden (malzeme farklılığından, saçaklardan ve duvar kalınlığından) anlaşılmaktadır.

Tekke Camii'nin özgün hali minarelidir; 1978'de minare yıkılmıştır [53]. Caminin batı duvarında, kadınlar mahfilindeki nişin minareye geçiş yeri olduğu, minare yıkıldıktan sonra nişe dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Bu durumda caminin özgün halinde de kadınlar mahfilinin olduğunu kabul edebiliriz. Ancak kadınlar mahfilinin günümüzdeki ahşap korkulukları ve profilleri 1992'deki son onarımda yenilenmiştir. Harimin giriş kapısının asimetrik olması ve kadınlar mahfiline Müftülük binasından geçilmesi, caminin kuzey cephesinin değiştirildiğini göstermektedir. Caminin özgün halinde, giriş kapısının cephenin ortasında olması gerektiği ve kadınlar mahfiline harimden bir merdivenle çıkıldığı düşünülmektedir. Tekke Camii'nde güney ve batı duvarlarında, duvar örgüsünde 5'er sıra hatıl bulunmasına rağmen, doğu duvarında hiç hatıl bulunmamaktadır. Buna göre, doğu cephesi, yapılan bir onarımda değiştirilmiş olabilir.

Caminin kitâbesi bulunmadığından, yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Caminin çevresinin ve doğu duvarındaki çeşmenin teknesinin, mevcut zeminden 85 cm alt kotta olması, yapının çevresinde zeminin yükseldiğini göstermektedir. Tekke Camii'nin, ahşap hatıllı moloz taş duvar örgülü olması ve kirpi saçaklı olması dolayısıyla, benzer örneklerini de göz önüne alarak, 15. yy'da yapıldığını söyleyebiliriz (Bkz. EK-11).

Osmanlılar'ın Dobruca Bölgesi'nde kalıcı olarak hüküm sürmelerinin, 15. yy olduğunu dikkate alırsak, Tekke Camii, Dobruca Bölgesi'ndeki Osmanlı dönemine ait ilk camilerinden olduğunu söyleyebiliriz. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği (bkz. 3.2.2. Evliyâ Çelebi) Çarşı Camii'nin, Tekke Camii olduğunu düşünüyoruz. E.H.Ayverdi, Tekke Camii ile birlikte bir de "Tekke Medresesi"nin bulunduğunu yazmaktadır [33]. Bahsi geçen medrese yapısının mevcuttaki dükkânlar olması muhtemeldir.

Hacıoğlu Pazarcığı'nın şehir merkezinde *eski çarşı (stari carsija)* olarak bilinen bölgede yer alan Tekke Camii, ayakta kalmış tekke yapıları, çeşme ve saat kulesi ile tarihi şehir meydanını tamamlayan bir konumdadır. Bu

özelliğiyle Tekke Camii, geleneksel Türk şehirlerindeki çarşı, cami, meydan buluşmasının günümüze tarihi dokusuyla birlikte ulaşan Balkanlar'daki nadir örneklerdendir. Tekke Camii, cephesinde çeşme bulundurması bakımından da bir farklılık oluşturmaktadır. Preşova'daki (Sırbistan) Cami-i Atik (çeşme 1859), Mostar'daki (Bosna Hersek) Ruznameci İbrahim Efendi Camii, Safranbolu'daki Dağdelen Camii de bu tipteki yapılara örnek verilebilir.

Resim 4.22. Tekke Camii, doğu cephesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.23. Tekke Camii, batı cephesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.24. Tekke Camii, doğu cephesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.25. Tekke Camii, doğu cephesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.26. Tekke Camii, batı cephesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.27. Tekke Camii, harim (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.28. Tekke Camii, harim (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.29. Tekke Camii, harim (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.30. Tekke Camii, mahfil (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.31. Tekke Camii, doğu duvarı ve Tekke Çeşmesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.32. Tekke Çeşmesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.33. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.34. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar (M.E.Yılmaz, 2004)

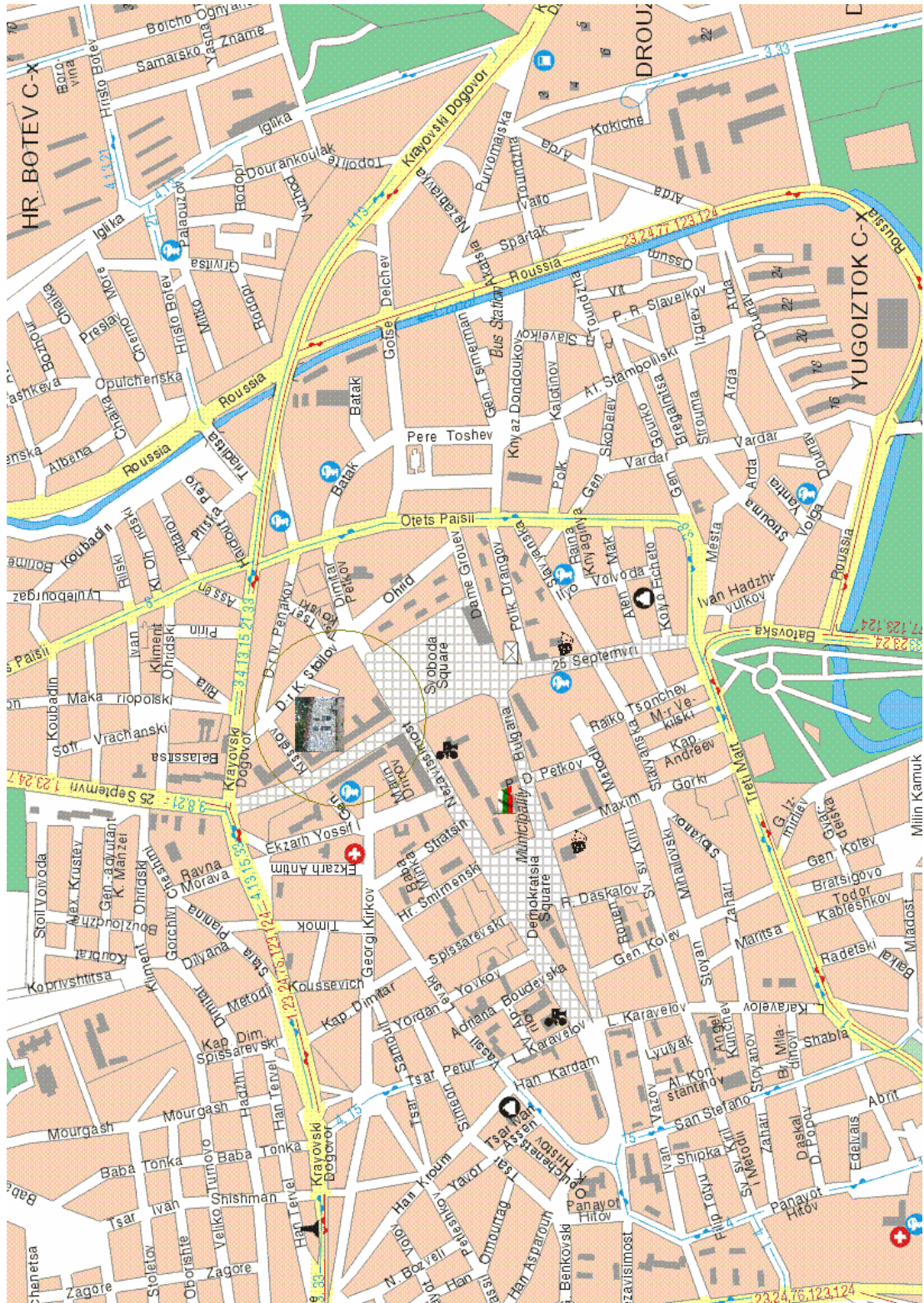
Resim 4.35. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.36. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar(M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.37. Tekke Camii yakın çevresi ve geleneksel yapılar (M.E.Yılmaz, 2004)

Harita 4.1. Dobriç Şehir Merkezi ve Tekke Camii [54]

Resim 4.38. Yunanistan, Atina'da Fethiye Camii [55]

Resim 4.39. Yunanistan, Kesriye'de Ahmet Paşa Medresesi [55]

Resim 4.40. Sırbistan, Preşova Cami-i Atik (M.E.Yılmaz, 2005)

Resim 4.41. Sırbistan, Prešov'da Cami-i Atik Çeşmesi (M.E.Yılmaz, 2005)

Resim 4.42. Bosna Hersek, Mostar, Ruznameci İbrahim Efendi Camii [56]

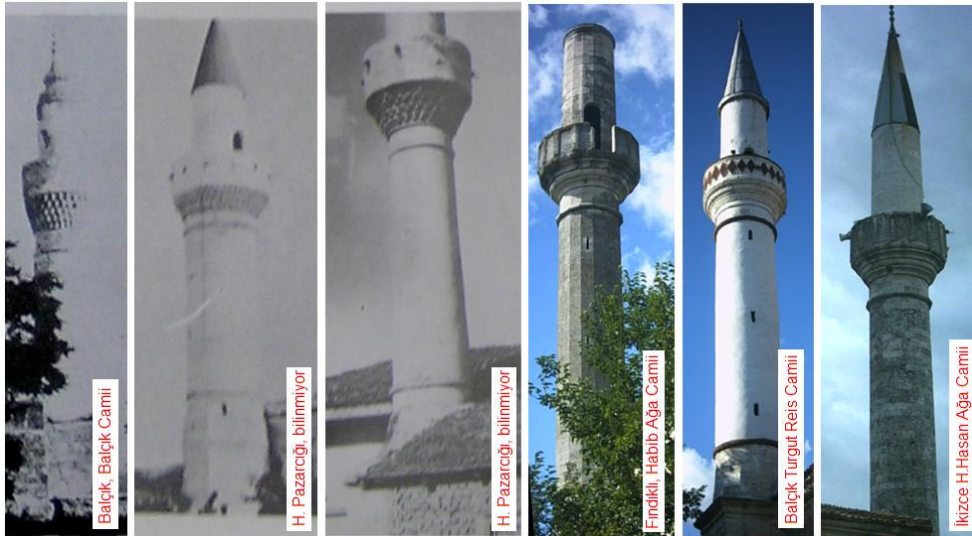
Resim 4.43. Bosna Hersek, Mostar, Ruznameci İbrahim Efendi Camii Çeşmesi [56]

Resim 4.44. Safranbolu'da Dağdelen Camii (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.45. Safranbolu'da Dağdelen Camii Çeşmesi (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.46. Hacıoğlu Pazarcığı'ndan minare örnekleri

Resim 4.47. Tekke Camii, Restitüsyon modeli (15.yy'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.48. Tekke Camii, Restitüsyon modeli (15.yy'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

4.3 İsmail Efendi Camii

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Esirce-Esirgi- Köyü
Yapım	: Molla Ali bin İsmâil Efendi H1278 (1862)
Onarım	: İbrahim Boyacı, 1970
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.49.-4.63.
Rölöve	: EK-15-16-17-18
Restitüsyon	: EK-19-20-21

Mimarî Özellikleri: Düz arazide yer alan cami, avlu duvarlarıyla çevrilidir. Caminin kuzeyinde mektep ve metal konstrüksiyonlu bir minare yer almaktadır. Cami, dıştan 8 m x 8.1 m ölçülerinde, kare plânlı harim ile kuzeydeki 3.3 m enindeki son cemaat mahallinden meydana gelmektedir.

Harim, içten düz çatalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan dört omuzlu kırma çatı ile örtülmüştür. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçeveli, üsttekiler ise yarım daire kemerlidir. Mihrap üzerinde yuvarlak tepe penceresi bulunmaktadır. Doğu ve batı cepheleri, üst sırada tek pencereli bir düzendedir. Güney cephede ise alt ve üst sırada ikişer pencere bulunmaktadır. Yarım daire kemer ile geçilmiş mihrap, yarım daire planlıdır.

Kadınlar mahfili, kuzey duvarına paralel uzanan 4 adet ahşap direklerle taşınmaktadır. Üst kısımları içbükey ve dışbükey profillere sahip ahşap direklerin üzerinde, düz kesitli ahşap yastıklar bulunmaktadır. Mahfile, girişin batısında, tek yönlü bir merdivenden çıkılmaktadır. Ortada çıkma yapan mahfilin düz ahşap korkulukları mevcuttur. Kible duvarının sağındaki ahşap minber, özgün olmayıp son yıllarda yenilenmiştir.

Kuzeydeki son cemaat yeri, 20 cm kalınlığında duvarla kapatılmıştır. Son cemaat mahalli, alttan, ahşap tavanla kaplı, üstten ise üç omuzlu kırma çatı

ile örtölüdür. Yan yana iki odadan oluşan mektep, caminin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Malzeme ve Teknik: Camide, yapı malzemesi olarak taş, kerpiç, ahşap, alaturka kiremit, alçı ve kireç harcı kullanılmıştır. Yapıyı oluşturan 60 cm kalınlığındaki taş duvarlar moloz taşla yapılmıştır. Yapı, içten kireç harcı ile sıvanmıştır. Alt sıradaki pencere açıklıkları ve kapı boşluğu ahşap hatıllarla geçilmiştir. Üst sıradaki pencereler ise taş lentolarla geçilmiştir. Harimin ve son cemaat yerinin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, doğramalarda, döşeme ve mahfilde ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugünkü minber yine ahşaptandır. Mektep ise 35 cm kalınlığında kerpiç duvardan yapılmıştır. Caminin ve mektebin çatı kaplamasında alaturka kiremit kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıdaki tek süsleme ögesi iç mekândaki kalemişi süslemelerdir. Harimin tüm duvarlarında yoğun bir şekilde süslemeler vardır. Farklı tipteki lale ve gül motifleri tekrarlanarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Mihrabın üzerinde ay yıldız motifleri bulunmaktadır. Ayrıca üst sıradaki pencerelerin hizasında, pencerelerin arasında الله (Allah), محمد (Muhammed), ابوبكر (Ebu Bekir), عمر (Ömer), عثمان (Osman) ve الى (Ali) yazılıdır.

Kitâbe: Camide herhangi bir kitâbe yoktur. Harimde, kible cephesinde, mihrabın üzerinde “1970 S. boyandı İbrahim Boyacı” kalem işlerinin onarım tarihi yazılıdır.

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Baş Vekâlet Arşivi’nde, Esirgi Köyü Camii’nin, “Molla Ali bin İsmâil Efendi Camii” adıyla 1278 tarihinde kaydının düşüldüğünü, E. H. AYVERDİ’den öğrenmekteyiz [33].

Bu bilgiden, caminin 1278 (M1862) yılında İsmâil Efendi tarafından yaptırıldığını söyleyebiliriz. 1970 yılında da kalem işi süslemelerin onarıldığını mihrabın üzerindeki tarihten öğrenmekteyiz.

Cephede, harim ile son cemaat yerinin birleşimindeki ahşap hatılların konumundan, caminin özgün halinde, son cemaat yerinin var olduğu anlaşılmaktadır.

Özgün halinde, ahşap direkli ve açık olan son cemaat yerinin sonradan kapatıldığı, cephedeki malzeme farklılığından ve duvar kalınlıklarından anlaşılmaktadır.

Resim 4.49. İsmâil Efendi Camii, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.50. İsmâil Efendi Camii, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.51. İsmâil Efendi Camii, güney cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.52. İsmail Efendi Camii, kuzey cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.53. İsmail Efendi Camii, harim (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.54. İsmail Efendi Camii, harim (M.E.Yılmaz, 2004)

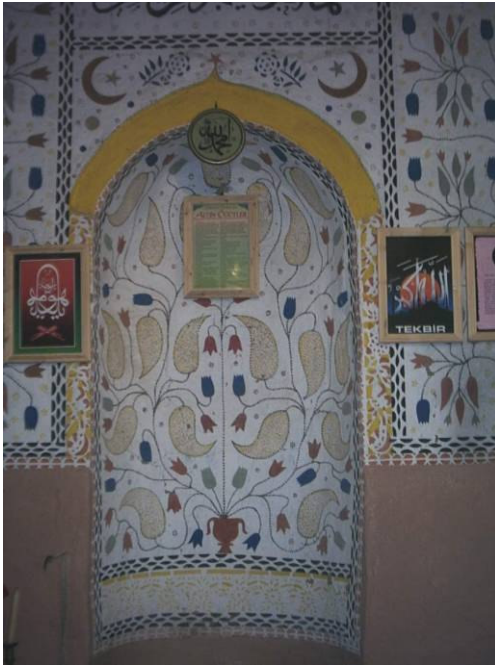
Resim 4.55. İsmail Efendi Camii, mahfil (M.E.Yılmaz, 2004)

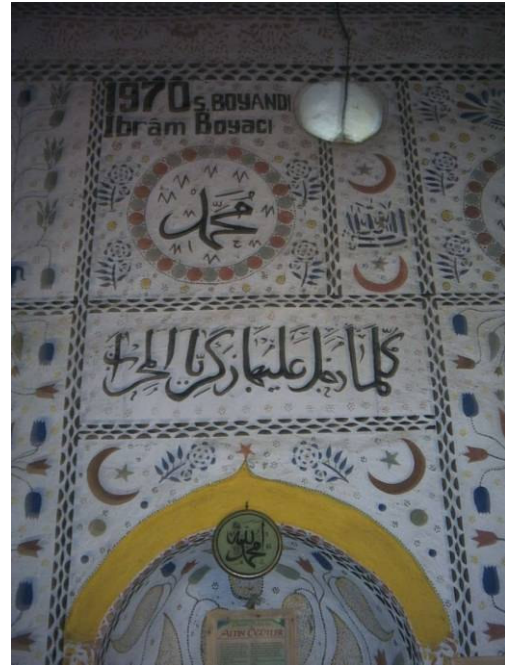
Resim 4.56. İsmail Efendi Camii, mahfil (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.57. İsmail Efendi Camii, minare (M.E.Yılmaz, 2004)

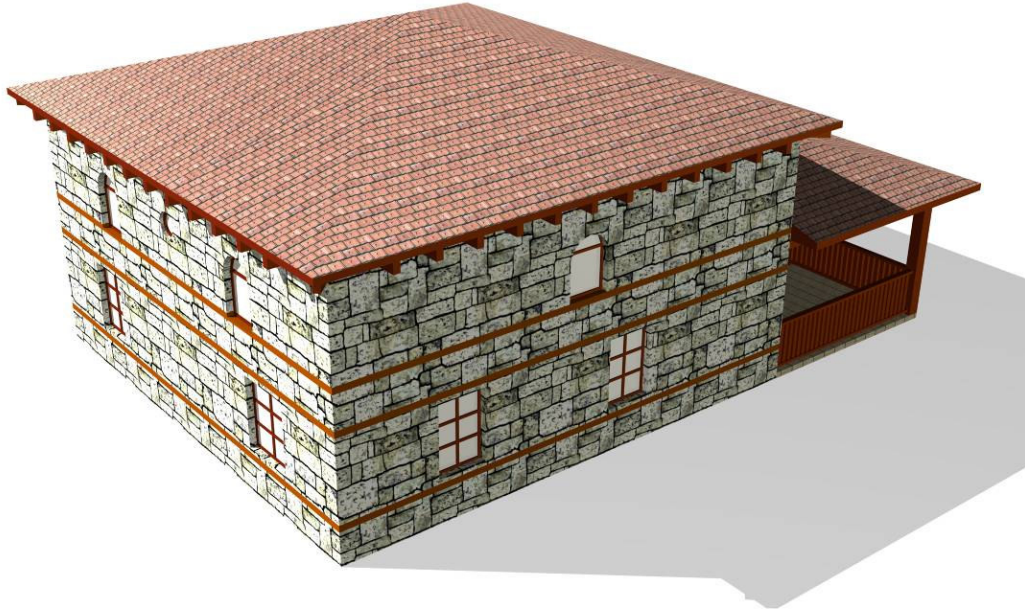
Resim 4.58. İ. Efendi Camii mihrap (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.59. İsmail Efendi Camii, mihrap (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.60. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

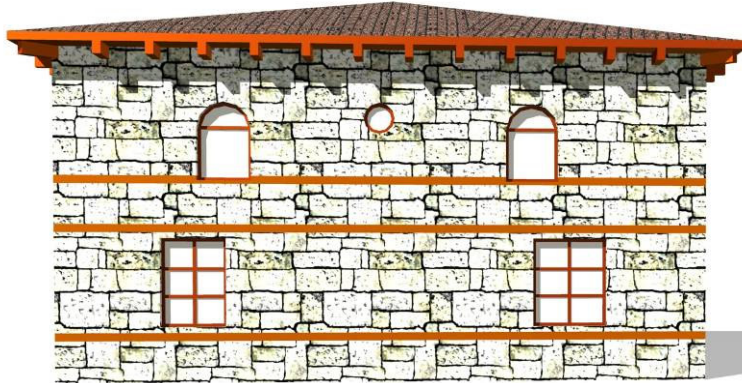
Resim 4.61. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.62. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.63. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.64. İsmail Efendi Camii, restitüsyon modeli (1862'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

4.4. Hacı Hasan Ağa Camii ve Mektep

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Turpçular Köyü Hacılar Mahallesi
Yapım	: Fındıklılı Hacı Hasan Ağa H1280 (1864)
Onarım	: Köy halkı, 1970
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.65.-4.81.
Rölöve	: EK-22-23-24-25-26-27-28
Restitüsyon	: EK-29-30-31-32

Düz arazide yer alan caminin kuzeyinde iki odalı bir mektep, batısındaki hazirede ise Osmanlı dönemine ait mezar taşları bulunmaktadır.

Mimarî Özellikleri: Cami, dıştan 12.3m x 9.6m ölçülerinde, mihrap yönünde dik uzanan dikdörtgen plânlı harim ile kuzeydeki son cemaat yeri ile ayakkabılıktan meydana gelmektedir. Minare ise, caminin kuzeybatısındadır.

Harim, içten düz çatalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçeveli, üsttekiler ise kemerlidir. Mihrap üzerinde yuvarlak tepe penceresi bulunmaktadır. Cepheler profilli saçak silmeleriyle kuşatılmıştır.

Kadınlar mahfili, kuzey duvarına paralel uzanan 4 adet kare kesitli ahşap direklerle taşınmaktadır. Üst kısımları içbükey ve dışbükey profillere sahip ahşap direklerin üzerinde, düz kesitli ahşap yastıklar bulunmaktadır.

Mahfile, girişin batısında, beden duvarına bitişik bir merdivenden çıkılmaktadır. Ortada yarım daire çıkma yapan mahfilin profilli ahşap korkulukları mevcuttur. Minareye çıkış mahfil katındaki ahşap kapıdan sağlanmaktadır.

Kible duvarının iki ucunda yer alan ahşap minber ve vaaz kürsüsü, özgün olmayıp son yıllarda yenilenmiştir. Yarım daire plânlı mihrap, beden duvarı yüzeyinden hafifçe öne doğru taşırılmıştır. Caminin doğu duvarında, müezzin mahfilinde bir niş bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Camide, yapı malzemesi olarak taş, ahşap, alaturka kiremit, tuğla, alçı ve kireç harcı kullanılmıştır. Yapıyı oluşturan 85 cm kalınlığındaki taş duvarlar, dıştan düzgün kesme taş, içten ise moloz taş tekniğiyle yapılmıştır.

Yapı, içten kireç harcı ile sıvanmıştır. Alt sıradaki pencere açıklıkları ve kapı boşluğu ahşap hatıllarla geçilmiştir. Tüm pencerelerde demir şebeke bulunmaktadır.

Harimin ve son cemaat yerinin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, doğramalarda, döşeme ve mahfilde ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugünkü minber ve vaaz kürsüsü yine ahşaptandır. Yapının çatı kaplamasında alaturka kiremit kullanılmıştır. Minare ise tuğladan yapıp, sıvanmıştır.

Süsleme: Yapıdaki en önemli süsleme ögesi iç mekândaki süslemelerdir. Harimin tüm duvarlarında yoğun bir şekilde boyama süslemeler vardır. Değişik biçimlerdeki çiçek ve bitki motifleri tekrarlanarak bir kompozisyon oluşturulmuştur.

Mihrabın üzerinde ay yıldız motifleri bulunmaktadır. Ayrıca üst sıradaki pencerelerin hizasında, pencerelerin arasında الله (Allah), محمد

الى (Osman) عثمان (Ömer), عمر (Ebu Bekir), ابوبكر (Muhammed),

(Ali) yazılıdır. Harimin giriş kapısının üzerinde yer alan kitâbeliğin etrafındaki ahşap panolarda ve kapının kanatlarında lale motifleri vardır.

Harimin tavanında, ikinci kademenin merkezinde ahşap işlemeli bir tavan göbeği bulunmaktadır. Ahşap tavan göbeğinin merkezinde ve dört köşesinde de yine ahşaptan gül işleme yer almaktadır.

Kitâbe: Harimin giriş kapısının üzerinde yer alan talik üslupta yazılmış kitâbe⁴ şöyledir:

- ۱- فندیقلیلی الحاج حسن اغا حسبتا لله
- ۲- یاپدیروب بو جامعی کریمین ایلدی انشا
- ۳- حق سعینی مشکور زنبینی مغفور ایده صاحب الخیرات
- ۴- صلات اهلن یپدی نر زیا اول مقبول خدا
- ۵- ۱۲۸۰

Fındıklılı el hâc Hasan Ağa hasbetellâh
Yapdırub bu camîi kerîmin eyledi inşâ
Hak sâ'îni meşkûr zenbini mağfûr ede sâhibû'l-hayrât
Salat ehline yaptı nur-i ziyâ ola makbûl Hûdâ
1280

Anlamı: Fındıklılı Hacı Hasan Ağa bu camiye yaptırdı. Allah, iyilik sahibinin günahlarını bağışlasın. Namaz kılanlara nur ışığı olsun, Allah kabul etsin.

Restitüsyon ve Tarihlendirme: Kitâbeye göre, cami, Fındıklılı Hacı Hasan Ağa tarafından H1280 / M1864 yılında inşa edilmiştir.

Hacı Hasan Ağa Camisi'nin özgün halinde ahşap direkli son cemaat yeri olduğunu, sonradan buranın kapatıldığını, yapıdaki malzeme farklılığından ve duvar kalınlıklarından anlıyoruz. Kapatılan son cemaat yerinin ahşap direkleri

⁴ Hacı Hasan Ağa Camisi'nin kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL tarafından okunmuştur.

cephelerde bellidir. Camiye girilen mekân da (ayakkabılık) sonradan yapılmıştır.

İkizce Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camisi (onarım 1868) ve Fındıklı Köyü'ndeki Habib Ağa Camisi de ahşap direkli son cemaat yerine sahiptir. Caminin kuzeyindeki mektebin kerpiç duvarlı olmasından dolayı, camiden daha sonra yapıldığını düşünmekteyiz.

Resim 4.65. Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey ve batı cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.66. Hacı Hasan Ağa Camii, batı cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.67. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.68. Hacı Hasan Ağa Camii, minare kaidesi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.69. Hacı Hasan Ağa Camii, minare (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.70. Hacı Hasan Ağa Camii, şerefe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.71. Hacı Hasan Ağa Camii, mektep (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.72. Hacı Hasan Ağa Camii, güney duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.73. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.74. Hacı Hasan Ağa Camii, kadınlar mahfili (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.75. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap tavan (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.76. Hacı Hasan Ağa Camii, tavan göbeği (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.77. Hacı Hasan Ağa Camii, mahfil altı süsleme (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.78. Hacı Hasan Ağa Camii, minber (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.79. Hacı Hasan Ağa Camii, harime giriş kapısı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.80. Hacı Hasan Ağa Camii, kitâbelik (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.81. Hacı Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1864'teki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

4.5. Hacı Ömer Ağa Camii

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Turpçular Köyü Orta Mahalle
Yapım	: 19.yy
Onarım	: Mehmet ve hatîp Ahmet Efendi ve H.Ömer Ağa H1284 (1868) köy halkı 1971
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.82.-4.94.
Rölöve	: EK-33-34-35
Restitüsyon	: EK-36-37-38-39-40

Mimarî Özellikleri: Özgün kısmı dıştan 12.9m x 9.7m ölçülerindeki cami, mihrap yönünde dik uzanan dikdörtgen plânlı harim ile kuzeydeki iki ilave mahalden meydana gelmektedir. Harim, içten düz çatalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan dört omuzlu kırma çatı ile örtülmüştür.

Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçeveli, üsttekiler ise yarım daire kemerlidir. Mihrap üzerinde, kapatılmış dairevî tepe penceresi bulunmaktadır.

Mahfil, kuzey duvarına paralel uzanan 4 adet 19x19 cm kesitli ahşap direklerle desteklenmiştir. Üst kısımları içbükey ve dışbükey profillere sahip ahşap direklerin üzerinde, düz kesitli ahşap yastıklar bulunmaktadır.

Mahfile, girişin batısında, beden duvarına bitişik tek yönlü bir ahşap merdivenden çıkılmaktadır. Ortada yarım daire çıkma yapan mahfilin profilli ahşap korkulukları mevcuttur. Mihrap, beden duvarı yüzeyinden hafifçe öne doğru taşırılmıştır. Yarım daire plânlı nişi üzerinde, mukarnaslı yarım daire kemerli kavsarası bulunmaktadır. Kible duvarının iki ucunda yer alan ahşap minber ve vaaz kürsüsü, özgün olmayıp son yıllarda yenilenmiştir. Kible duvarının doğu köşesinde ve doğu cephede müezzin mahfilinde birer niş bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Camide, yapı malzemesi olarak taş, ahşap, alaturka ve marsilya kiremit, alçı ve kireç harcı kullanılmıştır. Yapıyı oluşturan 75 cm kalınlığındaki taş duvarlar moloz taş tekniğiyle yapılmıştır. Yapı, içten ve dıştan sıvanmıştır. Harimin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, doğramalarda, döşeme ve mahfilde ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugünkü minber ve vaaz kürsüsü yine ahşaptandır. Harimin çatı kaplamasında alaturka kiremit, diğer mekânların kaplamasında ise Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıda, taş, ahşap, alçı ve kalem işi süsleme görülmektedir. Cephelerde, içe doğru dış yapan pencere kemerleri ve içbükey profilli saçak silmeleri göze çarpan dekoratif taş unsurlardır. Harimin ahşap tavan kaplaması, tavan göbeğiyle dikkat çekmektedir. Merkezden dışa doğru, ışınsal çizgiler halinde iki kademeli olarak genişleyen göbek, bir çemberle sonlanmaktadır.

Kalem işi süsleme ile kible duvarında üst sıra pencerelerin arasında الله (Allah) ve محمد (Muhammed), batı duvarında ابوبكر (Ebu Bekir) ve عمر (Ömer), doğu duvarında ise عثمان (Osman) ve الى (Ali) yazılıdır.

Kitâbe: Harimin giriş kapısının üzerinde yer alan 7 satırlık talik üslubunda yazılmış kitâbe tamamen boyandığı için kısmen okunabilmiştir. Kitâbede okunabilen bölümler şöyledir:

- ۵- صاحب الخيرات والحسنات طوريجيلر قريه سنن اورطه
- ۶- محمد و خطيب احمد افنديك وحاجي عمر اغانك وجمله قومشوليرنك
- ۷- جو جامع شريف تعمير اولندي سنه ۱۲۸۴

5. sahibu'l-hayat ve'l hasenat Turpçular karyesinin evrâdı
6. Mehmet ve hatîp Ahmet Efendi'nin ve Hacı Ömer Ağa'nın ve cümle komşularının
7. bu cami-i şerif tamir olundu sene 1284

Ayrıca, caminin kuzey cephesinin sağ üst köşesinde (9-X-1860) ve (5-V-1971) yazılı olduğu bir kitâbe de bulunmaktadır.

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Harimin giriş kapısının üzerindeki kitâbedeki tarih H 1284 / M 1868 onarım tarihidir. Buna göre cami 1868'den önce inşa edilmiştir. Caminin kuzey cephesindeki [9-X-1860] tarihinin 1971 yılındaki onarım sırasında konulduğunu düşünmekteyiz. Bu tarih, caminin inşa tarihi olabilir.

Hacı Ömer Ağa Camisi'nin özgün halinde ahşap direkli son cemaat yeri olduğunu, sonradan buranın kapatıldığını, yapıdaki malzeme farklılığından ve duvar kalınlıklarından anlıyoruz. Kapatılan son cemaat yerinin ahşap direkleri cephelerde bellidir. Camiye girilen mekân da (ayakkabılık) 1971'deki onarımda yapılmıştır. Caminin batı cephesinde ve kadınlar mahfilinin batı duvarındaki izlerden, bir açıklığın (minareye geçiş yeri) kapatıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre caminin minareli olduğunu, zaman içinde minaresinin yıkıldığını ya da yıktırıldığını düşünmekteyiz. Ayrıca, olması muhtemel minarenin hizasına gelen saçak silmesinde de değişiklikler görülmektedir. Minare yıkıldıktan ya da yıktırıldıktan sonra, bu bölgede çok görülen metal konstrüksiyonlu bir minare yapıdan ayrı olarak yapılmıştır.

Hacı Ömer Ağa Camisi, İkizce Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camisi (onarım 1868) ve Fındıklı Köyü'ndeki Habib Ağa Camisi ile büyük benzerlik göstermektedir. Her üç camide de alçı malzemeden yapılmış mihraplar, ahşap işçiliği (tekne tavan, tavan göbeği) aynı mimarî özelliktedir. Bu caminin de aynı usta tarafından yapıldığını ya da onarıldığını söyleyebiliriz.

Resim 4.82. H.Ömer Ağa Camii, güney-doğu cepheleri (B. Darcan, 2006)

Resim 4.83. Hacı Ömer Ağa Camii, doğu cephe (B. Darcan, 2006)

Resim 4.84. Hacı Ömer Ağa Camii, batı cephe (B. Darcan, 2006)

Resim 4.85. H.Ömer Ağa Camii, kuzey duvarındaki kitâbe (M.E.Yılmaz,2004)

Resim 4.86. Hacı Ömer Ağa Camii, metal minare (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.87. Hacı Ömer Ağa Camii, mihrap (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.88. Hacı Ömer Ağa Camii, harim (B.Darcı, 2006)

Resim 4.89. Hacı Ömer Ağa Camii, harim (B.Darcı, 2006)

Resim 4.90. Hacı Ömer Ağa Camii, kitâbelik (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.91. Hacı Ömer Ağa Camii, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.92. Hacı Ömer Ağa Camii, tavan göbeği (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.93. Hacı Ömer Ağa Camii, minber (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.94. Hacı Ömer Ağa, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

4.6. Hacı Hasan Ağa Camii

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, İkizce Köyü
Yapım	: 19.yy
Onarım	: Fındıklılı Hacı Hasan Ağa H1285(1868)
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.95.-4.114.
Rölöve	: EK-41-42-43-44-45
Restitüsyon	: EK-46-47-48-49-50

Düz arazide yer alan cami, dört yönde de avlu duvarlarıyla çevrilidir. Caminin batısındaki hazîrede Osmanlı dönemine ait mezar taşları bulunmaktadır.

Mimarî Özellikleri: Cami, dıştan 11.2m x 14.8m ölçülerinde, mihrap yönünde dik uzanan dikdörtgen plânlı harim ile kuzeyde 2.8 m enindeki son cemaat mahallinden meydana gelmektedir. Harim, içten düz çıtalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan dört omuzlu kırma çatı ile örtülmüştür. Minare kaidesi, batı cephenin kuzey köşesine bitişiktir. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçeveli, üsttekiler ise kemerlidir. Mihrap üzerinde dairevî tepe penceresi bulunmaktadır. Cepheler profilli saçak silmeleriyle kuşatılmıştır.

Kadınlar mahfili, kuzey duvarına paralel uzanan 6 adet 19x19 cm kesitli ahşap direklerle desteklenmiştir. Üst kısımları içbükey ve dışbükey profillere sahip ahşap direklerin üzerinde, düz kesitli ahşap yastıklar bulunmaktadır. Mahfile, girişin batısında, beden duvarına bitişik tek yönlü bir merdivenden çıkılmaktadır. Ortada yarım daire çıkma yapan mahfilin profilli ahşap korkulukları mevcuttur. Minareye çıkış mahfil katındaki ahşap kapıdan sağlanmaktadır.

Mihrap, beden duvarı yüzeyinden hafifçe öne doğru taşırılmıştır. Yarım daire plânlı nişi üzerinde, mukarnaslı yarım daire kemerli kavsarası bulunmaktadır.

Kible duvarının iki ucunda yer alan ahşap minber ve vaaz kürsüsü, özgün olmayıp son yıllarda yenilenmiştir.

Son cemaat yeri, sekizgen kesitli 10 adet ahşap sütunla taşınmaktadır. Son cemaat mahalli, alttan, çatalı ahşap tavanla kaplı, üstten ise üç omuzlu kırma çatı ile örtülüdür. Caminin doğu ve batı duvarları, çelik profillerle, üç noktadan askıya alınmıştır.

Malzeme ve Teknik: Camide, yapı malzemesi olarak taş, ahşap, alaturka kiremit, alçı ve kireç harcı kullanılmıştır. Yapıyı oluşturan 85 cm kalınlığındaki taş duvarlar, dıştan düzgün kesme taş, içten ise moloz taş tekniğiyle yapılmıştır. Yapı, içten kireç harcı ile sıvanmıştır. Alt sıradaki pencere açıklıkları ve kapı boşluğu ahşap hatıllarla geçilmiştir. Tüm pencerelerde demir şebeke bulunmaktadır.

Harimin ve son cemaat yerinin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, doğramalarda, döşeme ve mahfilde ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugünkü minber ve vaaz kürsüsü yine ahşaptandır. Yapının çatı kaplamasında alaturka kiremit kullanılmıştır. Minare de kesme taş malzemeden yapılmıştır.

Süsleme: Yapıda, taş, ahşap ve alçı süsleme görülmektedir. Cephelerde, içe doğru dış yapan yarım daire pencere kemerleri ve profilli saçak silmeleri göze çarpan dekoratif taş unsurlardır. Harimin ahşap tavan kaplaması, tavan göbeğiyle dikkat çekmektedir. Merkezden dışa doğru, ışınsal çizgiler halinde iki kademeli olarak genişleyen göbek, bir çemberle sonlanmaktadır.

Kitâbe: Caminin giriş kapısı üzerinde talik üslupta yazılmış tamir kitâbesi bulunmaktadır. Tek sütun ve 4 satırdan oluşan kitâbe⁵ şöyledir:

⁵ Hacı Hasan Ağa Camisi'nin kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL tarafından okunmuştur.

- ۱- قرية فندقليدن حاجى حسن اغا
 ۲- نقد همم صرفل ايتدى حيراتى بنا
 ۳- چيقدى بر تاريخ جوهرله ياذوب قللك نماز
 ۴- بوجامع شريفى ايتدى تعمير رعنا
 ۵- ۱۲۸۵

Okunuşu:

Karye-i Fındıklı'dan Hacı Hasan Ağa
 nakdî hemem sarfla etdi hayrat-ı bina
 çıkdı bir tarîhî cevherle yazub kılın namaz
 bu camii şerifi itdi tamiri ra'na
 1285

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Kitâbeden anlaşıldığına göre 1285H / 1868M yılında tamir edilen cami, bu tarihten daha önce inşa edilmiştir.

Hacı Hasan Ağa Camii, büyük oranda değişikliğe uğramadan özgün haliyle günümüze kadar korunmuştur.

Resim 4.95. Hacı Hasan Ağa Camii, avlu girişi (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.96. Hacı Hasan Ağa Camii, kuzey cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.97. Hacı Hasan Ağa Camii, son cemaat yeri (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.98. Hacı Hasan Ağa Camii, doğu cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.99. Hacı Hasan Ağa Camii, güney cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.100. Hacı Hasan Ağa Camii, batı cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.101. Hacı Hasan Ağa Camii, giriş kapısı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.102. Hacı Hasan Ağa Camii, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.103. Hacı Hasan Ağa Camii, minber (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.104. Hacı Hasan Ağa Camii, giriş kapısı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.105. H. Hasan Ağa Camii, mahfil ve doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.106. Hacı Hasan Ağa Camii, müezzin mahfili (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.107. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap süsleme (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.108. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap süsleme (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.109. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap dikme (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.110. Hacı Hasan Ağa Camii, ahşap yastık (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.111. Hacı Hasan Ağa Camii, hazire (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.112. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.113. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.114. H.Hasan Ağa Camii, restitüsyon modeli (1868'deki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

4.7. Turgut Reis Camii

Eserin yeri	: Balçık, şehir merkezi
Yapım	: Turgut Reis, 19.yy
Onarım	: Meyakzâde Ali, H1293 (1876)
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.115.-4.134.
Rölöve	: EK-51-52-53-54-55-56-57
Restitüsyon	: EK-58-59-60-61-62-63

Halk arasında ise Karagöl Camii olarak bilinen Turgut Reis Camii'ni, E.H.Ayverdi, *Atik Camii* olarak bildirmektedir [33]. Cami, eğimli bir arazide yer almaktadır. Caminin avlusu teraslarla hazire olarak düzenlenmiştir. Hazire'de Osmanlı dönemine ait çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır.

Mimarî Özellikleri: Özgün kısmı 12.85m x 13.07m ölçülerindeki cami, kareye yakın plânlıdır. Kuzeyde sonradan eklenen 5.55m enindeki mekânlarla birlikte cami dikdörtgen plânlı bir biçim kazanmıştır.

Harim, içten düz çatalı ahşap tavanla kaplanarak dıştan dört omuzlu kırma çatı ile örtülmüştür. Minare kaidesi, caminin batı duvarına bitişiktir; sonradan eklenen mekânlar ile yapının özgün kısmının birleşiminde yer almaktadır.

Caminin kuzey ve güney cephelerinde ikişer, doğu ve batı cephelerinde ise dörder adet yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır. Kible cephesinde mihrap üstünde içten kapatılmış, dairevî bir tepe penceresi yer almaktadır.

Mahfil, kuzey duvarına paralel uzanan 4 adet kare kesitli ahşap direklerle taşınmaktadır. Girişin solundaki odadan açılan kapı ile mahfile çıkan ahşap merdivene ulaşılmaktadır. Ortada yarım daire çıkma yapan mahfilin ahşap korkulukları ve ahşap kafesi bulunmaktadır. Mahfile çıkış merdiveninin etrafı

duvarla kapatılmıştır. Merdivenin altına bir kapı açılarak depo olarak kullanılmaktadır. Minareye çıkış mahfil katındaki kapıdan sağlanmaktadır.

Mihrap, iç mekânda, beden duvarı yüzeyinden hafifçe öne doğru taşırılmıştır. Yarım daire plânlı nişi üzerinde, yarım daire kemerli kavsarası bulunmaktadır. Mihrabın hemen sağındaki ahşap minber ve caminin güneydoğu köşesinde yer alan ahşap vaaz kürsüsü, özgün olmayıp son yıllarda yenilenmiştir. Vaaz kürsüsünün hizasında, kible duvarında ahşap kapaklı bir niş bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Harimin 80 cm kalınlığındaki duvarları, düzgün kesme taştan yapılmıştır. Kuzeydeki mekânlar ise tuğla duvarlıdır. Harimin içi ile kuzeydeki mekânların içi ve dışı sıvalıdır. Minare de kesme taş malzemeden yapılmıştır.

Harimin tavan kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında, doğramalarda, döşeme ve mahfilde ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugünkü minber ve vaaz kürsüsü yine ahşaptandır. Tüm pencerelerde ahşap doğrama ve demir korkuluk bulunmaktadır. Yapının çatı kaplamasında alaturka kiremit kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıda, ahşap ve taş süsleme görülmektedir. Cephelerde, dışa doğru dış yapan pencere söveleri ile köşe ve saçak silmeleri ve minarede şerefedeki baklava dilimli motifler kesme taş malzemeyle yapılan süslemelerdir. Harimde, ahşap malzemeden yapılmış, yuvarlak tavan göbeği bulunmaktadır. Tavan göbeğinin merkezinde, yine ahşaptan işlenmiş gül kabartma bulunmaktadır. Mihrabın yüzeyinde de boyama ile yapılmış Kâbe tasfiri mevcuttur.

Kitâbe: Harimin giriş kapısının üzerindeki talik üslubunda yazılmış altı satırlık kitâbenin okunuşu şöyledir⁶:

- ۱- طورغود رس مرحوم متوفات خیراتی جامع کبیر عتیقین حرابی کلیا بدمیله بدا انشا
- ۲- مبا شرة و متوفات مذکورگ اداره غله قدیمه سندن فظله غله سنی بال استیریاح اداره
- ۳- انشاسی محمدا احیاسنی متولیسى بولنان میاقداده علی الوجی ثانی بانى موافقت
- ۴- بالخیرتده بانى قیدم مرحومو مغفور صاحب الخیرات والحسنت وراغب الحنه والدرجات
- ۵- روح طیبه منوره ایله مقبره سنی پورنور یزدان بانى ثانیلری دخی جامع شیریفین
- ۶- دوام صلاح جماعتلریله اکی جهان داریننده سلامت نجات ایلس مولامین

۱۲۹۳

بد غره ربیبی الاحر

ختم شعبان ۱۵

1. Turgut Reis merhûm müteveffât hayrât-ı camîî kebîr atîkin hârâb-ı külliyyen bedmiyle bed' inşâ
2. mübâşere ve müteveffât-ı mezkûrun idâre-i gulle-i kadîmesinden fazla gullisini bil istiryâh idâre-i
3. inşâsı müceddiden ihyâsını mütevellîsi bulunan Meyakzâde Ali el- vech-i sâni banî muvaffakât
4. bil hayrâtta banî kadîm merhum ve mağfûr sâhibûl hayrât vel hâsenât ve râgıbûl'-cenne ved-derecât
5. rûh-u tayyibe-i münevvere ile makberesini pür-nûr yezdân banî sanileridahi camîî şerîfin
6. devâm-ı sâlâh-ı cemââtleriyle iki cihan-ı dâreninde selâmet necât eylese Mevlâ âmîn

Bed'i gurre Rebi'ul-Âhir, hitâm Şaban 15, 1293

Anlamı: Merhum (ölmüş) Turgut Reis'in eski (atîk) şahane büyük camisi bütün eksikliğine rağmen çok zor şartlarda yapılmıştır ve zikredilen ölmüş kişinin (Turgut Reis'in) harika (beğenilen) bu sağlam eserinin yeniden yapılması (onarılması), onun (Turgut Reis) gibi zorlu ve disiplinli biri olan

⁶ Turgut Reis Camii'nin kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL ve M. Hakkı KONYALI tarafından okunmuştur.

vekili Mevakzâde Ali el-vech-i sani yaptırmıştır. Bu sağlam hayratın (caminin) rahmetli, merhametli, cennet âşığı hayır ve iyilikler sahibi biri olan sahibine (yaptıranına) en içten ve en samimi duygularla akrabalarına ve ikinci yaptıranına, bu caminin cemaatlerine Allah iki dünyada kolaylıklar ve güzellikler versin. Âmin (Nisan-Eylül 1876)

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Kitâbeden de anlaşılacağı gibi, Turgut Reis Camii H1293 (M1876) tarihine Atik Camii olarak bilinen caminin yerine yeniden yapılmıştır. Eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre, Turgut Reis Camii, özgün halini yitirmiştir. Minarenin özgün hali değiştirilmiş ve caminin kuzeyine mekânlar ilave edilmiştir.

Kuzeydeki mevcut mekânların (oda, hol ve abdestlik) sonradan yapıldığı, hem yapıdaki izlerden (duvar kalınlığının az olması, saçak silmelerinin farklılığı), hem de yapının eski fotoğrafından anlaşılmaktadır.

Mevcut minarenin sonradan yapıldığı, özgün halindeki minarenin daha farklı olduğu da eski fotoğraftan anlaşılmaktadır. Eski minarenin kaidesinin, şimdiki halinin yaklaşık yarısı yüksekliğinde olması, minareye geçişin zemin kattan olduğunu göstermektedir.

Minareye geçişin zemin kattan mahfil katına alınması ve mahfile çıkıştaki pek yaygın olmayan tipteki merdiven, kadınlar mahfilinin sonradan yapıldığını göstermektedir. Mahfilin yapılmasından sonra, kuzey duvarındaki pencereler de biçimsiz olarak ikiye bölünmüştür.

Balçık'taki Osmanlı dönemine ait tüm mezar taşları toplânarak Turgut Reis Camii'nin haziresine getirilmiştir [Yılmaz-Kaşıkcı, 2001]. Hazirede, camiden daha eski tarihli mezar taşları da bulunmaktadır ⁷.

⁷ Haziredeki en eski tarihli mezar taşı girişin hemen solundaki gösterişli olandır (Resim 4.120.). Caminin yeniden yapılışından daha eski tarihlidir. Okunuşu şöyledir: "hüvel bâkî / hânedân tecir-i hayretîye balçık iken / hânedan sermâyesin Hâk yoluna kıldı mîsâr /

Turgut Reis Camii'nin yeniden yapıldığı 1876 yılında, Anadolu'da ve Balkanlar'da da benzer biçimde camiler yapılmıştır. Turgut Reis Camii, Dobruca bölgesinin kuzeyinde, bugün Romanya sınırları içinde kalan Köstence'deki Hünkâr Camii (1896) ile özellikle cephe düzeni ve plân tipi bakımından benzerlikler göstermektedir. Her iki camide de pencere oranları, saçak silme profilleri aynıdır ve yine her iki camide de pencere altında dışta silme vardır. Turgut Reis Camii'nin özgün minaresinin benzerleri de sıkça görülmektedir. Razgrad Ahmet Bey Camii, Söğüt Hamidiye Camii, Malatya Yeni Cami, Ayvalık Hamidiye Camii, Bursa Ulu Camii'nin minareleri benzerdir (Bkz. EK-58).

Resim 4.115. Turgut Reis Camii, batı cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

mutaassıp olup târik-i Kâdîrîyye sıdk ile / fukarâya ümüdüm eylerdi îzâr-ı pişmâr / vech-i pâkında zor idip bir illet dâima / zâtına uyup mîsâl-i kevserdi ıstırâp / hayf kim bu müzmîn illet anu tazyîk edip / reis-i bâl-i ömrünü encâm kıldı târumâr / reisyâ tarihî fevtine hüznile yazdı kalem / olsun İsmâil tarih-i sakîn ve minel karar / sene 1278" (M1862)

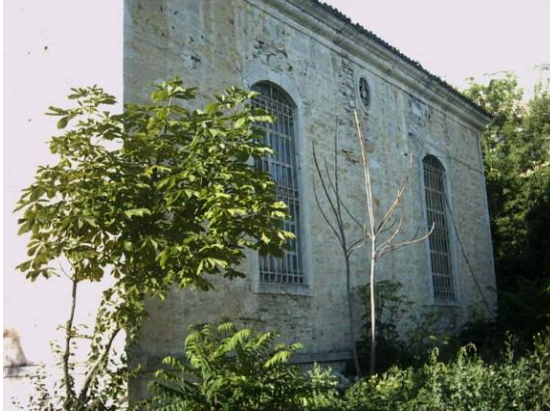
Resim 4.116. Turgut Reis Camii, kuzey cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.117. Turgut Reis Camii, kuzey cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.118. Turgut Reis Camii, kuzey ve batı cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

(a)

(b)

Resim 4.119. Turgut Reis Camii, a) güney cephe (M.E.Yılmaz, 2004)
b) hazîre (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.120. Turgut Reis Camii, mezar taşı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.121. Turgut Reis Camii,
batı cephe
(M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.122. Turgut Reis Camii, minare
(M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.123. Turgut Reis Camii, mihrap (M.E.Yılmaz, 2004)

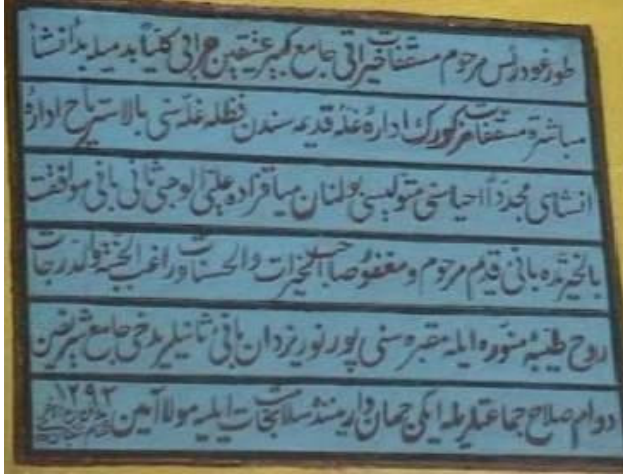
Resim 4.124. Turgut Reis Camii, mahfil (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.125. Turgut Reis Camii, kürsü (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.126. Turgut Reis Camii, kitâbelik (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.127. Turgut Reis Camii, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.128. Turgut Reis Camii, ahşap tavan (M.E.Yılmaz, 2004)

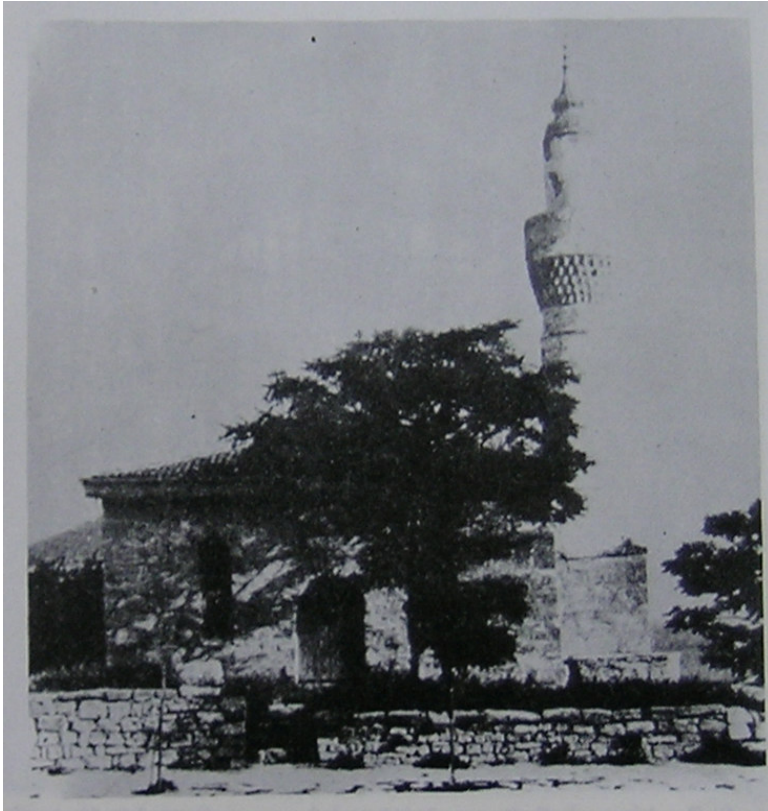
Resim 4.129. minare örnekleri

Resim 4.130. minare örnekleri

Resim 4.131. Turgut Reis Camii, eski fotoğrafi [33]

Resim 4.132. Turgut Reis Camii, eski fotoğrafi [33]

Resim 4.133. Turgut Reis Camii, restitüsyon modeli (1876'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.134. Turgut Reis Camii, restitüsyon modeli (1876'daki olası durumu)
(M.E.Yılmaz, 2006)

4.8. Habib Ağa Camii

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Fındıklı Köyü
Yapım	: Mehmet bin Habib Ağa, 19.yy
Onarım	: Hacı Hasan Ağa, 1860'lar
Mevcut durumu	: harap
Resim no	: Resim 4.135.-4.146.
Rölöve	: EK-64-65-66
Restitüsyon	: EK-67-68-69-70-71

Mimarî Özellikleri: Habib Ağa Camii, dıştan 11,60x8,70 m ölçülerinde dikdörtgen plânlı harim ile kuzeybatı köşedeki minareden oluşmaktadır. Harap durumdaki caminin, tavanı, çatısı ve son cemaat mahalli yok olmuş; minaresi ve duvarları ise kısmen ayakta.

Harim, düz ahşap tavanlı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde ikişer sıra pencere yer almaktadır. Alt sıra pencereler dikdörtgen, üsttekiler ise yarım daire kemerlidir. Güney cephede, mihrap üzerinde yuvarlak tepe penceresi bulunmaktadır. Güney cephesinde sol alt sıradaki pencere kapatılmıştır. Mihrap, beden duvarından öne doğru taşırılmıştır. Yarım daire plânlı nişi üzerinde yarım daire kemerli kavsarası bulunmaktadır. Yine, kible cephesinde, caminin güneydoğu köşesinde yarım daire plânlı bir niş mevcuttur. Doğu cephesinde de dikdörtgen bir kitap nişi bulunmaktadır.

On altıgen plânlı minare, caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Tümüyle kesme taş malzemeden yapılmış olan minarenin külahı yok olmuştur. Şerefenin taş korkuluklarının bir kısmı da yıkılmıştır. Harimden minareye geçiş, kadınlar mahfilindendir.

Malzeme ve Teknik: Cami, 78 cm kalınlığında taş duvardan yapılmıştır. Yapının içi sıvalıdır; cepheler ise kesme taş ile kaplanmış. Cephelerde, alt

sıra pencerelerin üstü ve altı ahşap hatıllarla geçilmiştir. Üst sıradaki kemerli pencerelerin hatılları ise kemerlerin üzengi noktasından başlamaktadır. Yapının çatı kaplamasının alaturka kiremit olduğu anlaşılmaktadır.

Süsleme: Habib Ağa Camii'ndeki en belirgin süslemeler kesme taş malzemeye yapılanlardır. İçbükey ve dışbükey profillere sahip saçak silmeleri ile yapıdaki köşe silmeleri göze çarpar. Cephelerde üst sıra pencerelerdeki kemerlerin kilit taşlarında üç yapraklı yonca motifi işlenmiştir. Kuzey cephede, giriş kapısının etrafı ve minare kaidesinin bitimi de kesme taş silme ile geçilmiştir. Camiden günümüze ulaşan diğer süslemeler ise kible cephesindeki alçı malzemeye yapılmış olan mihrap ve kitap nişidir.

Kitâbe: Caminin giriş kapısı üzerinde kitâbe yeri bulunmaktadır, fakat mevcutta bir kitâbe yoktur.

Restitüsyon ve Tarihlendirme: Ev.K.K.'da cami, Mehmet bin Habib Ağa Camii olarak kayıtlıdır [33].

Kuzey cephedeki izlerden, caminin son cemaat yeri olduğu anlaşılmaktadır. Minareye geçişin üst kattan olması, kadınlar mahfilinin var olduğunu göstermektedir.

İkizce Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camii (tamir 1868) ile Turpçular Köyü'ndeki Orta Mahalle Camii'ndeki (inşa 1864) alçı mihraplar ve minareler, Habib Ağa Camii'ndekilerle aynı mimarî özelliktedir.

Bu verilere göre caminin, Habib Ağa tarafından yaptırıldığını, Hacı Hasan Ağa tarafından da 19.yy'ın ikinci yarısında (1860'lı yıllarda) tamir ettirildiğini söyleyebiliriz. İkizce, Turpçular ve Fındıklı'daki camilerin mimarî özelliklerinin büyük benzerlikler göstermesi bu camilerin aynı usta tarafından yapıldığını – onarıldığını göstermektedir.

Resim 4.135. Habib Ağa Camii, genel görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.136. Habib Ağa Camii, genel görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.137. Habib Ağa Camii, kuzey cephe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.138. Habib Ağa Camii, doğu duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.139. Habib Ağa Camii, minareye geçiş (M.E.Yılmaz, 2004)

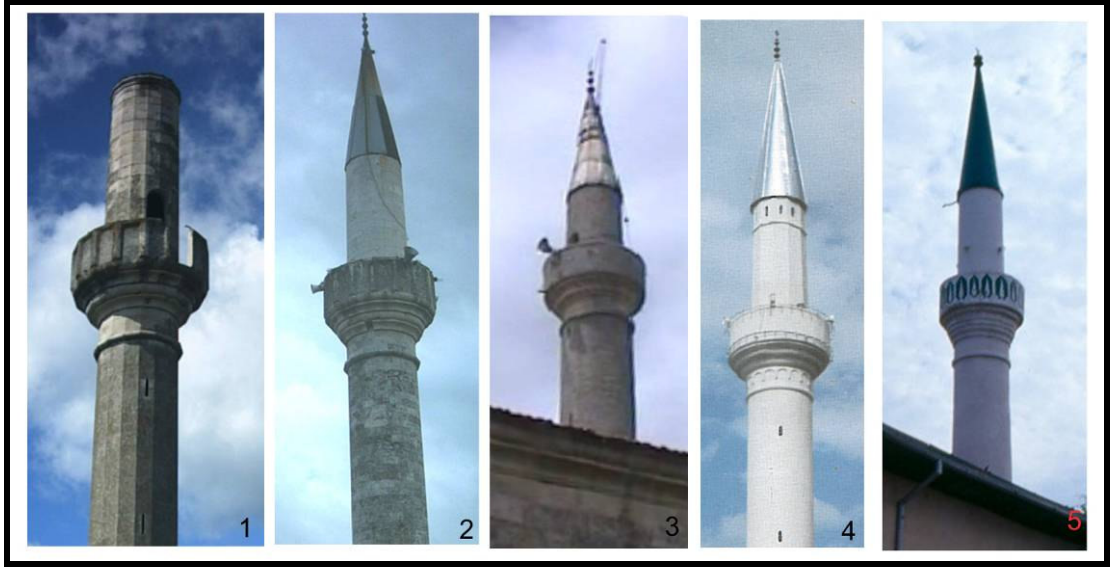
Resim 4.140. Habib Ağa Camii, kible duvarı (M.E.Yılmaz, 2004)

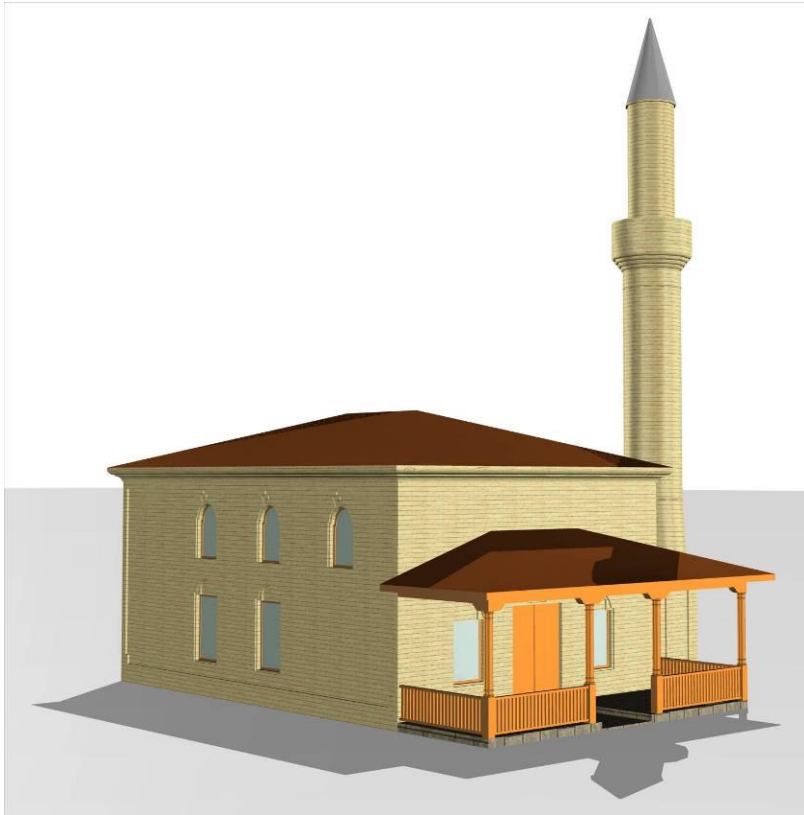
Resim 4.141. H.Ağa Camii, güneydoğu köşedeki alçı niş (M.E.Yılmaz, 2004)

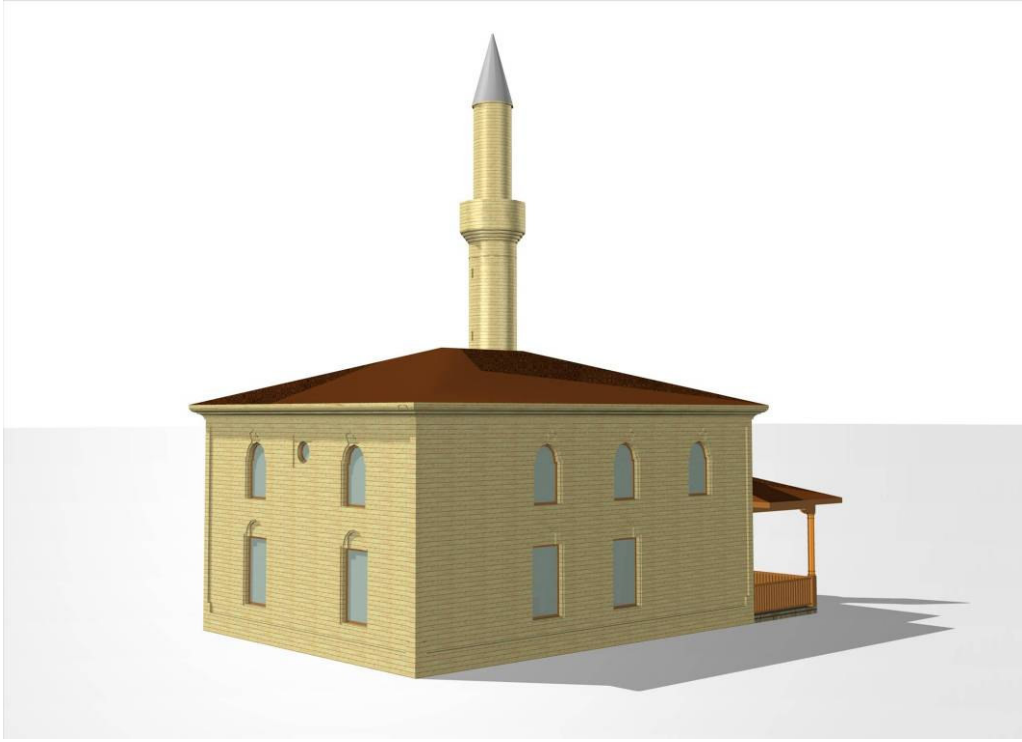
Resim 4.142. Habib Ağa Camii, minare (M.E.Yılmaz, 2004)

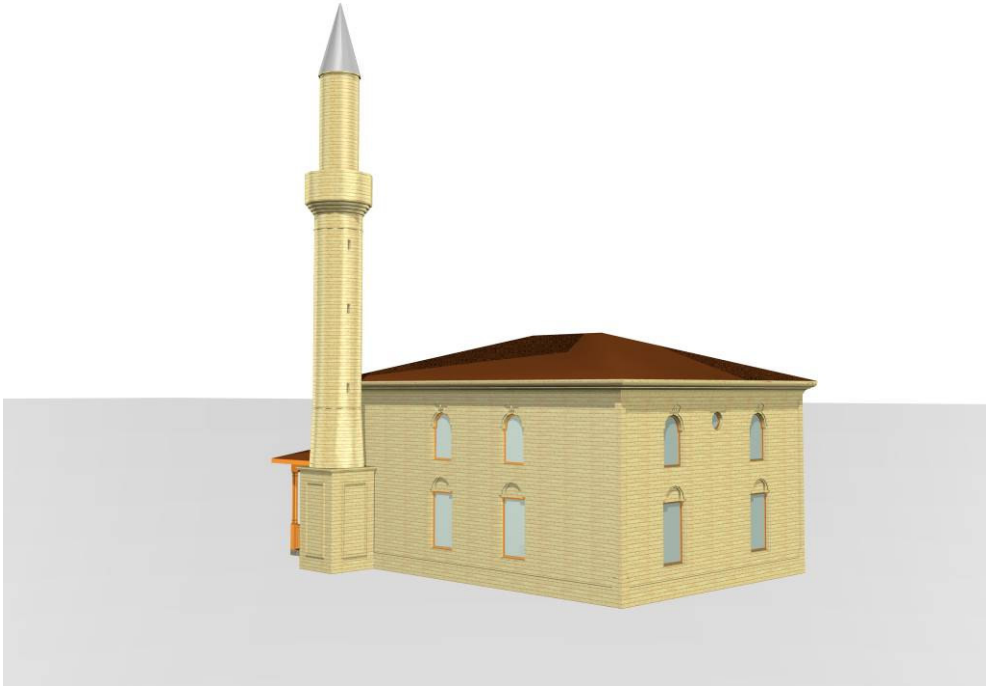
Resim 4.143. minareler 1. Habib Ağa Camii Camii, 2. İkizce Hacı Hasan Ağa Camii (1868), 3. Turpçular Hacı Hasan Ağa Camii (1864), 4. Kosova, Prizren, Terzi Memi Camii (1836) 5. Romanya, İshakça, Mahmut Yazıcı Camii (1863) [57-58]

Resim 4.144. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.145. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.146. Habib Ağa Camii, restitüsyon modeli (1860'lı yıllardaki olası durumu) (M.E.Yılmaz, 2006)

4.9. Kavarna Çeşmeleri

Eserin yeri	: Kavarna, şehir merkezi
Yapım	: 17.yy
Onarım	: 19.yy
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.147-4.160.
Rölöve	: EK-72
Restitüsyon	: EK-73

Mimarî Özellikleri: İkiz çeşme, eğimli arazideki bir istinat duvarına yan yana yapılan iki çeşmeden oluşmaktadır.

Kavarna çeşmeleri, tek yüzlü, iki lüleli, hazneli kır çeşmesi niteliğindedir. Toplam 16 yalaklı çeşmede, iki çeşme arasında sekiz yalak bulunmaktadır.

Soldaki çeşme, sağdakine göre daha küçüktür. 287 cm yüksekliğindeki cephe, kaş kemerli bir niş ile dışa taşırılmıştır. Kare şeklindeki ayna taşında tek oluk bulunan çeşmenin merkezinde sivri kemerli, 20 cm genişliğindeki sabunluk yer almaktadır. çeşme, 75 cm yüksekliğinde kesik piramit şeklindeki kesme taştan yapılmış üst örtüyle sonlanmıştır.

Sağdaki çeşme de diğeri gibi kaş kemerli bir niş ile cephe yüzeyinden dışa taşmış durumdadır. Bu çeşmede, iki oluk ve olukların üzerinde sivri kemerli iki sabunluk bulunmaktadır. Diğerinden farklı olarak bu çeşmede ayna taşı yoktur. Yine, haznenin üstü kesik piramit şeklinde kesme taş ile örtülüdür. Çeşme tümüyle kesme taştan yapılmıştır.

Kitâbe: Çeşmede kitâbe bulunmamaktadır.

Tarihlendirme ve Restitüsyon ve Değerlendirme: Çeşmelerden iki lüleli olana (sağdaki) ait, tarihi belli olmayan bir fotoğraf bulunmuştur. Bu fotoğrafın 1900'lere ait olduğunu tahmin etmekteyiz.

Benzer örnekleri esas alarak, kemer biçimine göre çeşmelerin 17.yy'da yapıldığını düşünmekteyiz. Önce iki lüleli çeşme yapılmış, daha sonra da çeşme sola doğru genişletilerek tek lüleli ikinci çeşme ilave edilmiştir.

Her iki çeşmedeki kesik piramit biçimindeki külahların özgün olmayıp sonradan ilave edildiklerini düşünüyoruz. Eski fotoğrafında külahlı biçimi görünmesine rağmen, taşların rengi ve örgü şekli çeşmelerin gövdedeki biçimleriyle farklıdır.

Resim 4.147. Kavarna Çeşmeleri'nden sağdakinin tarihi bilinmeyen bir fotoğrafı [41]

Resim 4.148. Kavarna Çeşmeleri, soldaki tek lüleli çeşme (B.Darcan, 2006)

Resim 4.149. Kavarna Çeşmeleri, sağdaki iki lüleli çeşme (B.Darcan, 2006)

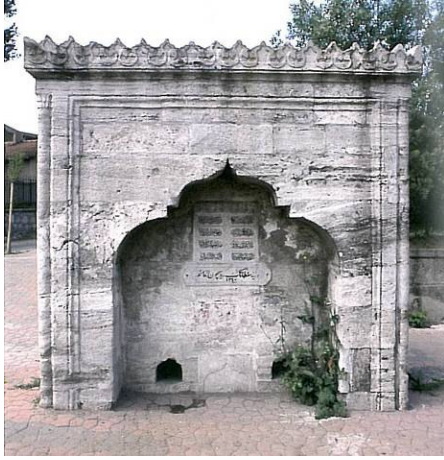
Resim 4.150. Edirne Şair Hayali Çeşmesi (tamir 1324/1906) [59]

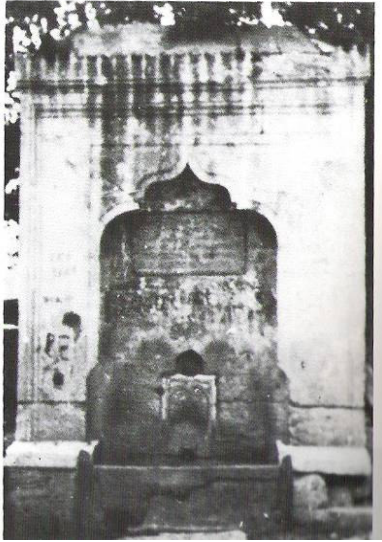
Resim 4.151. İstanbul'da Ebu Bekir Ağa Çeşmesi (1792) [60]

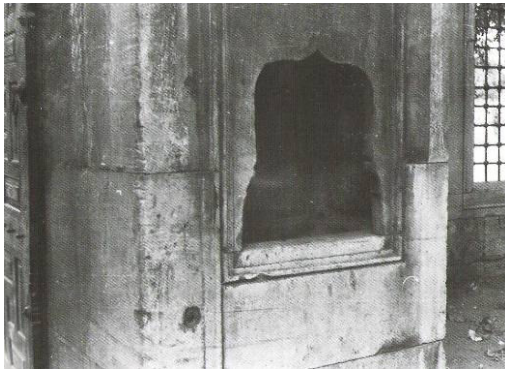
Resim 4.152. Yunanistan, Rodos'ta Değirmen Önü Çeşmesi [61]

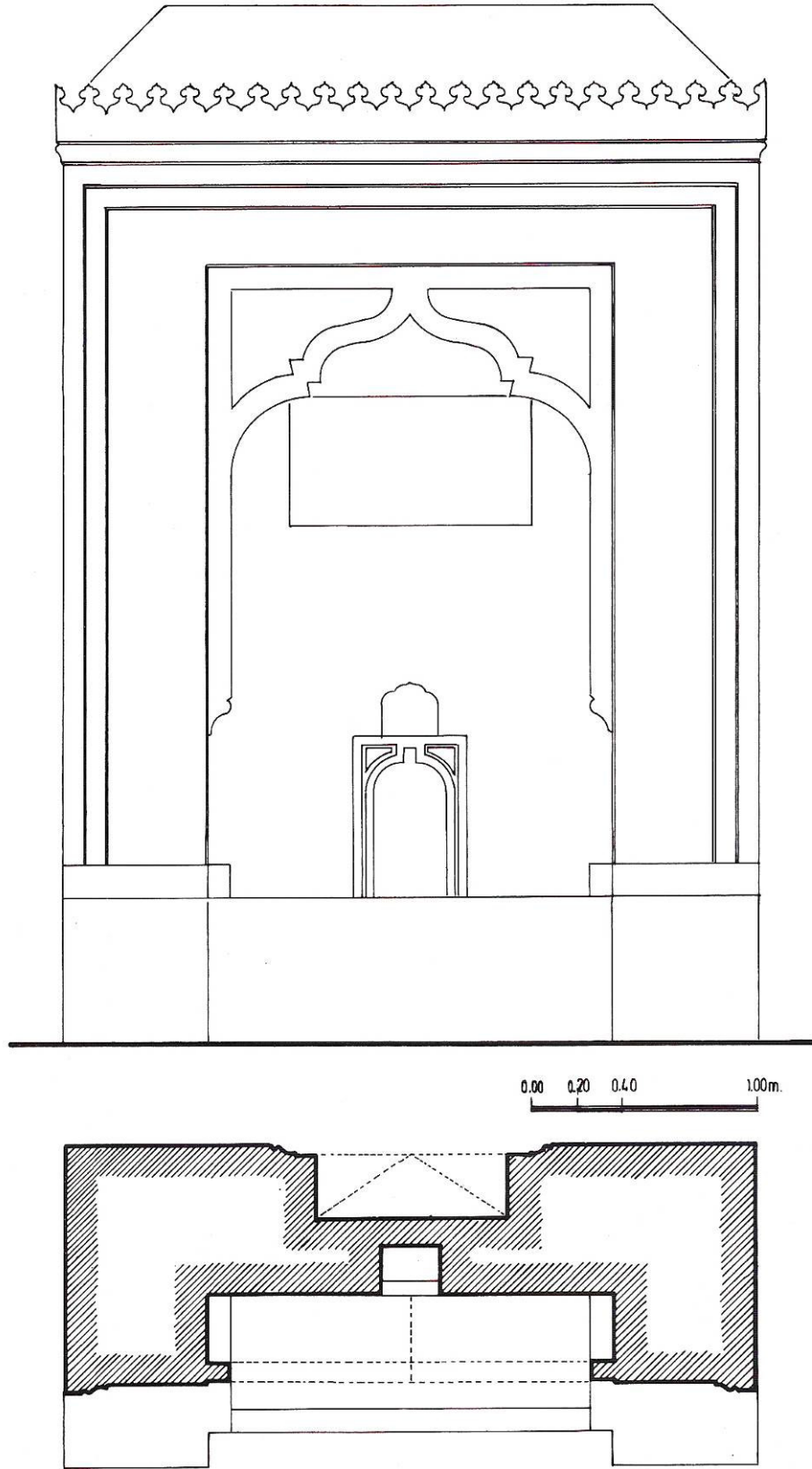
Resim 4.153. İstanbul'da Ahmet Ağa Çeşmesi (1741) [62]

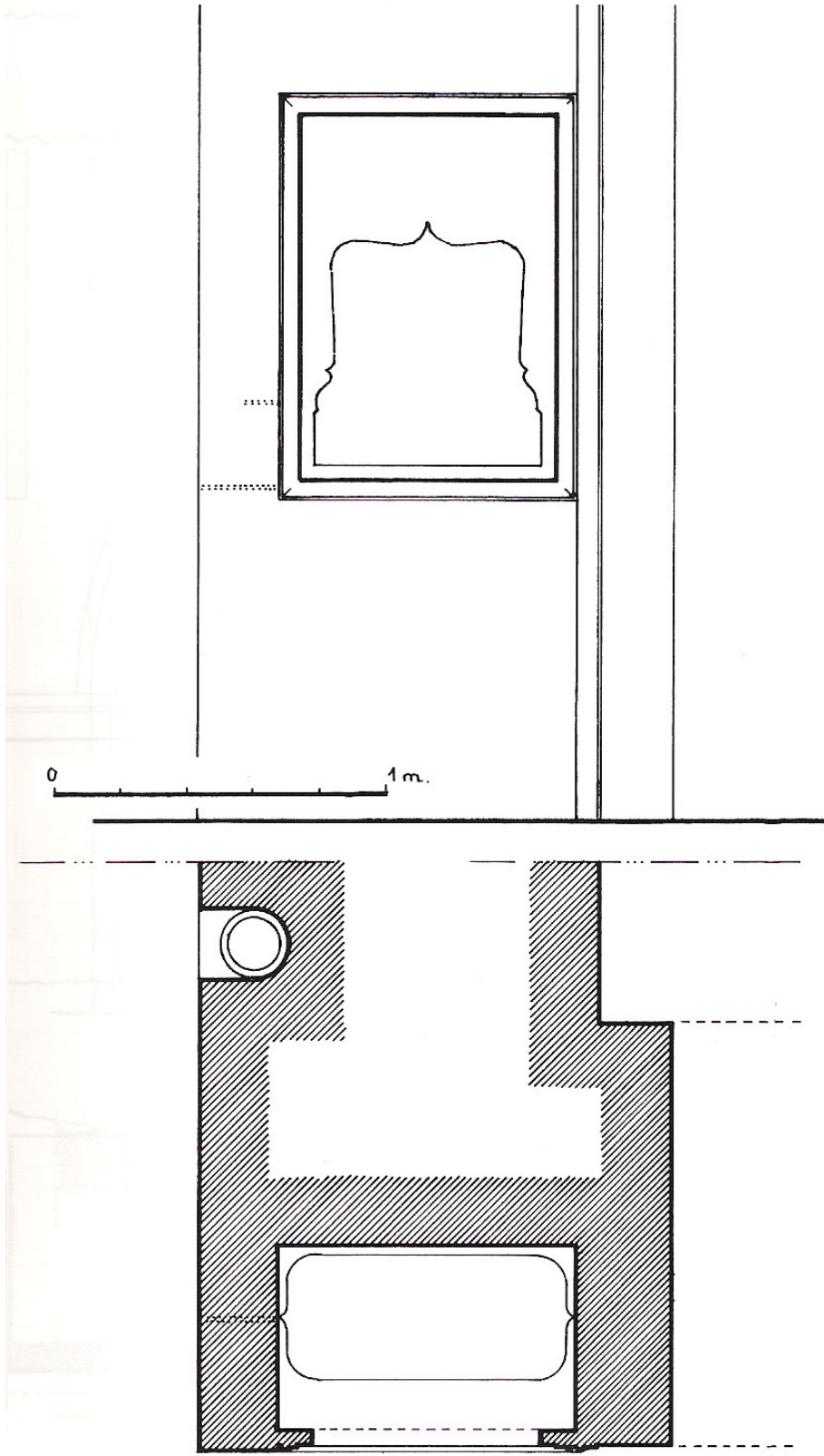
Resim 4.154. İstanbul'da Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1588) [63]

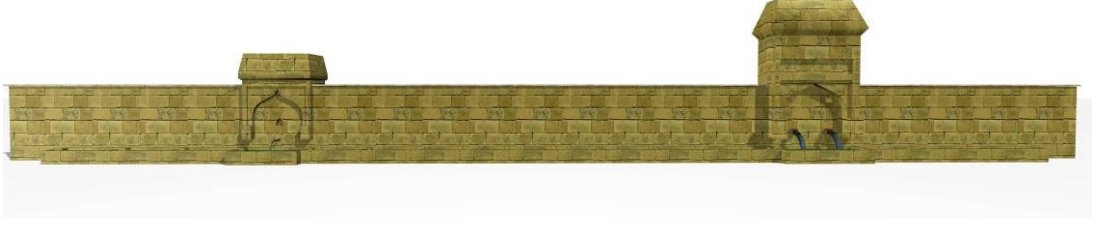
Resim 4.155. İstanbul'da Sultan Ahmet Camii, Avlu kapısında sağ çeşme (1617) [63]

Şekil 4.1. İstanbul'da Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1588) [63]

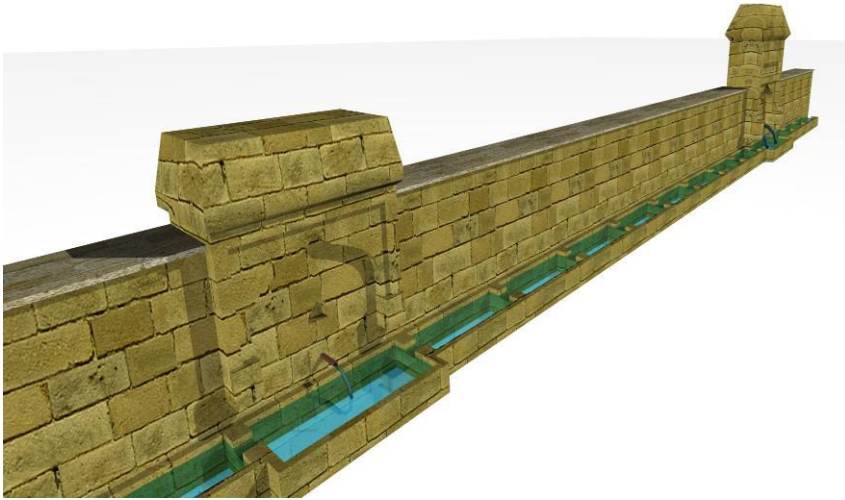
Şekil 4.2. İstanbul'da Sultan Ahmet Camii, Avlu kapısında sağ çeşme (1617)
[63]

Resim 4.156. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.157. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.158. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.159. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.160. Kavarna Çeşmeleri, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

4.10. İbrahim Ağa Çeşmesi

Eserin yeri	: Hacıoğlu Pazarcığı, Umur Fakih Köyü
Yapım	: Sadrazam Kapı Binbaşı İbrahim Ağa H1125 (1713)
Onarım	: köy halkı 20.yy
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.161.-4.166.
Rölöve	: EK-74

Mimarî Özellikleri: 222 x 100 cm ölçülerindeki yapı, tek cepheli, kır çeşmesi niteliğindedir. 5'i sağda, 7'si solda ve 1'i de merkezde olmak üzere, çeşmede toplam 13 yalak bulunmaktadır. Merkezdeki yalak, diğerlerine göre daha geniş ve yüksektir. Ayna taşı bulunmayan çeşmede, cephe, düz kemerli niş ile hafif dışa taşırılmıştır. 54 x 82 cm'lik kitâbeliğin sağında ve solunda kabartma şeklinde gül motifi bulunmaktadır. 273 cm yüksekliğindeki cephede, kitâbelik ile oluk arasında 20 cm genişliğinde kemerli bir sabunluk yer almaktadır. Çeşme tümüyle kesme taştan yapılmıştır.

Kitâbe: Çeşmede, talik üslupta yazılmış 54 x 82 cm'lik, 5 satırdan oluşan yapım kitâbesi yer almaktadır⁸:

- ۱- ومنل ماء كل شى ع
- ۲- منبع عين همم ينبوع جود كرم منهل ماء عنايتا بل خيرك ملهمى
- ۳- صدر عظم قپو بيكباشهسى ابراهيم اغا چشمه يابده قيلده احيا بو محل خرمى
- ۴- نوشه ايديد حضر اكه بوعين جانبغشك صوين اب حيوانچون تماشا ايتمدى عالمى
- ۵- زاع ايتمد قطره سن عيني دهدى تاريخيني قيلد اجرالطف ابراهيم اغا بو زمزمى

1. ve minel mai külli şey'in ayn
2. menbai ayni hemem yenbui cudi keramet
- münhel mai inayete bil hayrın melhemi

⁸ İbrahim Ağa Çeşmesi'nin kitâbesi M. Hakkı KONYALI tarafından okunmuştur.

3. sadrı azam kapı binbaşısı İbrahim Ağa
çeşme yaptı kıldı ihya bu mahalle hayrı
4. nuşe edeydi hazırana bu ayni canı buşşuğun suyun
ab-ı hayvançün temaşa etmezdi alemleri
5. zayi etmedi katresini ayni dedi tarihini
kıldı icra lütfü İbrahim Ağa bu zemzemi

Anlamı: Her şey sudan yaratılmıştır. Kaynağı aynı bu su (çeşme, insanlığa) büyük keramet/çözölmüş (yumuşak olan) bu su (çeşme) birçok hayrın mehlmidir (bu çeşmenin suyu birçok derde devadır). Sadrazam Kapı Binbaşısı İbrahim Ağa bu çeşmeyi yaptırmak bu mahalleye hayır yaptı (bu mahalleye bağışladı). Eğer bunun suyu ile yetinip buna sevinseydi hayvanlara su için birçok yer gezmezdi (çeşmeyi yapan kişi bununla yetinseydi hayvanlara su için bir çeşme yapmazdı). Bu çeşmeyi yaptırdığında “Bu çeşmenin bir damlasını bile israf etmeyiniz” diye söyledi. Bu inşasıyla İbrahim Ağa, (insanlığa) faydalı bir ikramda bulundu (Çok yararlı bir iş yapmış oldu).

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Kitâbenin son satırındaki “zayi etmedi katresini ayni dedi” ifadesinin ebcet hesabıyla karşılığı H 1125 (M1713) tarihidir.⁹ Umur Fakîh Köyü’ndeki Derviş Bey Mescidi’nin kitâbesine göre, cami H1128 / M1716 yılında İbrâhim Ağa tarafından tamir ettirilmişdir. Çeşmenin yapım tarihi ise 1713’tür. Bu bilgilere göre çeşmeyi yaptıran Sadrazam Kapı Binbaşısı İbrahim Ağa ile camiyi tamir ettiren İbrahim Ağa’nın aynı kişi olması muhtemeldir.

⁹ “zayi etmedi katresini ayni dedi” ifadesinin ebcet hesabı çözümlenmesi şu şekildedir:

[zayi ع (70) ا (1) ز (7)]

[etmedi د (4) م (40) ت (400) ي (10) ا (1)]

[katresini ن (50) س (60) ر (5) ط (200) ق (100)]

[ayni ي (10) + ن (50) + ي (10) + ع (70)]

[dedi د (4) ي (10) د (4)]

Olmak üzere toplamı 1125’tir.

Resim 4.161. İbrâhim Ağa Çeşmesi, genel görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.162. İbrâhim Ağa Çeşmesi, genel görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

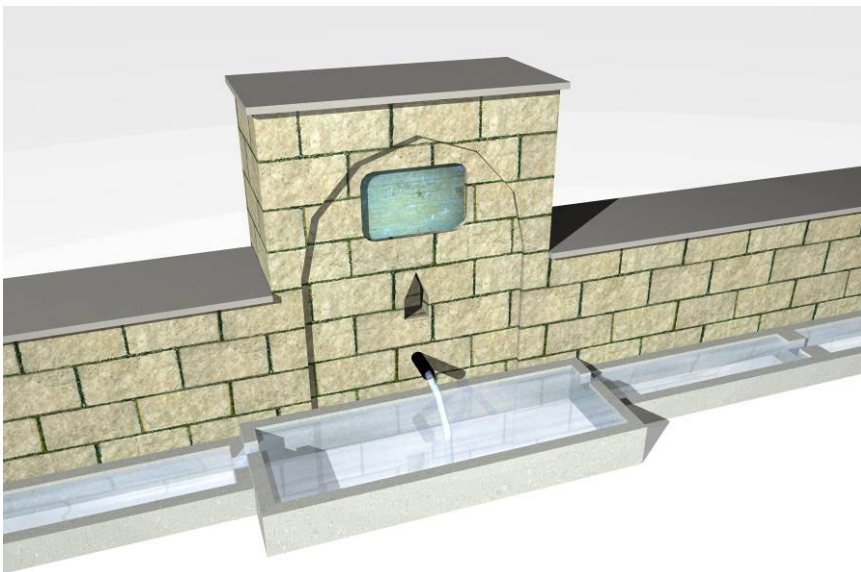
Resim 4.163. İbrâhim Ağa Çeşmesi, kitâbesi (M.İbrahimgil, 2004)

Resim 4.164. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.165. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.166. İbrâhim Ağa Çeşmesi, model (M.E.Yılmaz, 2006)

4.11. Akpınar Çeşmesi

Eserin yeri	: Balçık, şehir merkezi
Yapım	: es-seyyid Arap İsmail Alemdar 3 Şevval 1202 (7 Temmuz 1788)
Onarım	: İbiş zade Said, H1283 (1866)
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.167.-4.176.
Rölöve	: EK-75-76-77-78
Restitüsyon	: EK-79

Mimarî Özellikleri: 261 x 340 cm ölçülerinde, kare plânlı inşa edilmiş; tek yüzlü, hazneli, meydan çeşmesi niteliğindedir. 295 cm yüksekliğindeki çeşmenin arka cephesi 134 cm yüksekliğindeki istinat duvarına yaslanmaktadır. Ön cephenin ortasında, dışa taşırılmış ayna taşıyla birlikte, tek basamakla inilen oluk bulunmaktadır. Oluk, çeşmenin önünden geçen yolla aynı seviyede olmayıp, 42 cm çukurda kalmıştır. Çeşmenin su denetimi sol cephedeki kapaktan yapılmaktadır.

Çeşmenin ön cephesi, düzgün kesme taş ile diğer cepheler ise kaba yonu taş ile yapılmıştır. Ön cephenin sağ ve sol köşeleri dışa taşırılmış ve saçak silmesinin alt hizasından ikinci bir silme ile sonlanmıştır. Kitâbelik ile saçak profili arasında, cephenin simetri ekseninde, kabartma şeklinde üç kademeli gül motifi yer almaktadır. Çeşmenin dört cephesinde de taş duvarlar, üstte, kesme taştan, profilili saçak silmesiyle sonlandırılmıştır.

Kitâbe: Çeşmenin ön cephesinde, 60x100 cm ebatında onarım kitâbesi; sağ yan cephesinde ise 50x70 cm ebatında yapım kitâbesi bulunmaktadır.

Sağ yan cephede yer alan nesih üslupta yazılmış dört satırlık kitâbenin okunuşu şöyledir¹⁰:

۱-	ومنل ماء كل شی حی
۲-	صاحب الخیرات والحسنات اسیدعرب
۳-	اسماعیل علمدار ماء اقبوکار اچ افنلم عافیت اولسون
۴-	دیلرم باری خدادن د راغن جنت اولسون
۵-	۱۲۰۲ سنه ش ۳ فی

“Ve mine’l-mâ’i külli şey’in hây”

Sâhibu’l-hayrât vel hasenât es-seyyid Arâb

İsmâil Alemdar mai Akpınar iç efendim afiyet olsun

Dilerim bâri Hûdâdan durağın cennet olsun

fi 3 Şevval (Ş) 1202

Anlamı: Her şey sudan yaratılmıştır. Bu çeşmenin sahibi (yaptıranı) iyilikler sahibi ve peygamber soyundan olan sancak taşıyıcısı Arap İsmail’dir. Akpınar suyu için efendiler, afiyet olsun. Allah’tan dileğim; mekânın cennet olsun. 7 Temmuz 1788

Ön cephede, iki sütun ve beş satırlık talik üslupta yazılmış onarım kitâbesinin okunuşu şöyledir¹¹:

۱-	اقپکاردن اب الوب عرب علمدار کامران
	ایلدی بو چشمهء بیناد ایچردی تشنه کان
۲-	قالمدی بر قطره اب چوق سالر قالدی خراب
	اولمدی احیاسنه برکن موفق چوق ذمان
۳-	بولدی بر اب حدید مناا اییش ذاده سعید

¹⁰ Akpınar Çeşmesi’nin yapım kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL tarafından okunmuştur.

¹¹ Akpınar Çeşmesi’nin onarım kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL tarafından okunmuştur.

- ایلدی سعی مزید بولدی یکیدن چشمه جان
 -۴ اب کوثرله مکافات ایلسون ربّالمجید
 صاحب‌الخیراته ویروب بهشت ایچره مکان
 -۵ تاریخن جوهرله یاز فوزی خدایه قیل نیاز
 نوش‌ایدن عطشانده ویرسون حیات جاودان ۱۲۸۳

1. Akpınar'dan âb alub Arab Alemdâr Kâmurân
eyledi bu çeşme-i binada içerdi teşnekân
2. kalmadı bir katre âb çok salalar kaldı harâb
olmadı ihyâsına bir iken muvaffak çok zamân
3. buldu bir âb-ı hadîd menea İbiş zâde Said
eyledi sâi mezîd buldu yeniden çeşme cân
4. âb-ı kevserle mükâfat eylesin Rabbül mecîd
sâhibûl hayrâtına verip bahşet içre mekân
5. tarihin cevherle yaz fevz-i hûdaya kıl niyâz
nûşeden atşânede versün hayat cavidân 1283

Anlamı: Arap Alemdar (bayrak taşıyıcısı) Kâmurân, bu suyu Akpınar'dan alıp büyük bir zevkle ve istekle bu çeşmeyi (çeşme binasını) yaptırdı. Bu çeşmeyi çok açarsanız (gereksiz yere kullanıp israf ederseniz) bir damla suyu kalmaz, çoğu zaman kimse buna dikkat edemedi. (Önceleri bu çeşmenin bir musluğu yoktu, bundan dolayı suyu boşa akar giderdi ve yaz ortasında suyu tükeniverirdi). İbişzade Said bu çeşmenin demir kısmını (kurnasını) yaptırdı, böylece Said, büyük bir iş başarmış oldu ve çeşme can buldu (suyu kesilmez oldu ve insanlığa sürekli yararlı olmaya başladı). Azametli ve şerefli olan Allah'ım onu cennetteki en güzel suyla (kevserle) ödüllendirsin. Allah, bu hayır sahibine cennetinde güzel bir mekân (yer, köşk) versin. Bu tarihi (1283'ü) altın harflerle yaz (Allah'a içtiğin su için sonsuz şükürler et). Allah ona sonsuz mutluluk ve hayat versin. 1283/1866

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Kitâbelerden anlaşıldığına göre çeşme 3 Şevval 1202 (7 Temmuz 1788) tarihinde es-seyyid Arap İsmail Alemdar tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra H1283 / M1866 yılında İbiş zade Said tarafından onarılmıştır.

Akpınar Çeşmesi'nin meydan çeşmesi olması dolayısıyla özgün halinde çevresinin açık olduğunu, zaman içinde arka cepheye istinat duvarlarının eklendiğini düşünmekteyiz. Çeşmenin sadece ön cephesinin kesme taş kaplama olması, ilk yapıldığında moloz taştan yapıldığını, 1866'daki onarımda da ön cephesinin kesme taş kaplama yapıldığını göstermektedir.

Resim 4.167. Akpınar Çeşmesi, ön görünüş (B.Darcın, 2006)

Resim 4.168. Akpınar Çeşmesi, ön görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.169. Akpınar Çeşmesi, sağ yan görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.170. Akpınar Çeşmesi, sağ yan cephedeki inşa kitâbesi
(B.Darcan, 2006)

Resim 4.171. Akpınar Çeşmesi, tamir kitâbesi (B.Darcan, 2006)

Resim 4.172. Akpınar Çeşmesi, çeşmenin üstündeki silmeler
(M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.173. Varna'da Türk Konağı (1860) [64]

Resim 4.174. Varna'da Türk Konağı Çeşmesi [65]

Resim 4.175. Akpınar Çeşmesi, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.176. Akpınar Çeşmesi, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

4.12. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi

Eserin yeri	: Balçık, şehir merkezi
Yapım	: 19.yy
Onarım	: Balçıklı Böcek zâde Hacı İbrâhim Ağa, H1275 (1859)
Mevcut durumu	: kullanılıyor
Resim no	: Resim 4.177.-4.185.
Rölöve	: EK-80
Restitüsyon	: EK-81

Mimarî Özellikleri: Halen kullanılmakta olan Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, tek cepheli, kır çeşmesi niteliğindedir. Altı adet yalak bulunan çeşmenin arka cephesinde, boydan boya bir istinat duvarı uzanmaktadır. 360 cm yüksekliğindeki cephe, köşe ve saçak silmeleriyle ana cephe yüzeyinden öne taşırılmıştır. Kitâbelik ile lüle arasında 38 cm genişliğinde kare kesitli sabunluk yer almaktadır. Çeşme tümüyle kesme taştan, istinat duvarları ise moloz taştan yapılmıştır.

Kitâbe: Çeşmenin ön cephesindeki nesih üslubunda yazılmış beş satırlık kitâbenin okunuşu şöyledir¹²:

صاحب الخيرات	—۱
بالجفلى بوجك ذاده حاجى ابراهيم اغا	—۲
صاحب الخير دفتر ينه قيدايده انى خدا	—۳
ايلدى چشمى چاتال مجدد ابنا	—۴
ال طاسى ايچ صويى جملة الهى ايله دعا ۱۲۷۵	—۵

Sâhibûl hayrât

Balçıklı Böcek zâde Hacı İbrâhim Ağa

¹² Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi'nin kitâbesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Z. İBRAHİMGİL tarafından okunmuştur.

Sâhibu'l-hayır defterine kayd ide onu Hûdâ
 Eyledi çeşmeye çatal müceddiden âbınâ
 Al tası iç suyu cümleten ilâha eyle dua
 1275

Anlamı; Allah, iyilik sahibi Balçıklı Böcek zâde Hacı İbrahim Ağa'yı iyilik defterine kaydetsin. Çeşmeye yeniden su getirdi (suyu ikiye çıkardı) . Tası al, su iç ve Allah'a dua et.

Tarihlendirme ve Restitüsyon: Çeşmenin, H1275 / M1859 yılında Balçıklı Böcek zâde Hacı İbrahim Ağa tarafından onarıldığı kitâbeden anlaşılmaktadır.

Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi'nin ilk yapıldığında kır çeşmesi tipinde olması nedeniyle etrafının açık olduğunu, zaman içinde şehir içinde kaldığını ve istinat duvarı yapıldığını düşünmekteyiz. Benzer örneklerde de çeşmelerin çevresi açık konumdadır.

Resim 4.177. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, genel görünüş (B.Darcan, 2006)

Resim 4.178. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, genel görünüş (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.179. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, oluk (M.E.Yılmaz, 2004)

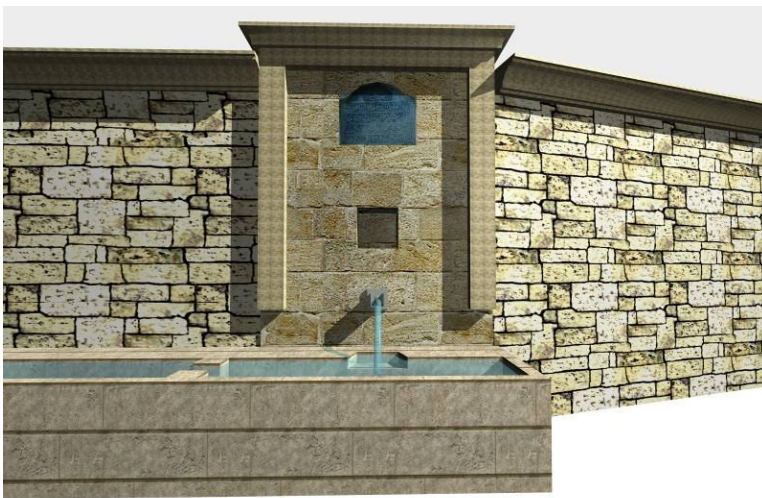
Resim 4.180. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 4.181. Edirne, Hadım Ağa Çeşmesi (1868) [59]

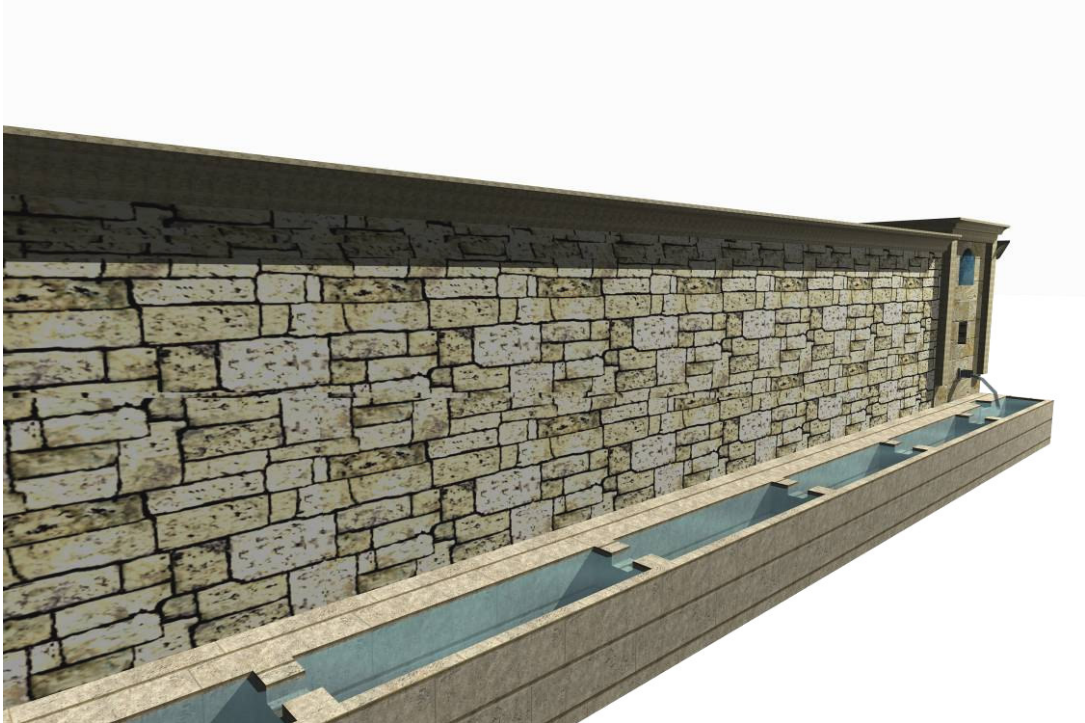
Resim 4.182. Edirne, Asım Paşa Çeşmesi (1872) [59]

Resim 4.183. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.184. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

Resim 4.185. Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, rölöve modeli (M.E.Yılmaz, 2006)

5. BÖLGEDEKİ DİĞER YAPILAR

5.1. Akyazılı Sultan Asitanesi

Balçık ile Varna arasında Batovo (Obroçişte) köyü'nde yer alan Akyazılı Sultan Asitanesi, biri türbe, diğeri imaret olmak üzere iki binadan oluşmaktadır. Osmanlı devri Türk sanatının klâsik çağında inşa edildiğinden Türk tekke mimarîsinin oldukça eski örneklerinden ve Anadolu'dan uzanan zengin bir tesis zincirinin sadece bir halkası ve en muhteşemlerinden biridir [66].

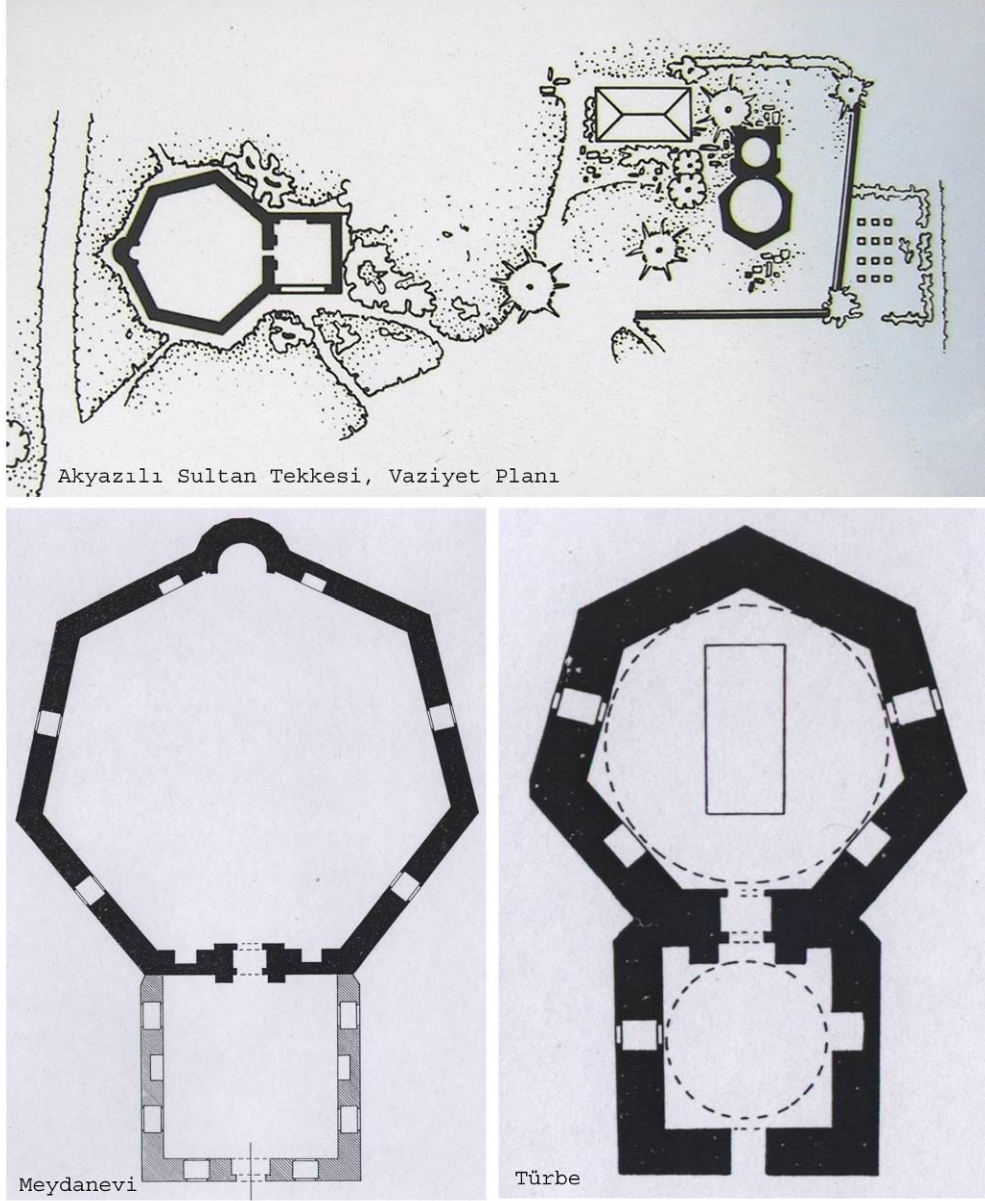
Akyazılı Sultan Türbesi, S.EYİCE ve M.K. DÜRÜST tarafından ayrıntılı bir şekilde incelendiği için kataloğa alınmamıştır [40,67].

Resim 5.1. Akyazılı Sultan Türbesi [68]

Resim 5.2. Akyazılı Sultan Tekkesi, İmaret [64]

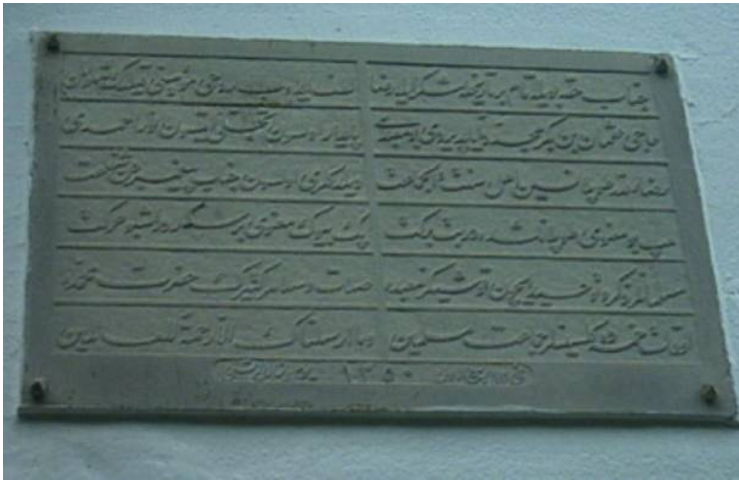
Şekil 5.1. Akyazılı Sultan Tekkesi [67]

5.2. Hacı Osman Camii

Hacı Osman Camii, Hacıoğlu Pazarcığı'nda şehir merkezinde yer almaktadır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde yapılmasına rağmen, Osmanlı mimarî geleneğine göre yapılmıştır. Giriş cephesindeki Osmanlıca kitâbeye göre yapım tarihi 1350/1933'tür. Tek kubbeli caminin güney cephesinde güneş saati vardır.

Resim 5.3. Hacı Osman Camii, genel görünüşü (M.E.Yılmaz, 2004)

Resim 5.4. Hacı Osman Camii, kitâbe (M.E.Yılmaz, 2004)

5.3. Saat Kulesi

Osmanlı döneminde yapıldığı tahmin edilen Dobriç'teki saat kulesi, zaman içinde, çeşitli onarımlarla özgün halinden uzaklaştırılarak, çan kulesi eklenmiştir.

Resim 5.5. Hacıoğlu Pazarı, saat kulesi, eski fotoğraf [69]

Resim 5.6. Hacıoğlu Pazarı, saat kulesi (M.E.Yılmaz, 2004)

5.4. Aslanlı Çeşme

Cephesinde *aslan* rozeti bulunmasından dolayı Aslanlı Çeşme olarak isimlendirdiğimiz yapı, Hacıoğlu Pazarcığında, şehir merkezinde yer

almaktadır. Yapım tarihi belli olamayan ve günümüzde kullanılmayan bu çeşmenin 20.yy'ın başlarında yapıldığını tahmin etmekteyiz.

Tek yüzlü sokak çeşmesi niteliğindeki Aslanlı Çeşme'nin, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihlere denk gelen 19.yy sonları ile 20. yy'ın başlarında, geçiş döneminde yapıldığını düşünmekteyiz. Mimarî özellikleri bakımından Tekke Camii Çeşmesi ile benzerlikler göstermektedir.

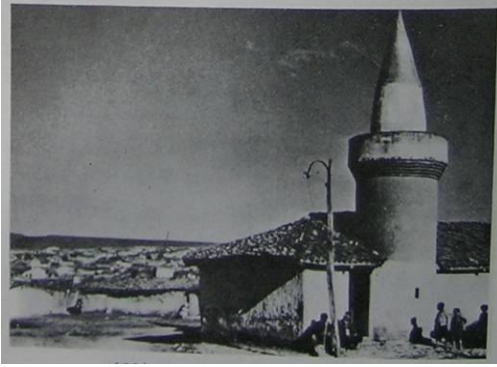
Resim 5.7. Aslanlı Çeşme (B.Darcan, 2006)

5.5. Günümüze Ulaşmayan Yapılar

Tez çalışması sırasında, çeşitli yayınlardan eski fotoğrafları elde edilen fakat günümüze ulaşmayan yapılar tespit edilmiştir. Bu yapılar şunlardır:

Resim 5.8 Hacıoğlu Pazarcığı'nda Cami [33]

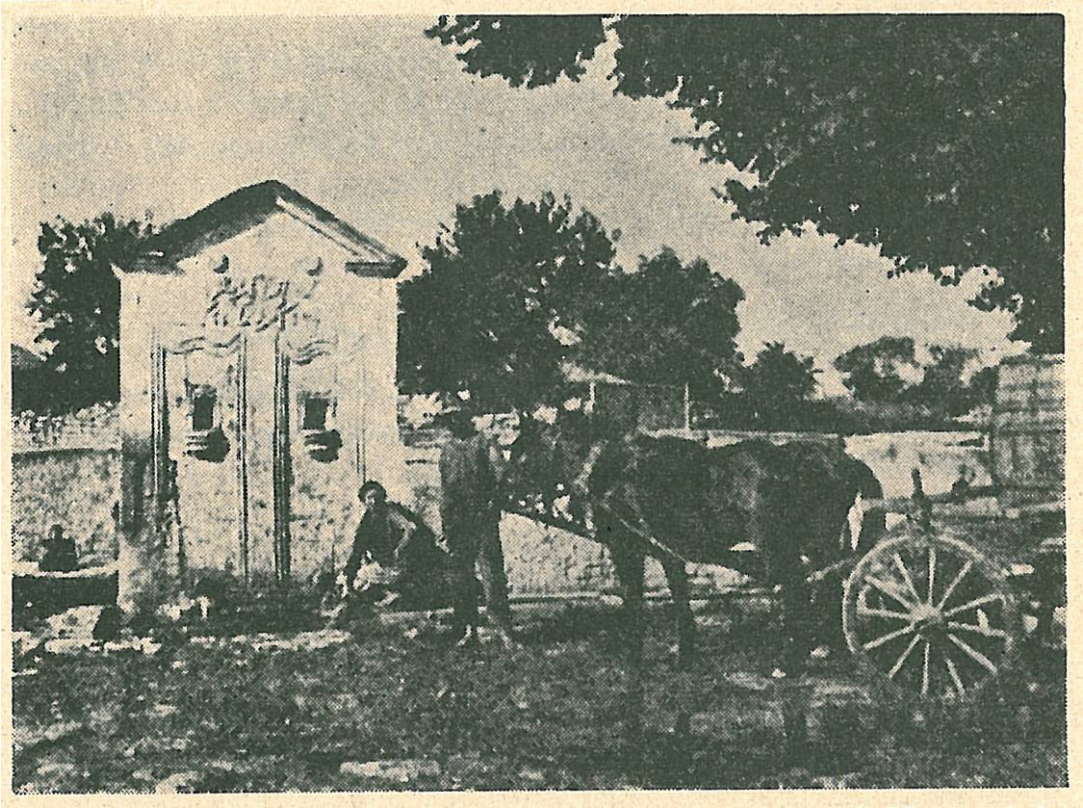
Resim 5.9 Hacıoğlu Pazarcığı'nda Cami [33]

Resim 5.10. Hacıoğlu Pazarcığı'nda Cami [33]

Resim 5.11. Hacıoğlu Pazarcığı'nda çeşme [69]

Resim 5.12. Gavursuyu Köyü'nde bir çeşme [8]

6. GENEL DEĞERLENDİRME

Bulgaristan'da ve Hacıoğlu Pazarcığı'nda 13.yy'dan 20.yy'ın başlarına kadar geçen sürede inşâ edilmiş mimarî eserler içerisinde camiler ve çeşmeler önemli yer tutmaktadır. Ne yazık ki, günümüze ulaşabilen bu eserlerin yanı sıra, birçoğunun da yıkılarak ya da bilinçli bir şekilde yıktırılarak ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Tez çalışması kapsamında incelenen yerlerdeki günümüze ulaşabilen eserlerin bir kısmı ya özgün durumunu yitirmiş ya da ilâveler ve yapılan bilinçsiz onarımlar sonucunda tarihî değerleri zarara uğratılmıştır.

6.1. Plan ve Mekân Özellikleri

6.1.1. Mescit ve camiler

Tez çalışmasında katalog kapsamında incelenen 8 cami mescit-cami bulunmaktadır. Bu camilerin büyük bir kısmı 19. yy'a ait olmakla birlikte, en erken tarihli caminin 1299 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu grup içinde yer alan ve erken tarihli olan bir diğer cami de 15.yy'a tarihlenmektedir.

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki 19. yy'a ait camilerin tümü, mihrap yönüne dik uzanan dikdörtgen planlı yapılardır. Bu eserler, yığma beden duvarına sahip, içte düz ahşap tavanlı, dışta ise kırma çatıyla örtülü, ahşap kadınlar mahfili ve ahşap direkli son cemaat yeri bulunan yapılardır.

Bilindiği gibi, Anadolu'dan Balkanlar'a doğru Türk nüfusla birlikte, inanç ve buna bağlı yapı kültürü de götürülmüştür. Bu durumun somut göstergesi olarak Anadolu'da ve Balkanlar'da 14. yy'dan 20. yy'a kadar olan süreçte inşa edilmiş camilerin arasında, Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilere benzer biçimde pek çok yapıyla karşılaşmak mümkündür. Bunlar arasında Genbemüz'de Samsa Çavuş Camii (13.yy), Beypazarı'nda İncili Cami, Göynük'te Süleyman Paşa Camii (14.yy), Ermenek'te Akça Mescit (1300),

Kastamonu Kemah Köyü'nde Halil Bey Camii (1363), Safranbolu'da Tabakhâne Camii gibi yapılarla Balkanlar'da yer alan Bulgaristan Hasköy'de Eski Cami (1395), Bulgaristan Gabrovo'da Rahova Köyü Camii (19.yy), Bulgaristan Lofça'da Üstüreç Köyü Camii (19.yy), Bulgaristan Lofça'da Bornina Köyü Camii (19.yy), Makedonya Üsküp'te Hüseyin Bey Camii, Romanya'da İshakçı Camii (19.yy), Bulgaristan Karlova'da Yalı Camii, Kosova'da Prizren Terzi Memi Camii, Sırbistan Niş'te İslâm Ağa Camii, Sırbistan Preşova'da Cami-i Atîk gibi örnekler sayılabilir.

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerin girişleri, çoğunlukla kuzey duvarının ortasından açılmıştır. İsmail Efendi Camii ve Tekke Camii'nde, harime giriş kuzey duvarının ortasında değil, batı köşesine yakın tutulmuştur. İkizce Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camii'nde günümüze özgün haliyle ulaşan ahşap direkli son cemaat yeri bulunmaktadır. İsmail Efendi Camii'nin, Hacı Ömer Ağa Camii'nin ve Turpçular Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camii'nin özgün halinde açık olan son cemaat yeri sonradan kapatılmıştır. Derviş Bey Mescidi ve Habib Ağa Camii'nde ise son cemaat yeri harap olmuştur.

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerin genellikle, kuzeybatı köşelerine yerleştirilmiş, tek şerefeli minareleri vardır. Derviş Bey Mescidi ile İsmail Efendi Camii'nde minareye ait herhangi bir iz yoktur. Hacı Ömer Ağa Camii ve Tekke Camii ise özgün halinde minareli olup, minareleri sonradan yıkılmıştır. İsmail Efendi Camii'ne ve Hacı Ömer Ağa Camii'ne, sonradan, yapıdan ayrı olacak biçimde metal konstrüksiyonlu minare yapılmıştır.

6.1.2. Çeşmeler

Osmanlı kentlerinin fiziki yapısında çeşmeler önemli bir yere sahiptir. Mahalle dokusunun oluşumunda ve gelişiminde çeşmeler belirleyici unsurlardan biridir. Şehrin en elverişli yerlerinde inşa edilen ve halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmelerde, hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş, hem de estetik değerler sergilenmiştir.

Hacıoğlu Pazarcığı'nda Osmanlı döneminden günümüze ulaşan 6 çeşme bulunmaktadır. Bununla birlikte, bölgede daha fazla çeşmenin olması gerektiği bilinmektedir. Evliyâ Çelebi, 1652 yılında Hacıoğlu Pazarcığı'nın merkezinde 9 çeşme bulunduğunu bildirmektedir (bkz. 3.2.2. Evliyâ Çelebi). Bu çeşmelerin bir çoğu günümüze ulaşamamıştır.

Tez çalışması kapsamında incelenen çeşmelerin tümü tek cephelidir. Mevcut çeşmeler arasında; hazneli meydan çeşmesi ve kır çeşmesi niteliğindeki çeşmeler yer almaktadır. Tekke Çeşmesi hâricindeki diğer çeşmeler halen kullanılmaktadır.

Balçık'taki Akpınar Çeşmesi ile Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, köşe ve saçak silmeleriyle kuşatılmış cephelere sahiptir. Umur Fakîh Köyü'ndeki İbrahim Ağa Çeşmesi'nde ise cephe yarım daireli kemerle hafifçe öne taşırılmıştır. Tekke çeşmesi ile Kavarna Çeşmeleri'nde ise cephe yüzeylerindeki kemerler dört merkezli kaş kemer biçimindedir. Akpınar Çeşmesi'nin dışındaki diğer çeşmelerde lüenin hemen üstünde bir niş (sabunluk) bulunmaktadır.

Varna'da günümüzde Etnoğrafya Müzesi olarak kullanılan Türk Konağı'nın (1860) bahçesindeki çeşme ile Akpınar çeşmesi muhtemelen aynı usta tarafından yapıldığı için büyük benzerlikler göstermektedir. Köşe ve saçak silmeleri iki çeşmede de birbirinin aynısıdır.

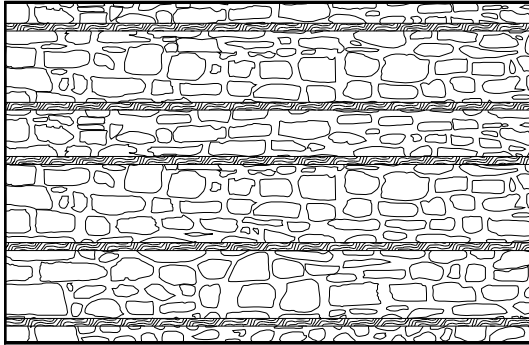
6.2. Malzeme ve Teknik

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki mescit-camiler ile çeşmelerin yapımında, taş, ahşap, tuğla, kerpiç, harç, demir, kurşun, kiremit ve alçı türündeki yapı malzemeleri sıklıkla kullanılmıştır.

Türk mimarisinde taş malzemenin ayrı bir önemi ve yapı geleneğinde yaygın bir kullanımı vardır. Katalog kapsamında incelenen eserlerin tümü de farklı tekniklerde taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Yapılarda kullanılan taş

malzeme, kesme, ince-kabayonu ve moloz türündedir. Duvarlarda, geçiş elemanlarında, kapı ve pencere sövelerinde, minarelerde ve mihraplarda taş malzemeye yer verilmiştir.

Habib Ağa Camii'nde, Turgut Reis Camii'nde, Hacı Ömer Ağa Camii'nde, İkizce Köyü ile Turpçular Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camileri'nde duvarlarda kesme taş malzeme kaplama olarak kullanılmış, orta ve iç kısımları ise moloz örgüyle yapılmıştır. Derviş Bey Mescidi, Tekke Camii ve İsmail Efendi Camii'nde ise duvarlar tümüyle moloz örgülü ve ahşap hatıllı olarak inşa edilmiştir. Camilerdeki saçak silmeleri ile çeşmelerdeki köşe ve saçak silmeleri de profil kesme taştan yapılmıştır. Çeşmelerin cepheleri ise düzgün kesme taş örgülüdür.

Şekil 6.1. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen ahşap hatıllı moloz taş duvar örgü

Türk mimarisinde taş malzemeden sonra en çok kullanılan malzeme *ahşaptır*. İncelenen camilerin tümünde örtü ahşaptır. Döşemelerde, çatı iskeletinde, kapı ve pencere doğramalarında, kadınlar mahfilinin iskeletlerinde, merdivenlerde, son cemaat yerinin direklerinde, korkuluklarda, minberlerde ve kapı-pencere açıklıklarında lento olarak ahşap malzeme kullanılmıştır. Taş duvar örgülerinde hatıl ve kuşak olarak da kullanılmıştır. İsmail Efendi Camii'nde, Habib Ağa Camii'nde, Derviş Bey Mescidi'nde ve Tekke Camii'nde cephelerde hatıllar bellidir.

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki eserlerde, *tuğla* malzeme, taş ve ahşap kadar yoğun olmamakla birlikte nadiren kullanılmıştır. Turpçular Köyü'ndeki Hacı Hasan Ağa Camii'nin minare gövdesi, Tekke Camii'nin kirpi saçakları ve Habib Ağa Camii'ndeki mihrap üstü tepe penceresi tuğladan yapılmıştır.

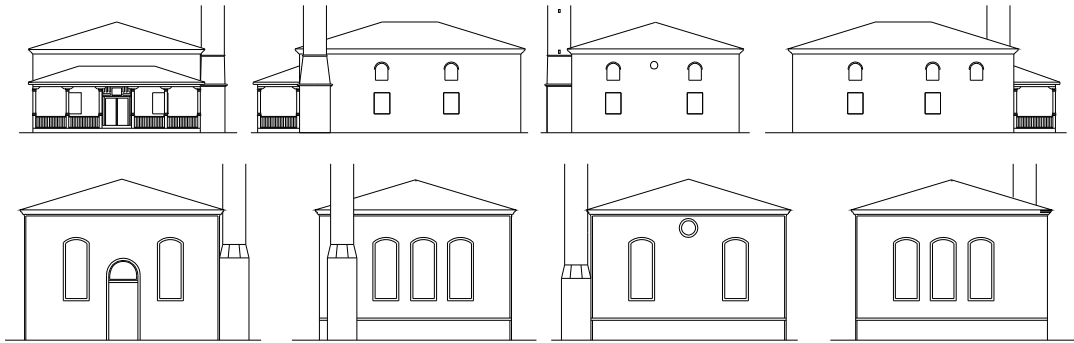
Hımış yapı geleneği içerisinde kullanılan *kerpiç* yapı malzemesi, Hacıoğlu Pazarcığı'nda incelenen eserlerde yalnızca Turpçular ve Esirce köylerindeki mektep olarak kullanılmış olan tek katlı yapıların duvar örgüsünde görülmektedir. Tez çalışmasında incelenen eserlerin tümünde hem bağlayıcı malzeme olarak, hem de sıva olarak *harç* kullanılmıştır. Yapılarda, kenet yapımında, pencere parmaklıklarında, kapılarda ve pencerelerde menteşe-kilit aksamında ve çeşmelerde *demir* kullanılmıştır. Minare külahları da *kurşun levha* ile kaplanmıştır. Katalog bölümüne incelenen yapılarda, *alçı* malzeme, kalıplama tekniğinde mihraplarda, sıva malzemesi olarak iç mekânlarda kullanılmıştır.

Beylikler devri mimarisinde kubbe, tonoz gibi eğrisel yüzeylerin dahi kiremitle kaplandığı, kurşun kullanımına ise sonradan geçilerek Osmanlı mimarisinin karakteristik malzemesi haline getirildiği bilinmektedir. Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camiler ise kubbeli olmayıp, ahşap kırma çatılı olduğundan örtü malzemesi olarak daima oluklu kiremit kullanılmıştır. Ancak yakın zamandaki onarımlarla, oluklu (alaturka) kiremit yerini Marsilya tipi kiremite bırakmıştır.

6.3. Mimarî Elemanlar

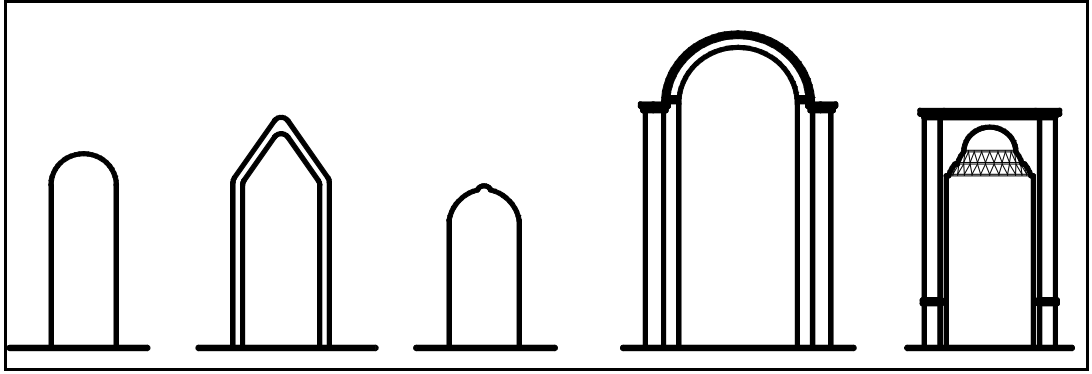
Hacıoğlu Pazarcığı yapılarında girişler, genellikle cephe yüzeyinden çıkıntı yapmayan, dikdörtgen bir yüzeyin içerisinde düz lentolu açıklıklardan ibaret olup, önemli süsleme özellikleri göstermezler. Yalnızca, Turgut Reis Camii'nin harime giriş açıklığı yarım daireli bir kemerle geçilmiştir. İncelenen camilere, çift kanatlı tek bir *kapıdan* girilmektedir.

Katalog bölümündeki camilerde, gerek cephe düzenini belirleyen, gerek iç mekânın aydınlatmasını sağlayan farklı tip ve ebatta *pencereler* açılmıştır. İncelenen camilerde dikdörtgen ya da kemerli, tek sıra ya da altlı üstlü iki sıra halinde pencere düzeni görülmektedir. Turgut Reis Camii haricindeki diğer camilerde, güney, doğu ve batı cephelerinde ikişer sıra pencere düzeni görülmektedir. Turgut Reis Camii'nde ise cepheler tek sıra pencereli olup, pencere oranları bölgedeki diğer camilerden farklıdır. Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerde, alt sıra pencereler kemersiz, lentolu, üst sıra pencereler ise yarım daire kemerlidir. Katalog bölümünde, Tekke Camii dışındaki tüm camilerde, mihrap üstünde yuvarlak tepe penceresi görülmektedir. İkizce Köyü Hacı Hasan Ağa Camii ile Turgut Reis Camii'nde, bu tepe pencereleri kapatılmıştır.

Şekil 6.2. Hacıoğlu Pazarcığı camilerinde görülen cephe düzeni

Hacıoğlu Pazarcığı camilerinde *mihraplar* taş ve alçı malzemeden yapılmıştır. İsmail Efendi Camii, Turpçular Köyü Hacı Hasan Ağa Camii, Turgut Reis Camii ve Tekke Camii'nde mihraplar taştan yapıp üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hacı Ömer Ağa Camii, İkizce Köyü Hacı Hasan Ağa Camii ve Habib Ağa Camii'nde ise mihraplar alçıdan yapılmıştır. Bu adı geçen üç caminin mihrabı aynı usta tarafından yapıldığı için birbirinin aynısıdır (Şekil 6.3. ve Resim 6.1.).

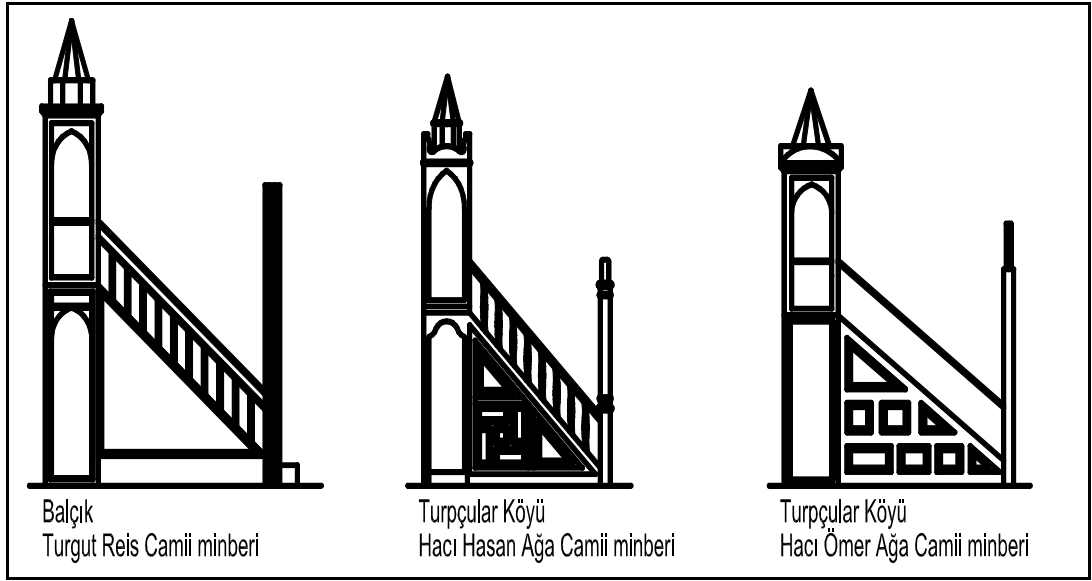

Şekil 6.3. Hacıoğlu Pazarcığı mihrapları

Resim 6.1. Fındıklılı Hacı Hasan Ağa'nın yaptırdığı alçı mihraplar

İncelenen camilerde, *minberler* genellikle ahşap olmasına karşın, Tekke Camii'nin minberi demirden yapılmıştır. Ahşap minberler özgün olup 19.yy'a aittir. Turgut Reis Camii haricindeki camilerde, minberler batı duvarına yaslandırılarak, doğuya bakan tek kanattan oluşmaktadır. Böylece, hem malzeme tasarrufuna gidilmiş, hem de küçük harimlerde mekân genişliği sağlanmıştır. Turgut Reis Camii'nde ise, minber, mihrap ile güney duvarının batı penceresi arasında yer almaktadır. Ahşap minberler, geçme tekniğiyle yapılmış olup, üçgen ve dörtgen bölümler bulunmektedir (Şekil 6.4.).

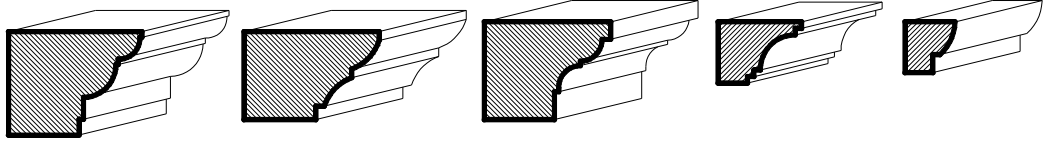
Şekil 6.4. Hacıoğlu Pazarcığı minberleri

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerde, ahşap iskeletten yapılmış *kadınlar mahfili* bulunmaktadır. Mevcut mahfillerin, zaman içinde çeşitli onarımlarla kısmen ya da tamamen yenilendikleri ve bazılarının özgün halini yitirdiği görülmektedir. Mahfillere, harimden ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Mahfillerin ortasında, yarım daire ya da dikdörtgen planlı çıkımlar görülmektedir. Bölgedeki camilerde *minareler*, kesme taş ya da tuğladan yapılmıştır. Bu minareler, kesme taştan yapılmış kare kaide üzerinde, çokgen planlı gövdeye sahip ve tek şerefelidir.

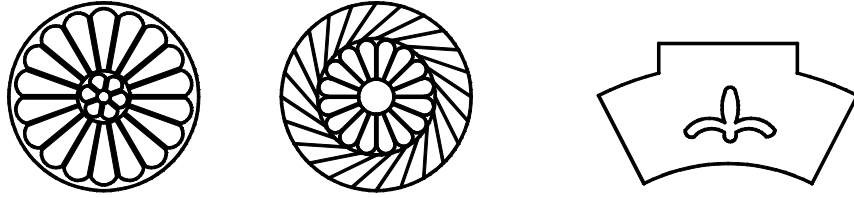
6.4. Süsleme

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki eserlerde, taş, ahşap, alçı ve kalemişi süsleme öğeleri göze çarpmaktadır. Taş malzemeyle yapılmış süslemeler, köşe ve saçak silmeleri, kemerler ile kapı ve pencere söveleridir. Özellikle içbükey ya da dışbükey profilli silmeler, yapıların saçaklarında ve çeşmelerin cephelerinde dekoratif eleman olarak kullanılmıştır. İncelenen yapılar içinde taş süslemenin en yoğun kullanıldığı eser, Habib Ağa Camii'dir. Köşe silmeleri, saçak silmeleri, alt ve üst sıra pencere açıklıkları, giriş kapısının çerçevesi, kitâbelik, minare kaidesinin cepheleri ve silmeleri, pencere

kemerlerinin kilit taşlarında ve şerefe korkuluğunda taş süsleme görülmektedir. Ayrıca, çeşmelerin cephelerinde gülbezek kabartmalara da yer verilmiştir.

Şekil 6.5. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen kesme taş saçak silme profilleri

Şekil 6.6. Hacıoğlu Pazarcığı'nda görülen taş süslemeler

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerde, *ahşap süsleme* ise, tavan kaplamalarında, tavan göbeklerinde, mahfil ve son cemaat yerinin direklerinde ve yastıklarda, korkuluklarda ve minberlerde görülmektedir. Camilerin tümünün tavanı çitalı ahşap ile kaplıdır. Kare ve daire formundaki tavan göbekleri de boyama usulü ile renklendirilmiş olmalarına karşın, zaman içinde yapılmış onarımlarla, orijinallikleri kısmen kaybolmuştur. Geç dönem özellikleri gösteren tavan göbeklerinin benzerleri, Anadolu'da görülmektedir (Resim 6.2.). *Alçı süslemeler*, yalnızca mihraplarda görülmektedir. Bu mihraplarda, üçgen parçalarla geçilen yarım daire kemerli kavsara görülür. Mihraplar, köşe silmesiyle, cephe yüzeyinden öne doğru taşkındır.

Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki camilerde *kalemişi süslemeler*, alçı sıva üzerine yapılmış hüsn-ü hat kompozisyonları başta olmak üzere, çeşitli bitkisel ve geometrik motiflerden oluşmaktadır. Duvarlarda, kitâbeliklerin etrafında ve mihrap nişlerinde kalemişleri görülmektedir. Hüsn-ü hat kompozisyonu olarak

“Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin” isimleri geçmektedir. İsmail Efendi Camii’nde ve Turpçular Köyü Hacı Hasan Ağa Camii’nde, bitkisel motifler içeren yerel üslûpta yapılmış yoğun bir kalemîşi süsleme görülmektedir.

Resim 6.2. Ahşap tavan göbeği örnekleri (19. ve 20. yy)

1. Turpçular Hacı Hasan Ağa Camii (1864), 2. İkizce Hacı Hasan Ağa Camii (1868), 3. Turpçular Hacı Ömer Ağa Camii (1867), 4. Ankara Kargı Köyü Camii (20.yy), 5. Beypazarı Kurşunlu Cami (1886), 6. Safranbolu Tabakhane Camii (19.yy), 7. Safranbolu Gökçüoğlu Evi (19.yy), 8. Beypazarı Tabakhane Camii (1896)

6.5. Kitâbeler

Hacıoğlu Pazarcığı’nda günümüze ulaşan eserlerin çoğunda yapım ya da onarım kitâbesi bulunmaktadır. Bazı kitâbeler, yapı yıkıldığı için ya da yerinden düştüğü için yok olmuştur (Çizelge 6.1.). Camilerde kitâbeler, yapıların giriş (kuzey) cephelerine ve giriş kapılarının üzerine yerleştirilmiştir. Çeşmelerde de kitâbeler cephenin ortasındadır. Osmanlı Türkçesi ile tâlik ya da nesih hatla yazılmış kitâbeler, mermer veya taş malzeme üzerine alçak kabartma olarak işlenmiştir. Kitâbelerde, eseri inşâ ettiren ya da onarımını sağlayan kişilerin ünvan ve lâkaplarına yer verilmiştir. Derviş Bey Mescidi’nin kitâbesinde “Derviş Bey ve İbrâhim Ağa”, Turpçular Köyü Hacı Hasan Ağa Camii’nin yapım kitâbesinde “Fındıklılı el-hâc Hasan Ağa”, Hacı Ömer Ağa

Camii'nin onarım kitâbesinde "Mehmet ve Hatip Ahmet Efendi ile Hacı Ömer Ağa", İkizce Köyü Hacı Hasan Ağa Camii'nin onarım kitâbesinde "Hacı Hasan Ağa", Turgut Reis Camii'nin onarım kitâbesinde "Turgut Reis ve Meyakzâde Ali", Umur Fakîh Köyü İbrahim Ağa Çeşmesi'nin yapım kitâbesinde "Sadrazam Kapı Binbaşısı İbrahim Ağa", Akpınar Çeşmesi'nin yapım ve onarım kitâbelerinde "es-seyyîd Arab, İsmail Alemdar ve İbiş zade Said", Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi'nin onarım kitâbesinde de "Balçıklı Böcekzâde Hacı İbrahim Ağa" adlı hayırsever kişilerin ûnvan ve lâkapları geçmektedir. Kitâbelerde, tarihler hicri sene olarak verilmiştir. Yalnızca Umur Fakîh Köyü İbrahim Ağa Çeşmesi'nin kitâbesinde yapım tarihi ebcet hesabıyla düşünülmüştür.

Çizelge 6.1. Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki kitâbeler

	Eserin Adı	yapım kitâbesi	onarım kitâbesi
01	Derviş Bey Mescidi	yok	var
02	Tekke Camii ve Çeşme	yok	yok
03	İsmail Efendi Camii	yok	yok
04	Turpçular Köyü'nde Hacı Hasan Ağa Camii	var	yok
05	Hacı Ömer Ağa Camii	yok	var
06	İkizce Köyü'nde Hacı Hasan Ağa Camii	yok	var
07	Turgut Reis Camii	yok	var
08	Habib Ağa Camii	yok	yok
09	Umur Fakih Köyü'nde İbrahim Ağa Çeşmesi	var	yok
10	Kavarna Çeşmeleri	yok	yok
11	Akpınar Çeşmesi	var	var
12	Balçık'ta Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi	yok	var

7. SONUÇ

Tez çalışmasında incelenen 8 cami ve 6 çeşme, Türk mimarlık literatüründe ilk kez incelenmiştir. Bu kapsamda, yapılan arşiv çalışmaları, rölöveler, analizler ve restitüsyon proje önerilerine göre Türk tarihi ve Türk mimarî kültürü açısından aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır:

Tez çalışmasında incelenen Dobruca Bölgesi'ndeki Hacıoğlu Pazarcığı'na bağlı Umur Fakîh (Jeglartsi) Köyü'ndeki Derviş Bey Mescidi, kitâbesinde bahsedilen H698/M1299 yapım tarihi ile Balkanlar'daki en eski Türk-İslâm eseridir.

15.yy'dan kalan Tekke Camii, Osmanlılar'ın Dobruca'da kesin hüküm sağlamalarından sonraki dönemde yapılmıştır. Günümüzde, Hacıoğlu Pazarcığı'nın şehir merkezindeki Osmanlı döneminden kalan tek camidir. Tekke Camii, şehir merkezinde Eski Çarşı (Stari Carsija) olarak bilinen bölgede, tek katlı ahşap dükkânlar, tekke çeşmesi ve saat kulesi ile tarihî şehir meydanını tamamlayan bir konumdadır. Bu özelliğiyle, geleneksel Türk şehirlerindeki çarşı, cami, meydan buluşmasının günümüze tarihî dokusuyla birlikte ulaşan Balkanlar'daki nadir örneklerdendir. Geleneksel konutlar ise bir kaçı dışında günümüze ulaşamamıştır.

Sadrazam Kapı Binbaşı İbrâhim Ağa, 1713'te Umur Fakîh Köyü'nde bir çeşme yaptırmış ve 1716'da da Derviş Bey Mescidi'ni onarmıştır.

19.yy'daki Osmanlı-Rus Savaşları'ndan sonra Kırım'dan göç eden Tatar Türkleri, Dobruca Bölgesi'ne iskân edilmiş ve Mecidiye ile Aziziye şehirleri bu dönemde kurulmuştur. Köstence'de Hünkâr Aziziye Camii, Hırsova'da Sultan Mahmut Camii, İshakçı'da Mahmut Yazıcı Camii, Maçın'de Mestan Ağa Camii, Malgalya'da Esmâhan Sultan Camii ve Balçık'ta Turgut Reis Camii bu dönemde yapılmış-onarılmış camilerdir. Tek mekânlı, taş duvarlı, ahşap çatılı, alaturka kiremitli bu camiler benzer mimarî özelliktedir.

Fındıklılı Hacı Hasan Ağa, 1860'lı yıllarda kendi köyündeki Habib Ağa Camii'ni, 1862'de Derviş Bey Mescidi'ni, 1864'te İkizce Köyü Camii'ni onarmış; 1864'te de Turpçular Köyü, Hacılar Mahallesi'ne cami yaptırmıştır. Turpçular Köyü, Orta Mahalle'de yer alan Hacı Ömer Ağa Camii de 1868 yılında aynı usta tarafından onarılmıştır. İsmail Efendi Camii de 1862 yılında inşa edilmiştir. Adı geçen camiler, ahşap direkli son cemaat yeri ve kadınlar mahfili bulunan, tek mekânlı, taş duvarlı, ahşap tavanlı ve ahşap çatılıdır. Bu camiler, aynı tarihlerde aynı ustalar tarafından yapıldığından büyük oranda benzerdir.

Balçık'taki Akpınar Çeşmesi, 18. yy meydan çeşmelerinin güzel bir örneğidir. Yine Balçık'taki Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi, Umur Fakih Köyü'ndeki İbrahim Ağa Çeşmesi ve Kavarna'daki çeşmeler de kır çeşmesi niteliğinde olup halen kullanılmaktadır.

Tez çalışması kapsamında incelenen camiler ve çeşmeler, Türk mimarisinin ana karakterini taşımakla birlikte, mahallî özellikler de ortaya koyarlar. Bu yapılar, malzeme-teknik ve süsleme bakımından mütevazı tutulmuş, yalın ve özgün taşra eserleridir.

Balkan savaşları ile birlikte bölgedeki Müslüman-Türk nüfus hızla azalmaya başlamıştır. Tez çalışması kapsamında incelenen Fındıklı Köyü'nde olduğu gibi Türk nüfusun kalmadığı ya da çok azaldığı yerlerde, eserler yok olmuş ya da yok olmak üzeredir. Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerdeki eserler ise -özellikle camiler ve çeşmeler- çeşitli onarımlarla günümüze ulaşmıştır. Eserlerin yaşamasında esas olan o eserin kullanılmasıdır. Bu yüzden, Osmanlı döneminde bölgede yapılmış olan, cami, çeşme, tekke, türbe, han, hamam vb. yapı tiplerinden ağırlıklı olarak camiler ve çeşmeler kullanıldıkları için günümüze ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Balkanlar'daki Türk eserlerinin yok edilmesi için günümüze kadar bilinçli bir politika izlenmiş ve çok sayıda eser yok edilmiştir. Siyasi sebepler başta olmak üzere pek çok sebepten dolayı, yakın zamana kadar, Balkanlar'daki

Türk eserleri incelenememiştir. Ancak günümüzde şartların değişmesiyle birlikte Balkanlar ve özellikle Bulgaristan, araştırmacılar için yeni bir çalışma alanı durumundadır. Acil olarak Balkanlar'daki Türk eserlerinin envanterinin çıkartılıp rölövelerinin alınarak belgelenmesi ve Derviş Bey Mescidi ile Habib Ağa Camii gibi öncelikli olanların onarılarak kullanıma açılması ve bu şekilde gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Dobruca Bölgesi'nde ve Balkanlar'da günümüze ulaşan eserlerini, yapıldıkları dönemin hatıraları olarak düşünmek ve bu yapıları gelecek nesillere aktarılırken de eserleri yalnızca Müslüman-Türkler'in eserleri olarak değil, tüm insanlığın ortak kültür mirası olarak düşünmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. İnternet: Map of the World, World Atlas. <http://encarta.msn.com/encnet/features/mapcenter/map.aspx> (2006).
2. İnternet: Map of the Bulgaria. <http://www.mototourbulgaria.com/images/map.jpg> (2006).
3. İnternet: World Atlas. <http://encarta.msn.com/encnet/features/mapcenter/map.aspx> (2006).
4. İnternet: Razgrad, Maktul İbrahim Paşa Camii. <http://www.zaman.bg/2004/07/26/resim/rz2.jpg> (2006).
5. İnternet: Bulgaristan'da Türk İzleri. <http://www.wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24734&postdays=0&postorder=asc&start=10> (2006).
6. İnternet: Romanya'da Türk Eserleri. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=25007&highlight=> (2006).
7. İnternet: Romanya'da Türk Eserleri. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=25007&highlight=> (2006).
8. Ülküsal, M., "Dobruca ve Türkler", **TKAE Yayınları**, Ankara, 2. baskı, 27,28, 60, 63, 199, 271 (1987).
9. Acaroğlu, M.T., "Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu", **Kültür ve Turizm Bak. Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları No:12**, Ankara, 150, 162, 230, 176, 360 (1988).
10. İnternet: Municipality of Dobrich, Location. <http://www.dobrich.org/pdf/ProfileEnglish.pdf> (2006).
11. Karpat, K., "Dobruca Maddesi", **İslam Ansiklopedisi**, 9:482-486 (1992).
12. İnternet: Balchik. <http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%87%D0%B8%D0%BA> (2006).
13. İnternet: Bulharsko 2001. <http://home.cestovatel.cz/bart/01bulharsko/detail/75balcik.html> (2006).
14. İnternet: Balcik. <http://www.earth.google.com> (2006).
15. İnternet: Property of Bulgaria, Kavarna. http://www.property.bg/property-images/1207_0m.jpg (2006).

16. İnternet: Historical map 97-1018. <http://www.balkanica.org/history/970-1018.html> (2006).
17. Barkan, Ö.L., "İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, 2:135 (1942).
18. Ocak, A.Y., "Sarı Saltık – Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü", **TTK Yayınları**, Ankara, 37 (2002).
19. Evliyâ Çelebi, "Seyahatnâme", **Üçdal Neşriyat**, İstanbul, 3:268-277 (1986).
20. İbrahimgil, M.Z., "Balkanlar'daki Kültürel Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme", Balkan Türkleri, Editör: Erhan Türbedar, **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, Ankara, 191-192 (2003).
21. İnternet: Historical map 1335-1451. <http://www.balkanica.org/history/1335-1451.html> (2006).
22. İnalçık, H., "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, Ankara, 137 (1954).
23. BOA, "Tapu Tahrir Defteri", No: 370, H.890/ M.1485, No:20, 27-83 (2004).
24. İnternet: Doğru, H., "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de İskân Siyâseti ve Sağ Kolun İskânı". http://www.balkanlar.net/index.php?ind=reviews&op=entry_view&iden=20 (2006).
25. Turan, Ö., "The Turkish Minority in Bulgaria", Ankara, (1998).
26. İnternet: Akalın, Ş.H., "Anadolu ve Balkanlar'da Sarı Saltuk", <http://turkoloji.cukurova.edu.tr> (2004).
27. Yücel, Y., "Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Bulgaristan'da Türk Varlığı-Bildiriler I, 7 Haziran 1985, **TTK Yayınları**, Ankara, (1987).
28. İnternet: Dobrich, Bulgaria. http://www.greatestcities.com/Europe/Bulgaria/Dobrich_town.html (2006).
29. Bayram, S., "Bulgaristan'da Bulunan Osmanlı Vakıflarından Bir Demet", **Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarîsi Uluslararası Sempozyumu**, Şumnu, 127, 131, 132 (2001).
30. Çal, H., "1192 Numaralı 1697-1716 Tarihli Hurufat Defterine Göre Bulgaristan'daki Türk Mimarîsi", **Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve**

Türk Mimarîsi Uluslararası Sempozyumu, Şumnu, 228, 249, 250, (2001).

31. Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta Tanci, Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr, Aykut, A.S., **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, (2005)
32. İnternet: Ghiata, A., "XIX. yy'da Osmanlı İdaresinin Altında Dobruca'da Müslüman Kültürü", <http://www.akmb.gov.tr/turkce/books/turkkong3-1/tk3-1-28-ghiata.htm> (2005).
33. Ayverdi, E.H., "Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri", c:IV, 4.5.6. kitap, **İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları**, 2.baskı, İstanbul, 15, 93, 94, 95, 145,146,174 (2000).
34. Keskiöğlu, O., "Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Âbideleri", **Vakıflar Dergisi**, İstanbul, VII:129-137 (1968).
35. Keskiöğlu, O., "Bulgaristan'da Bazı Türk Âbideleri ve Vakıf Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, VIII:309-322 (1969).
36. Keskiöğlu, O., "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâlî Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, IX:81-94 (1971).
37. Keskiöğlu, O., Özaydın, A.T., "Bulgaristan'da Türk-İslâm Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XVII:109-140 (1983).
38. Keskiöğlu, O., "Şumnu'da Türk İslâm Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XX:389-393 (1988).
39. Baykara, T., "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XX:409-414 (1988).
40. Dürüst, M. K., "Bulgaristan'da Akyazılı Sultan Tekkesi", **Türkiyemiz**, İstanbul, IX:26 (1978).
41. Cebeci, A., "Silistre Sancağı Vakıfları ve H 1006 (1597-1598) tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561)", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XX:463- 466 (1988).
42. Yüksel, İ.A., "Bulgaristan'da Türk Mimarî Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XX:467-474 (1988).
43. Bayram, S., "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XX:475-482 (1988).

44. Memişoğlu, H., "Bulgaristan'da Türk Kültür ve Sanat Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XXIII 311-319 (1994).
45. Memişoğlu, H., "Bulgaristan'da Cemaati İslamiye ve Vakıf Kurumları", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, XXV:297-308 (1995).
46. Tuğlacı, P., "Osmanlı Şehirleri", **Milliyet Yayınları**, İstanbul, 392, 404 (1985).
47. İnternet: Галерия Добруджа (Galeri Dobruca). <http://dobrudja.150m.com/gallery.htm> (2006).
48. İnternet: Добрич от 1920 г. до 1940 г. http://www.libdgabe.dobrich.net/BG/niakogashniat_dobrich/niakogashniat_dobrich/index.htm (2006).
49. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi" **Atlas**, 145: 93, 108 (2005).
50. Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, "Osmanlı Atlası XX. Yy Başları", Haz: Rahmi Tekin, Yaşar Baş, **Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları**, İstanbul, 42 (2003).
51. Kızıltan, A., "Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. yy sonuna kadar)", **Güven Basımevi**, İstanbul, 14 (1958).
52. Halaçoğlu, Y., "Osmanlı Devleti'nin Rumeli İskânıyla İlgili Toponomik bir Değerlendirme", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu**, Sofya, 5 (2002).
53. Yılmaz, H., Kaşıkçı, N., "Karadeniz Kıyılarında Yaşama, İnsana ve İzlere Dair", **K.B. yayınları**, 45, 54 (2001).
54. İnternet: Map of Dobrich. http://get.info.bg/visit/Dir.asp?d=0-11-Maps_Collection-Map_of_Dobrich (2006).
55. Çam, N., "Yunanistan'daki Türk Eserleri", **TTK Yayınları**, Ankara, 15, 197 (2000).
56. İnternet: Roznamedži Ibrahim-efendije džamija, graditeljska cjelina. http://www.aneks8komisija.com.ba/main.php?mod=galerija&action=spomenici&do=view&id_spomenika=2425&lang=1 (2006).
57. Virmişa, R., "Kosova'da Osmanlı Mimarî Eserleri I", **Kültür Bakanlığı Yayınları No: 2271**, Ankara, 455 (1999).

58. Yazar, T., "Romanya'daki Osmanlı Mimarîsinden Bazı Örnekler", ***Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarîsi Uluslararası Sempozyumu***, Şumnu, 851-885 (2001).
59. İnternet: Edirne Çeşmeleri. <http://www.edirneden.com/goster.php?id=424> (2006).
60. Egemen, A., "İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri", ***Arıtan Yayınevi***, İstanbul, (1993).
61. Çelikkol, Z., "Rodos'ta Türk Eserleri ve Tarihçe", ***TTK Yayınları No:25***, Ankara, 100 (1992).
62. Pilehvarian, N. K., ve ark., "Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler", ***Yapı Endüstri Merkezi Yayınları***, İstanbul, 106 (2000).
63. Önge, Y., "Türk Mimarîsinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları", ***TTK Yayınları***, Ankara, 60-63 (1997).
64. İsen M., İbrahimgil M., "Balkanlar'da Osmanlı Mirası Gezi Rehberi", ***A Turizm Yayınları***, İstanbul, 21 (2005).
65. İnternet: Museums in Varna. <http://www.blackseavillas.net/varna/Varna-Culture.html> (2006).
66. İnternet: Koçak, A. "Akyazılı Sultan ve Tekkesi'ne Folklorik Bir Yaklaşım", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi/21_30_yazilar/sayi_26/15-Aynur%20Kocak.htm (2005).
67. Eyice, S., "Akyazılı Sultan Tekkesi", ***Bellekten***, Ankara, XXXI:124 (1967).
68. İnternet: Akyazili Baba. <http://static.userland.com/weblogsCom/images/bubkesweblogscom/Lewis12AkYaziliBaba.jpg> (2005).
69. İnternet: History of Dobrich. <http://www.museum.dobrich.net/index2.php> (2006).

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YILMAZ, Mehmet Emin
 Uyruğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri : 20.09.1981 Ankara
 Medeni hali : Bekâr
 Telefon : 0 (312) 222 40 22 (iş)
 Belgeç (Faks) : 0 (312) 213 72 25
 e-posta : meylmz@yahoo.com.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Anadolu Üniv. Mim Blm.	2003
Lise	Çanakkale Lisesi	1998

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2003- (halen)	A Proje Mühendislik Mimarlık Müş. A.Ş.	Mimar
2005- (halen)	Yılmaz Mimarlık Restorasyon	Mimar

Yabancı Dil

İngilizce